

**Krajobraz Promenady Krzyckiej we Wrocławiu
Historia kształtowania terenów zieleni i ciągów
spacerowych wzdłuż Towarowej Obwodnicy Wrocławia**

Redakcja:

dr inż. arch. kraj. Łukasz Dworniczak, dr inż. arch. Artur Kwaśniewski

Opracowanie zrealizowano na zlecenie
Biura Zrównoważonej Mobilności
Urzędu Miejskiego Wrocławia

Badania krajobrazu kulturowego
Promenady Krzyckiej zrealizowano
ze wsparciem Oddziału Dolnośląskiego
Stowarzyszenia Architektury Krajobrazu

Wrocław miasto spotkań

**STOWARZYSZENIE
ARCHITEKTURY
KRAJOBRAZU**

Opracowanie przygotowano na potrzeby konsultacji społecznych **Koncepcji zagospodarowania Promenady Krzyckiej we Wrocławiu**, realizowanych na zlecenie Gminy Wrocław - Biura Zrównoważonej Mobilności.

Niniejszy materiał jest skrótem dokumentacji pt. „**Rozpoznanie i analiza zasobów krajobrazu kulturowego Promenady Krzyckiej we Wrocławiu na potrzeby jej rewaloryzacji**”, opracowanej w grudniu 2017 r. przez zespół w składzie: dr inż. arch. kraj. Łukasz Dworniczak (red.), dr inż. arch. Artur Kwaśniewski (red.), mgr inż. arch. kraj. Jacek Kuśmierski, dr, arch. kraj. Piotr Reda, mgr inż. Maja Bauer, mgr inż. arch. kraj. Rita Pulikowska, Mikołaj Grosel, inż. arch. kraj. Joanna Lewandowska, Mikołaj Grosel, Anna Pastucha, Karolina Hese.

Informacje na temat opracowania zamieszczono na stronie:
www.dworniczak.com/promenada-krzycka-studium-krajobrazowe

Opracowanie w formie PDF posiada interaktywne odnośniki w spisach do rozdziałów, rycin i tabel. Poglądowy wykaz nagłówków dostępny jest w przeglądarce PDF jako „zakładki”.

Informacje o wykonawcach koncepcji Promenady Krzyckiej

Główny wykonawca

PHU Dworniczak s. c.
ul. Sosnowa 20, 54-015 Wrocław, NIP: 897 001 46 56
Adres biura: ul. Zachodnia 20/IIP, 53-644 Wrocław
+48 500 013 574 PHUdworniczak@gmail.com
www.dworniczak.com

DWORNICZAK
architektura krajobrazu

Biuro partnerskie

Tecla Sp. z o.o.
biuro projektów Architektury i Urbanistyki
ul. Daszyńskiego 3/6, 50-309 Wrocław
NIP: 8982242831
+48 608 176 176 biuro@tecla.pl
www.tecla.pl

TECLA

Słowo wstępne od gospodarzy konsultacji społecznych

Wielu mieszkańców Wrocławia przekonanych jest, że pomysł zielonej trasy stanowiącej pieszo-rowerowy łącznik między parkami południowej części miasta, biegnącej wzdłuż nasypu kolejowego Towarowej Obwodnicy Wrocławia jest ideą nową, zgłoszoną i wygłosowaną w ostatnich latach w kilku projektach Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego. Nie jest to jednak prawda. Idea takiej trasy spacerowej jest niemal tak stara jak linia kolejowa przy której ma ona biec – a właściwie, w dużej części już biegła. Pod koniec XIX w. ówczesne Towarzystwo Upiększania Miasta podjęło pierwsze kroki, aby taki trakt stworzyć, a do wybuchu II Wojny Światowej powstała już spora część tras, wyposażonych w przyległe tereny i obiekty rekreacyjne – głównie polany, wzgórza widokowe, centra sportowe. Określano się je mianem Traktu Hugo Richtera (*Hugo Richter Weg*) od nazwiska jednego z liderów wspomnianego Towarzystwa, a zarazem niezłomnego propagatora idei zielonego łącznika południowego Wrocławia.

Niestety, po wojnie dźwigające się z ruin miasto musiało inaczej określić priorytety, a piękny alejowy szlak popadł w zapomnienie. Ingerencja ludzka polegająca między innymi na wykorzystaniu tego terenu do przejazdu ciężkiego sprzętu lub do pozbywania się gruzu lub innych odpadów, doprowadziła do dewastacji trasy. Swoje zrobiła także przyroda rozsiewając tysiące drzew i krzewów – zwykle inwazyjnych gatunków – zacierając stopniowo ustalony ład, który pozwalał się cieszyć się pięknem i zapewniał dostęp do niego wrocławianom.

Dziś w wielu miejscach tylko wprawne oko fachowca może rozpoznać, że wydeptane wśród ścieżki lub wertepy gruntowych dróg kryją coś więcej niż bieżącą potrzebę przedarcia się przez trudnodostępny teren. Te miejsca były przemyślane i zaprojektowane zgodnie z ówczesną sztuką krajobrazową. Kształtując Promenadę Krzycką w XXI w. zgodnie z naszymi potrzebami, powinniśmy się odnieść z szacunkiem i zrozumieniem do pierwotnych założeń Traktu, tym bardziej, że często wynikały one z głębokiej wiedzy o lokalnych uwarunkowaniach terenowych, przyrodniczych i krajobrazowych.

Dlatego poprosiliśmy projektantów-autorów koncepcji Promenady Krzyckiej przedstawionej Państwu do konsultacji społecznych o przygotowanie materiału pozwalającego na odkrycie tych tajemnic. Bazują one także na żmudnej pracy wykonanej w archiwach w poszukiwaniu dokumentów, fotografii, planów z czasów Breslau. Jesteśmy przekonani, że niniejszy dokument będzie dla Państwa ciekawym źródłem wiedzy o mieście, jego stosunku do potrzeb rekreacyjnych mieszkańców i otoczenia przyrodniczego. Z tego dziedzictwa naszych poprzedników możemy i powinniśmy dziś czerpać pełnymi garściami.

Monika Kozłowska-Święconek
Dyrektor Biura Zrównoważonej Mobilności

Tomasz Stefanicki
Zastępca Biura Zrównoważonej Mobilności, Koordynator Projektu Promenady Krzyckiej

Słowo wstępne od autorów koncepcji Promenady Krzyckiej

Znaczenie Promenady Krzyckiej w przestrzeni Wrocławia wynika nie tylko z jej walorów użytkowych, ale także wartości kulturowych i przyrodniczych. Trakt wraz przyległymi terenami rekreacyjnymi i sportowymi to cenny (choć niedoceniany przez Wrocławian) składnik historycznego rozplanowania miasta pochodzący z czasu intensywnej planowej urbanizacji peryferii miasta u progu XX wieku, element nowoczesnej koncepcji urbanistycznej konsekwentnie obejmującej m.in. (jakże przez Wrocławian ceniony) Park Południowy. Trakt jest również wartościowym składnikiem „zielonej infrastruktury” miasta, mini-korytarzem ekologicznym tworzoną przez alejowe szpalery drzew i skupiska starodrzewu. Jest więc zasadne, aby wszelkie prace związane z projektowaniem i realizacją zagospodarowania Promenady były prowadzone kompleksowo, w oparciu o pełną znajomość walorów krajobrazowych tego terenu, na bazie rzetelnych studiów i analiz oraz wniosków sformułowanych na tej podstawie. Niniejsze opracowanie służy sformułowaniu zaleceń wstępnych odnośnie konieczności, zasadności i możliwości działań służących modernizacji i rewitalizacji Promenady.

Prezentowane opracowanie jest skróconą wersją dokumentacji pt. „Rozpoznanie i analiza zasobów krajobrazu kulturowego Promenady Krzyckiej we Wrocławiu na potrzeby jej rewaloryzacji”, redagowanej przez Łukasza Dworniczaka i Artura Kwaśniewskiego, która powstała na zlecenie Biura Zrównoważonej Mobilności Urzędu Miejskiego Wrocławia jako pierwszy etap prac badawczo-projektowych zogniskowanych na kwestii zachowania i eksponowania walorów kulturowych i przyrodniczych Promenady Krzyckiej. Głównym celem prezentowanego opracowania była identyfikacja cech i elementów krajobrazowych Promenady Krzyckiej – zasobów i uwarunkowań środowiska kulturowego (zwłaszcza tych związanych z historią miejsca) oraz środowiska przyrodniczego (zadrzewień, skupisk starodrzewu i obszarów sukcesji naturalnej).

Liczymy że, zrealizowane prace naukowe mogą poszerzyć stan wiedzy na temat historii Promenady Krzyckiej oraz pobudzić dyskusję na temat jej ochrony i kierunków kształtowania. Jako projektanci koncepcji rewaloryzacji Promenady Krzyckiej jesteśmy otwarci na Państwa sugestie i uwagi. Zapraszamy serdecznie do zgłaszania uwag i postulatów w ramach prowadzonych konsultacji społecznych.

Łukasz Dworniczak
Dworniczak Architektura Krajobrazu

Dagmara Żelazny
Tecla Sp. z o.o. Architektura i Urbanistyka

Bartłomiej Świąś
Tecla Sp. z o.o. Architektura i Urbanistyka

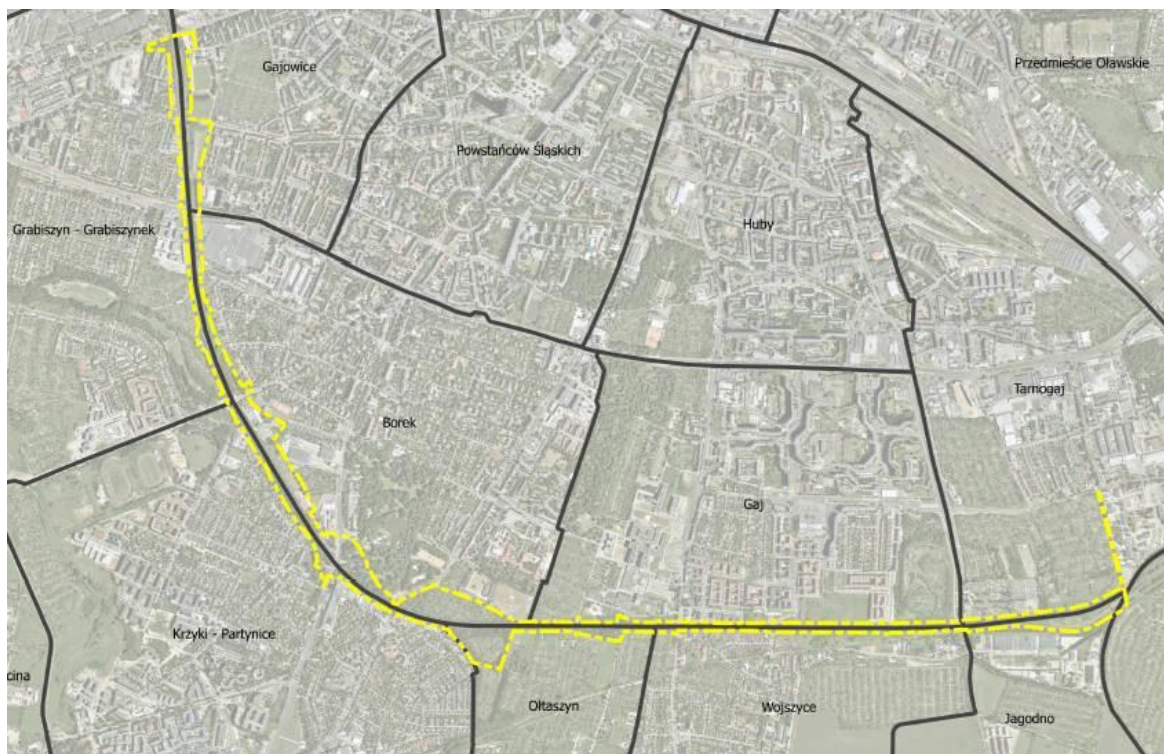
Spis treści

1. Wstęp	7
2. Historyczne przekazy źródłowe i opracowania nt. Promenady Krzyckiej	11
2.1. Źródła pisane opublikowane	11
2.1.1. Sprawozdania z działalności Towarzystwa Upiększania Miasta	11
2.1.2. Opis historycznego traktu w innych dokumentach źródłowych	18
2.2. Przekazy kartograficzne	21
2.2.1. Przekazy kartograficzne sprzed 1896 roku	21
2.2.2. Przekazy kartograficzne z lat 1896-1918	28
2.2.3. Przekazy kartograficzne z lat 1918-1939	44
2.3. Zdjęcia lotnicze	60
2.3.1. Rejon ulicy Grabiszyńskiej, Stadion WKS "Śląsk" i Plac Srebrny	65
2.3.2. Osiedle Grabiszyn i Wzgórze Gajowickie	72
2.3.3. Osiedle przy ulicach Kruczej / Stalowowolskiej i Wzgórze Gajowickie	81
2.3.4. Rejon Parku Grabiszyńskiego	85
2.3.5. Rejon Parku Południowego	87
2.3.6. Fabryka chemiczna "Silesia" - obecnie Wzgórze Gajowe	95
2.3.7. Gazownia Tarnogaj	96
2.4. Plany i koncepcje zespołów zabudowy i przestrzeni publicznych	97
2.4.1. Stadion WKS „Śląsk”	97
2.4.2. Osiedle Grabiszyn i Osiedle „przy Kwaśnym Źródle”	98
2.4.3. Górka Skarbowców	102
2.4.4. Rejon ul. Krzyckiej	103
2.4.5. Park Południowy i towarzyszące fragmenty Promenady	105
2.5. Przekazy ikonograficzne	108
2.5.1. Górka Skarbowców	108
2.5.2. Rejon ulicy Krzyckiej i Parku Południowego	109
2.5.3. Rejon Al. Karkonoskiej	112
2.5.4. Wzgórze Skórnik	114
2.6. Niezrealizowane projekty oraz koncepcje	115
2.6.1. Stadion WKS "Śląsk"	115
2.6.2. Górka Skarbowców	117
2.6.3. Rejon Parku Południowego	118
2.6.4. Rejon Wzgórza Gajowego	119
2.6.5. Rejon Wzgórza Tarnogajskiego	120
3. Współczesne zdjęcia lotnicze Promenady Krzyckiej	123
4. Konkluzje z badań	131
4.1. Kalendarium rozwoju przestrzennego obszaru opracowania	131
4.2. Historyczne zasady rozplanowania obszaru	132
4.3. Walory kompozycyjne historycznego założenia promenadowego	134
4.4. Wykaz terenów należących do historycznego układu Promenady	135
5. Bibliografia, informacje o autorach i spisy	138

1. Wstęp

Opracowanie prezentuje wybrane przekazy historyczne nt. tzw. Promenady Krzyckiej we Wrocławiu – wąskiego pasa terenów rekreacyjnych rozciągającego się po obu stronach towarowej linii kolejowej Popowice-Brochów (Towarowej Obwodnicy Wrocławia, dalej TOW) w postaci tras spacerowych i towarzyszących im terenów zieleni, leżącego na obszarze osiedli Grabiszyn, Grabiszynek, Gajowice, Borek, Krzyki, Partynice, Ołtaszyn, Wojszyce, Gaj. Promenada Krzycka – ukształtowana wzdłuż obwodnicy kolejowej (niem. *Güter-Umgehungs-Eisenbahn*) w latach około 1890-1930, jako zaplecze rekreacyjne miasta na obrzeżu śródmieścia, zwana wówczas Traktem Richtera (*Hugo Richter Weg*) – straciła po 1945 roku znaczną część pierwotnego zagospodarowania. Wciąż jednak pozostaje łącznikiem komunikującym ze sobą tereny parkowe i sportowe wykorzystywanym intensywnie przez spacerowiczów i rowerzystów. Tym samym współtworzy system terenów zieleni i terenów rekreacyjnych miasta stanowiąc strukturę, która na planie Wrocławia rysuje się jako łuk okalający centralną część miasta od południa i południowego zachodu. Struktura ta zawiera on w sobie:

- ciągi piesze i jezdne wzdłuż nasypu kolejowego wraz z dawnymi skwerami będącymi poszerzeniami Promenady, zarazem jej strefami wejściowymi;
- tereny parkowe oraz tereny sportowe przytykające do Promenady (m.in. Park Grabiszyński, Park Południowy);
- ogrody działkowe (zwłaszcza w rejonie Partynic i Ołtaszyna);
- tereny cmentarzy (przy ul. Bardzkiej);
- tereny niezabudowane użytkowane przez mieszkańców jako miejsca rekreacji (np. Wzgórze Gajowe);
- tereny zabudowy mieszkaniowej „nasycone” zielenią ogrodów przydomowych, przedogródków, zadrzewień przyulicznych.

Ryc. 1. Właściwy obszar opracowania na tle planu miasta (ortofotomapy) i współczesnych granic osiedli Wrocławia. Oprac. Karolina Hese na bazie danych geodezyjno-kartograficznych z SIP Wrocławia.

Obszar opracowania leży na pograniczu następujących osiedli (ściślej mówiąc: zespołów zabudowy podległych odrębnym Radom Osiedli): Gajowice, Powstańców Śląskich, Borek, Grabiszyn-Grabiszynek, Krzyki-Partynice, Wojszyce, Tarnogaj, Jagodno, Brochów. Granice obszaru poprowadzono po obecnych granicach katastralnych (mających przeważnie historyczną genezę). Zawierają one obszar o łącznej powierzchni 59 ha (wraz z terenami pozostającymi w posiadaniu kolejowych spółek skarbu państwa tj. z nasypem kolejowym); sam teren promenadowy zajmuje powierzchnię 32,5 ha.

Przyjęte nazewnictwo terenów i obiektów

Dla obszarów i obiektów występujących w opracowaniu przyjęto nazewnictwo w oparciu o nazwy przyjęte oficjalnie, funkcjonujące w opracowaniach kartograficznych, geodezyjnych bazach danych (np. SIP Wrocławia), publikacjach naukowych i popularyzatorskich (m.in. w *Leksykonie zieleni Wrocławia*), a w przypadku braku nazwy własnej – w oparciu o położenie obszaru względem ulic. Uwzględniono też historyczne nazwy niemieckojęzyczne, funkcjonujące przed 1945 rokiem.

Poniższy wykaz obiektów uszeregowano w ujęciu topograficznym od krańca północno zachodniego (ul. Grabiszyńskiej) do krańca południowo-wschodniego (ul. Gazowej), w podziale na cztery odcinki, z uwzględnieniem położenia względem torowiska towarowej obwodnicy kolejowej.

Gwiazdką (*) oznaczono obiekty i obszary zlokalizowane w obrębie obszaru Promenady tj. w granicach właściwego obszaru opracowania.

Odcinek I. – pomiędzy ulicami Grabiszyńską i Saperów.

Strona zachodnia:

Plac przed Centrum Historii Zajezdnia, dawniej strefa frontowa zajezdni tramwajowej;

- * **Zieleniec u zbiegu ulic Grabiszyńskiej / Bzowej**;
- * **Ciąg promenadowy grabiszyński**, od ul. Grabiszyńskiej do ul. Hallera, po zachodniej stronie nasypu kolejowego;
- **Obszar osiedla Grabiszyn** (niem. *Eichborngarten-Siedlung*), z zabudową jednorodzinną i wielorodzinną, w jego obrębie m.in. **plac Bzowy** (niem. *Fliederplatz*, pomiędzy ulicami Inżynierską i Makową);
- * **Zieleniec u zbiegu ulic Kruczej / Różanej**;
- * **Zieleniec przy ul. Hallera 95**, położony po północno-zachodniej stronie wiaduktu kolejowego nad ul. Hallera w obrębie pasa drogowego;
- **Obszar osiedla "Ogrody Hallera"**, ze współczesną zabudową mieszkaniową wielorodzinną, w miejscu dawnego kompleksu sportowego (niem. *Sportplatz Schlesien*, po 1945 r. teren Klubu Sportowego „Pafawag”, później Klubu Sportowego „Panda”),
- **Obszar osiedla Grabiszynek** (niem. *Leedeborggarten*) z zabudową jednorodzinną sprzed 1945 r., w jego obrębie m.in. **Promenada wzdłuż ul. Wędrowców**;
- **Teren ogrodów działkowych R.O.D. "Rezeda"** – część północna między obszarami osiedli Grabiszynek i „Ogrody Hallera”;
- * **Ciąg promenadowy grabiszyński (część północna)**, między nasypem kolejowym a osiedlem „Ogrody Hallera”

Strona wschodnia:

- * **Plac Srebrny** (niem. *Raabe Platz*);
- * **Ciąg promenadowy gajowicki**, od ul. Grabiszyńskiej do ul. Hallera, po wschodniej stronie nasypu kolejowego;
- **Obszar osiedla między ulicami Grabiszyńską / Oporowską**, z zabudową wielorodzinną wznoszoną po 1945 r.;
- (*) **Teren Stadionu WKS "Śląsk"**, przy ul. Oporowskiej, dawniej teren sportowy (niem. *Sportpark Gräbschen*, „Park sportowy Grabiszyn”);
- **Obszar ogrodów działkowych R.O.D. „Gajowice”**;

- * **Wzgórze Gajowickie** (niem. *Hardenberg – Hügel*, „Kopiec Hardenberga”), nazywane również Górką PaFaWag;
- * **Polana przed Wzgórzem Gajowickim**;
- **Obszar osiedla przy ulicach Kruczej / Stalowowolskiej** (niem. *Siedlung am Sauerbrunn*, osiedle " przy Kwaśnym Źródle") z zabudową wielorodzinną, przeważnie sprzed 1945 r., w tym **Skwer przy ul. Stalowowolskiej**;
- **Obszar ośrodka sportowego ul. Hallera 81A** – Centrum Treningowe Spartan;
- **Obszar Centrum Handlowego „Borek”**
- * **Ciąg promenadowy z „polaną borecką”** - północną, między ulicami Hallera i Saperów.

Odcinek II. – obszar pomiędzy ulicami Saperów i Krzyką

Strona zachodnia:

- * **Ciąg promenadowy grabiszyniecki (część południowa)**, od osiedla „Ogrody Hallera” do ul. Raławickiej;
- * **Plac nad Grabiszynką**, położony na ciągu promenadowym grabiszynieckim;
- **Obszar ogrodów działkowych R.O.D. "Odpoczynek"**;
- **Park Grabiszyński (część wschodnia)**, położony po południowej stronie osiedla Grabiszynka, wzdłuż dawnego **potoku Grabiszynka** (niem. *Floßgraben*); w jego obrębie górka saneczkowa zwana **Górką Skarbowców** (niem. *Augusta-Höhe, Kinderzobten*, Mała Sobótka);
- * **Skwer pod Górką Skarbowców**;
- * **Skwer u zbiegu ulic Raławickiej / Skarbowców**;
- * **Ciąg promenadowy krzycki**, od ul. Raławickiej do ul. Krzyckiej;
- **Teren ogrodów działkowych u zbiegu ulic Raławickiej / Skarbowców**;
- **Teren kąpieliska przy ul. Raławickiej**;
- **Obszar osiedla Krzyki** (niem. *Krietern*), z zabudową przeważnie jednorodziną sprzed 1945 roku.

Strona wschodnia:

- * **Ciąg promenadowy borecki (część środkowa)**, od ul. Saperów do ul. Raławickiej,
- **Obszar ogrodów działkowych R.O.D. "WZMot"**;
- * **Zieleniec na krańcu ul. Sokolej**, położony na ciągu promenadowym boreckim;
- * **Zieleniec u zbiegu ulic Modlińskiej / Raławickiej** (niem. *Eichen Platz*, „Plac Dębowy”);
- **Obszar osiedla Borek II** (niem. *Kleinburg*), z zabudową przeważnie jednorodziną sprzed 1945 roku;
- (*) **Kompleks sportowy WKS "Śląsk"**, przy ul. Raławickiej;
- **Teren zajezdni tramwajowej „Borek”**;
- * „**Polany dawnej Grabiszynki**”, położona przy ciągu promenadowym krzyckim;
- **Obszar ogrodów działkowych przy zajezdni „Borek”**;
- **Kompleks sportowy "Krzycka Park"**;
- **Teren handlowo-usługowy u zbiegu ulic Powstańców Śl. / Krzyckiej**.

Odcinek III. – obszar pomiędzy ulicami Krzyką i Świt.

Strona południowa:

- * **Ciąg promenadowy partynicki**, między ul. Krzyką a ul. Agrestową, obejmujący bezimienną aleję, ul. Warsztatową i część ul. Koszyckiej;
- * **Zieleniec z pętlą tramwaju nr 2, 6 i 7 (pętla Krzyki)**, położony w części kwartału ulic Krzyckiej, Sowiej i al. Karkonoskiej;
- **Obszar osiedla Krzyki (część wschodnia)**, między ul. Krzyką i al. Karkonoską, z zabudową przeważnie jednorodziną, sprzed 1945 roku;
- * **Zieleniec przy siedzibie TVP Wrocław** – położony na północnym krańcu al. Karkonoskiej;
- (*) **Plac u zbiegu ulic Wyścigowej i Koszyckiej**;
- **Obszar osiedla Partynice (część północna)**, z zabudową jednorodziną w rejonie ulic Wojszyckiej, Agrestowej i Ołtaszńskiej;
- * **Ciąg promenadowy ołtaszyński**, od ul. Agrestowej do ul. Świt;

- * **Zieleniec ze Wzgórzem Skórnik** (niem. *Riemannhöhe*), zwanym też [niewłaściwie] Górką Partynicką;
- (*) **Dawny teren sportowo-rekreacyjny przy ulicach Koszyckiej / Agrestowej** (niem. *Körner Wiese*, obecnie teren w większej części zajęty przez ogrody działkowe R.O.D. „Gaj”, R.O.D. „Pod Gruszą”;
- * **Teren nieużytków przy ul. Koszyckiej**, z terenem dawnego zielenca zwanego *Weidner-Platz*;
- **Obszar ogrodów działkowych R.O.D. „Czerwone Maki”**, w rejonie ul. Orawskiej;
- * **Zieleniec między ulicami Orawską / Motylkową** (niem. *Bismarck Platz*, „Plac Bismarcka”).
- **Wzgórze Hugo Kretschmera** (niem. *Hugo - Kretschmer Höhe*)

Strona północna:

- * **Ciąg promenadowy przy pętli autobusowej Borek**, od ul. Krzyckiej do ul. Powstańców Śląskich;
- **Teren pętli autobusowej przy ul. Krzyckiej**;
- * **Ciąg promenadowy przy Wzgórzu Bendera** – południowa część Parku Południowego leżąca pomiędzy ul. Waligórskiego a nasypem kolejowym, w jej obrębie **Wzgórze Bendera** (niem. *Benderhöhe*);
- **Park Południowy** (nm. *Süd-Park*), wraz z terenami parkowo-sportowymi między ulicami Sudecką, Pułtuską i Ślężną;
- * **Zieleniec z pętlą tramwaju nr 9 i 15 (pętla Park Południowy)**, część historycznego arealu Parku Południowego, położona między ul. Ślężną a nasypem kolejowym;
- * **Ciąg promenadowy gajowski (zachodni)**, od ul. Sudeckiej do ul. Borowskiej;
- * **Zieleniec przy ul. Spiskiej** (historyczny);
- * **Zieleniec przy ul. Motylkowej** (historyczny);
- **Obszar ogrodów działkowych R.O.D. "Oaza"**;
- **Obszar Wojskowego szpitala Klinicznego**;
- **Obszar ogrodów działkowych R.O.D. "Obrońca"**.

Odcinek IV. – obszar pomiędzy ulicami Świt i Gazową

Strona południowa:

- * **Ciąg promenadowy wojszycki**, od ul. Świt do ul. Grota-Roweckiego;
- **Obszar ogrodów działkowych R.O.D. „Muza”**, między ul. Świt a ul. Grota-Roweckiego;
- **Obszar Osiedla Wojszyce (część północna)**, z zabudową jedno- i wielorodzinną w rejonie ulic Przystankowej i Towarowej;
- **Obszar między liniami kolejowymi towarową i jugowicką** – teren zieleni położony pomiędzy torowiskami TOW i nieczynnej linii kolejowej Wrocław-Jugowice;
- **Obszar zabudowy wzdłuż ul. Towarowej**, między osiedlem Wojszyce a ul. Bardzką.

Strona północna

- * **Ciąg promenadowy gajowski (wschodni)**, od ul. Borowskiej do ul. Bardzkiej;
- **Teren przyszłego Parku na Gaju**, między nasypem kolejowym a ulicami Kukuczki i Strońską, częściowo w miejscu dawnego terenu sportowo-rekreacyjnego zwanego *Woischwitzer Spielwiese*, „Wojszycka polana zabawowa”;
- **Obszar osiedla Gaj (część południowa)**, między ul. Świeradowską a ulicami Kukuczki, Strońską, Kłodzką, z zabudową wielo- i jednorodziną
- * **Obszar Wzgórza Gajowego**, utworzonego po 1945 r. w miejscu dawnej fabryki chemicznej „Silesia” (niem. *Chemische Fabrik Silesia*);
- * **Ciąg promenadowy tarnogajski**, od ul. Bardzkiej do ul. Ziębickiej;
- **Cmentarz Ducha Świętego**, w miejscu dawnego cmentarza parafii św. Henryka (niem. *Friedhof St. Heinrich*);
- **Obszar zabudowy między ulicami Owocową / Śliwkową**;
- **Obszar Wzgórza Tarnogajskiego**;
- * **Południowy odcinek ulicy Ziębickiej**;
- **Obszar ogrodów działkowych R.O.D. „Tarnogaj”**, w rejonie ulic Ziębickiej i Gazowej;
- **Obszar ogrodów działkowych R.O.D. „Witaminka”**, między ulicami Bardzką a Ziębicką.

2. Historyczne przekazy źródłowe i opracowania nt. Promenady Krzyckiej

W przytoczonym niżej wykazie materiałów źródłowych i omówieniach przyjęto następujące zasady:

- tłumaczenie nazw terenowych niemieckojęzycznych na język polski (nazwy historyczne podano w nawiasie);
- stosowanie dla założenia promenadowego określenia „Promenada Hugo Richtera”; niemieckojęzyczne nazwy obiektów podano w nawiasie;
- pominięcie obiektów położonych w obrębie Parku Południowego – pominięcie ikonografii Wzgórza Bendera i Pawilonu Wallenberga.

2.1. Źródła pisane opublikowane

2.1.1. Sprawozdania z działalności Towarzystwa Upiększania Miasta

Poniżej przedstawiono sprawozdania z działalności południowej sekcji Wrocławskiego Towarzystwa Upiększania Miasta z lat 1892-1915.

Dokument: *Geschäftsbericht des Breslauer Verschönerungs-Vereins für das Jahr...* (1893-1915), Druck von Grass, Barth & Comp. (W. Friedrich), Breslau [1893-1916]

Lokalizacja: Źródło oryginału: Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Gabinet Śląsko-Łużycki (Czasopisma), sygn. GSL P 26852 II; tłum. i oprac. Jacek Kuśmierski

Komentarz: Sporządzane co roku sprawozdania z działalności sekcji południowej Wrocławskiego Towarzystwa Upiększania Miasta w latach 1893-1915, zawierają szczegółowe informacje na temat wytyczania i kształtowania ścieżki spacerowej oraz obiektów jej towarzyszących. Treść sprawozdań zawiera: listę członków, wykonane prace, ich koszty oraz źródła finansowania¹.

1893:

- skład sekcji południowej: nadinspektor Voelker jako przewodniczący, kupiec Agath, radny miejski Bock, Theodor Ehrlich, rentier Matthias, architekt Oesterlink, miejski radca budowlany Richard Plüddemann;
- na wzgórzu Mała Sobótka zwanym również „Wzgórzem Augusty”, od imienia właścicielki majątku w Krzykach Augusty Agath, został zbudowany sześciokątny pawilon ogrodowy zaprojektowany przez miejskiego inżyniera Karla Klimma, wyposażony w ławki. Z pawilonu można było podziwiać piękny widok na Równinę Śląską ze Ślężą i granicznymi górami w tle. Wejście na wzgórze wiodło przez schodkami. Przy nich i na *plateau* (platformie szczytowej) posadzono krzewy i drzewa. Po wschodniej stronie kopca, u podnóża nasypu kolejowego, za zgodą administracji kolejowej poprowadzono drzewa tworzące piękną zacienioną promenadę, którą można dojść do Parku Południowego. Aby zabezpieczyć promenadę przed zniszczeniem przez jeźdźców na koniach (co i tak się działo), zamontowano kilka barier, tablice i drogowskazy z odpowiednimi informacjami
- złożono specjalne podziękowania za darowizny:
 - Emilowi Huber na mostek typu „monierowskiego” nad rowem melioracyjnym

¹ Wypisano jedynie fragmenty odnoszące się bezpośrednio do Promenady Hugo Richtera lub obiektów jej towarzyszących

- przy Małej Sobótce o parametrach: 3,60 m długości i 1,05 m szerokości oraz za dwie cementowe ławki i betonową podłogę w pawilonie na wzgórzu;
- Oesterkinkowi na drewnianą ławkę przy ścieżce między Małą Sobótką i Parkiem Południowym;
- Rudolfowi Fuchs-Henel na chodzątkę na szczycie pawilonu na Małej Sobótce.

1894:

- skład sekcji południowej: radny miejski Bock jako przewodniczący, Georg Agath, Theodor Ehrlich, aptekarz Grünhagen, I. Kassel, Georg Kissling, pierwszy porucznik Matthias, architekt Oesterlink, inspektor ogrodów miejskich Richter;
- mimo wzniesionych barier i znaków ostrzegawczych jeźdźcy nadal korzystają ze ścieżki powodując jej trawale uszkodzenia;
- północny stok Małej Sobótki został obsadzony niskimi krzewami;
- zasypano rów melioracyjny biegnący wzdłuż nasypu kolejowego. Na uzyskanym terenie zaplanowano posadzenie drzew i urządzenie placu zabaw dla dzieci;
- zakończono zakładanie ścieżek od wiaduktu kolejowego na Krzykach do al. Karkonoskiej, jak też od działki Dammann'ego (?) do Parku Południowego. Wytyczono również ścieżkę od Małej Sobótki w kierunku zachodnim do Grabiszyna. Celem Towarzystwa jest poprowadzenie utwardzonej promenady między Parkiem Południowym a Cmentarzem Grabiszyskim;
- między al. Karkonoską a Małą Sobótką ustawiono 4 cementowe i 3 drewniane ławki;
- złożono specjalne podziękowania za darowizny:
 - Georgowi Kisslingowi na sfinansowanie 2 drewnianych przejść nad rowami melioracyjnymi;
 - Ewaldowi Ritterowi na cynkową chodzątkę na pawilonie na Małej Sobótce.

1895

- sekcja skupiła swoje działania na dalszych naprawach ścieżki, która pomimo barier, znaków i tablic ostrzegawczych, nadal była niszczona przez jeźdźców;
- dobrze przyjęły się drzewa posadzone na zlikwidowanym rowie melioracyjnym u podnóża nasypu kolejowego na Krzykach;
- pawilon na Małej Sobótce został wyposażony w tablicę z opisem widocznych gór. Musiano zrezygnować z budowy grotu u podnóża Małej Sobótki (ze względu na brak zgody na jej wydzierżawienie oraz z wytyczenia 3-metrowej ścieżki w kierunku południowym do przejścia pod wiaduktem przy al. Karkonoskiej (ze względu na brak zgody na udostępnienia pasów terenów przez właścicieli);
- rozpoczęto przygotowania do budowy 800-metrowej ścieżki po zachodniej stronie ul. Ślężnej, zaczynającej się od alei dębowej do zbiegu z terenem Parku Południowego;
- po podjęciu inicjatywy przez Towarzystwo, Królewski Zarząd Kolei zgodził się na przekazanie niewielkich pasów terenu leżących bezpośrednio przy nasypie kolejowym na rzecz wykonania nasadzeń przez miasto;
- sekcja podjęła decyzję o budowie ścieżki na Grabiszynie, w kierunku zachodnim, do pętli tramwajowej;
- w ubiegłym roku, Radca Budowlany Plüddemann, zaprezentował projekt wieży, który został przyjęty entuzjastycznie. Jednak koszt jej budowy, szacowany na 60 000 Marek, jest za duży dla Towarzystwa. Postanowiono odkładać nadwyżki budżetowe na ten cel. W tym samym czasie powstała idea, aby wieżę ufundować na pamiątkę 25. rocznicy ustanowienia Rzeszy Niemieckiej i zorganizować na ten cel zbiórkę funduszy. Pierwszą wpłatę w wysokości 3000 Marek dokonał Gotthardt von

Wallenberg-Pachaly, z prośbą o nazwanie obiektu Wieżą Rzeszy (*Reichsthurm*).

1897

- skład sekcji południowej: radny miejski Riemann jako przewodniczący, radny miejski R. Bener, Theodor Ehrlich, aptekarz Grünhagen, I. Kassel, Georg Kissling, rotmistrz Matthias, architekt Oesterlink, dyrektor ogrodów miejskich Richter i Dr Promnitz;
- zakupiono około 40 arów ziemi i dołączono ją do nabytej w poprzednim roku 29-arowej parceli położonej przy ul. Ślężnej i 8-arowej działki przekazanej przez kolej. Tak otrzymany obszar o powierzchni 77 arów ma potencjał na zieleniec z punktem widokowym i miejscem do odpoczynku;
- kolej przekazała Towarzystwu działkę o pow. 5,26 arów, położoną między ul. Ślężną a ul. Spiską. Teren ten był pożądanym ze względu na zalegającą tam nadwyżkę ziemi z budowy nasypu kolejowego tworzącą wzgórze, z którego rozciąga się ładny widok na południe i północ, ponad wałem kolejowym. Ilość składowanej tam ziemi nie jest jednak niewystarczająca. Sekcja ma nadzieję na pozyskanie ziemi pod budowę z Parku Południowego. Po zakończeniu formowania wzgórza, na jego szczycie ma być zamontowany daszek ochronny w formie „grzybka” (*Schutzdach (Pilze)*), a teren u podnóża zostanie przeznaczony na plac zabaw;
- wzdłuż ścieżki między Krzykami a al. Karkonoską drzewa akacjowe posadzone przez kolej zostały zastąpione innymi „silniejszymi” drzewami;
- ścieżkę przedłużono budując przejście nad rowem melioracyjnym między wiaduktem kolejowym a al. Karkonoską. Niestety jest ona wąska by obsadzić ją drzewami;
- rozpoczęto sadzenie drzew na działce przy ul. Spiskiej. Posadzony tam Dąb Bismarcka przyjął się bardzo dobrze, a miejsce jest coraz częściej odwiedzane przez spacerowiczów.

1898

- skład sekcji południowej: Riemann jako przewodniczący, radny miejski Bener, Theodor Ehrlich, aptekarz Grünhagen, I. Kassel, Georg Kissling, rotmistrz Matthias, architekt Oesterlink, Dr Promnitz i dyrektor ogrodów miejskich Richter;
- sekcja południowa skupiła się przede wszystkim na zwiezieniu ziemi na wspomnianą w poprzednim sprawozdaniu działkę przy ul. Ślężnej. Po zakończeniu prac ze wzniesienia rozciągał się piękny widok na południe i na północ na miasto stanowiąc obok wzgórza w Parku Południowym dużą atrakcję dla mieszkańców. Ścieżkę między wzgórzem a Wojszycami wzmocniono krawężnikami i obsadzono drzewami. Na szerszej działce kolejowej wykonano trzyczędrowe nasadzenia drzew mających dawać cień. Po ich rozrośnięciu dodane zostaną ławki;
- po wschodniej stronie al. Karkonoskiej znajduje się działka kolejowa, która również ma zostać przekształcona na ozdobny plac.

1899

- skład sekcji południowej: Riemann jako przewodniczący, Georg Agath, radny miejski Beier, Theodor Ehrlich, aptekarz Grünhagen, I. Kassel, Georg Kissling, rotmistrz Matthias, architekt Oesterlink, miejski radca budowlany Plüddemann, dr Promnitz i dyrektor ogrodów miejskich Richter;
- największe prace dotyczyły podwyższenia wzgórza na Ołtaszynie o 1 m ponad nasyp kolejowy. Pozwoliło to na osiągnięcie ładnego widoku ze wszystkich stron. Na jego szczycie wzniesiono daszek ochronny, a samo wzgórze zostało obsadzone drzewami liściastymi i iglastymi tworzącymi las;

- Towarzystwo zakończyło prace przy kształtowaniu działki po wschodniej stronie al. Karkonoskiej i zamontowało na niej 2 ławki;
- sekcja otrzymała od kolei 6 nowych działek przy nasypie między Małą Sobótką a ul. Grabiszyńską.

1900

- skład sekcji południowej: Riemann jako przewodniczący, Georg Agath, radny miejski Beier, Theodor Ehrlich, aptekarz Grünhagen, I. Kassel, Georg Kissling, rotmistrz Matthias, architekt Oesterlink, miejski radca budowlany Plüddemann, Dr Promnitz i dyrektor ogrodów miejskich Richter;
- ze względu na mały budżet sekcja skupiła się na utrzymaniu dotychczasowych obiektów i zakończeniu prac na Wzgórzu Ołtaszyńskim (*Oltaschiner Höhe*);
- zakończono prace przy placu na al. Karkonoskiej wraz z zamontowaniem ostatnich ławek;
- sekcja sporządza plany zakupu kolejnych działek między Małą Sobótką a ul. Grabiszyńską;
- sekcja dokonuje nasadzeń na kolejnych działkach wzdłuż promenady.

1901

- skład sekcji południowej: Riemann jako przewodniczący, konsul Theodor Ehrlich, aptekarz Grünhagen, inspektor podatkowy Fuchs, dyrektor Kassel, Georg Kissling, rotmistrz Matthias, architekt Oesterlink, miejski radca budowlany Plüddemann, Dr Promnitz i dyrektor ogrodów miejskich Richter;
- sekcja zakończyła prace na 6 obiektach, którym postanowiono nadać nazwy pochodzące od gatunków rosnących na nich drzew:
 - Plac Bismarcka (*Bismarckplatz*) – od dębu Bismarcka,
 - Lasek (*Wäldchen*) – z powodu różnorodności gatunków drzew,
 - Wzgórze Riemanna (*Riemann-Höhe*) – na cześć przewodniczącego sekcji,
 - Plac Dębowy (*Eichenplatz*),
 - Plac Lipowy (*Lindenplatz*),
 - Plac Jesionowy (*Eschenplatz*);
- na działce przy al. Karkonoskiej władze miasta wzniosły Słup Stulecia (*Jahrhundertstein* – nazwany tak dla upamiętnienia początku nowego stulecia);
- Plac Bismarcka i inne obiekty między ul. Grabiszyńską a Małą Sobótką cieszą się dużą popularnością wśród mieszkańców.

1902

- skład sekcji południowej: Paul. Riemann jako przewodniczący, Georg Agath, konsul Theodor Ehrlich, inspektor podatkowy a. D. Fuchs, aptekarz Grünhagen, dyrektor Kassel, kupiec Georg Kissling, rotmistrz Matthias, architekt Oesterlink, miejski radca budowlany Plüddemann, Dr Promnitz i dyrektor ogrodów miejskich Richter;
- sekcja ukończyła wybrane obiekty (Plac Jesionowy, Lipowy i Dębowy) wyposażając je w ławki;
- Plac Bismarcka został powiększony o dodatkową działkę i ma teraz 70 arów. Przestrzeń składa się z 2 placów zabaw (większego i mniejszego);
- po regulacji rowu melioracyjnego sekcja uzyskała niewielką działkę obok Małej Sobótki, która ma być w kolejnym roku obsadzona i zaopatrzona w ławki;
- późną jesienią sekcja zakupiła ze środków miejskich dwie działki: na Ołtaszynie na wysokości Placu Bismarcka, po drugiej stronie nasypu kolejowego o powierzchni 48

arów oraz łąkę między Krzykami i Partynicami o pow. 350 arów z przeznaczeniem na cele rekreacyjne;

- kupiec Riessling ufundował półkolistą ławkę na Placu Jesionowym.

1903

- skład sekcji południowej: Riemann jako przewodniczący, Georg Agath, konsul Theodor Ehrlich, inspektor podatkowy a. D. Fuchs, aptekarz Grünhagen, kupiec Georg Kissling, rotmistrz Matthias, architekt Oesterlink, miejski radca budowlany Plüddemann, Dr Franz Promnitz i dyrektor ogrodów miejskich Richter;
- z powodu braku środków finansowych Sekcja skupiła się na dokończeniu bieżących prac i utrzymaniu istniejących obiektów;
- do nowo zakupionych działek należała parcela na przeciwko Placu Bismarcka, po drugiej stronie nasypu kolejowego oraz 14-arowa działka na Krzykach;
- zakończono prace na Placu Bismarcka, przy ścieżce nad Grabiszynką oraz na Placach Dębowym, Lipowym i Jesionowym.

1904

- skład sekcji południowej: Riemann jako przewodniczący, George Agath, konsul Theodor Ehrlich, inspektor podatkowy a. D. Fuchs, aptekarz Grünhagen, kupiec Georg Kissling, rotmistrz Matthias, architekt Oesterlink, miejski radca budowlany Plüddemann i dyrektor ogrodów miejskich Richter;
- ze względu na ograniczone środki finansowe sekcja zajęła się utrzymaniem istniejących obiektów, drobnymi pracami naprawczymi i dostawieniem ławek.

1905

- zmarł Paul Riemann i aptekarz Grünhagen. Zarząd Sekcji podkreśla ogromne zaangażowanie przewodniczącego Paula Riemanna, dzięki któremu możliwe było założenie drogi spacerowej na południu miasta;
- skład sekcji południowej: pisarz Kretschmer jako przewodniczący, konsul Theodor Ehrlich, inspektor podatkowy a. D. Fuchs, kupiec Georg Kissling, rotmistrz Matthias, miejski radca budowlany Plüddemann i dyrektor ogrodów miejskich Richter;
- dzięki nabyciu ziemi możliwe było scalenie Placu Lipowego i Dębowego w jeden obiekt z placem zabaw dla dzieci i miejscami do odpoczynku;
- ze względu na brak funduszy wstrzymano realizację nowych nasadzeń drzew.

1906

- skład sekcji południowej: pisarz Kretschmer (przewodniczący), konsul Theodor Ehrlich, inspektor podatkowy a. D. Fuchs, kupiec Georg Kissling, rotmistrz d. L. Matthias, architekt Oesterlink, miejski radca budowlany Plüddemann i dyrektor ogrodów miejskich Richter;
- na Placu Bismarcka, obok dębu Bismarcka, posadowiono kamień znaleziony podczas prac ziemnych na Cmentarzu Grabiszyńskim.

1907

- skład sekcji południowej: pisarz Kretschmer (przewodniczący), konsul Theodor Ehrlich, inspektor podatkowy a. D. Fuchs, kupiec Georg Kissling, rotmistrz d. L. Matthias, architekt Oesterlink, miejski radca budowlany Plüddemann i dyrektor ogrodów miejskich Richter;
- na Polu Schostagschena (?) posadzono olchy, jako drzewa najbardziej pasujące do

tego miejsca – zagajnik nazwano Kępą Olchową (*Erlenbüschel*);

- sekcja pozytywnie odniosła się do pomysłu przyłączenia Grabiszyna do Wrocławia jako szansę zwiększenia zasięgu strefy parkowej i spacerowej rozciągającej się od ul. gen. S. Grot-Roweckiego do Cmentarza Grabiszyńskiego i rzeki Ślęzy;
- Mała Sobótka i znajdujący się obok staw przeszły na własność gminy, co pozwala Sekcji na zwiększenie nad nimi opieki. Nad brzegiem zbiornika mają zostać posadzone krzewy i drzewa, a samo wzgórze i jego otoczenie ma już służyć nie tylko do zabaw dziecięcych;
- wykonano nasadzenia drzew na łące znajdującej się przy nasypie kolejowym na zachód od al. Karkonoskiej.

1908

- skład sekcji południowej: pisarz Kretschmer (przewodniczący), konsul Ehrlich, inspektor podatkowy a. D. Fuchs, kupiec Georg Kissling, rotmistrz d. L. Matthias, architekt Oesterlink, miejski radca budowlany Plüddemann i dyrektor ogrodów miejskich Richter;
- sekcja przeprowadziła konserwację ścieżki poprzez przycięcie drzew i krzewów oraz uzupełnienie nawierzchni żużlem;
- kontynuowano nasadzenia z olch na Kępie Olchowej;
- zakończono nasadzenia z lip i dębów na granicy między al. Karkonoską a wsią Krzyki;
- Mała Sobótka i sąsiedni staw zostały obsadzone rodzimymi gatunkami drzew;
- ścieżka między Grabiszynem a Wojszycami nie może zostać ukończona z powodu wysokiej ceny działki położonej przy Wzgórzu Riemanna, której żąda właściciel;
- postanowiono zmienić nazwy obiektów położonych wzdłuż ścieżki z „placów” na „łąki” co ma bardziej oddawać ich rekreacyjny charakter:
 - Plac Bismarcka (*Bismarckplatz*) → Pole Bismarcka (*Bismarckwiese*),
 - Plac Jesionowy (*Eschenplatz*) → Pole Jesionowe (*Eschenwiese*),
 - Plac Dębowy (*Eichenplatz*) → Pole Dębowe (*Eichenwiese*),
 - Plac Lipowy (*Lindenplatz*) → Pole Lipowe (*Lindenwiese*);
- wykorzystując powyższe obiekty, jak również Park Południowy, Łąkę Krzycką, promenadę kolejową, Małą Sobótkę itd., władze miasta dążyły do utworzenia strefy parkowej i spacerowej (*Park- und Promenadenstreifen*) na obszarze od ul. Borowskiej od cmentarza Grabiszyńskiego oraz terenu wzdłuż obwodnicy kolejowej do ul. Grabiszyńskiej.

1909

- skład sekcji południowej: pisarz Kretschmer (przewodniczący), konsul Ehrlich, prawnik Dr Flatau, inspektor podatkowy a. D. Fuchs, inspektor Kiesel, kupiec Kissling, kupiec Levi, rotmistrz a. D. Matthias, dyrektor ogrodów miejskich Richter;
- głównym zadaniem sekcji była promenada wzdłuż towarowej obwodnicy między ul. Borowską a Grabiszynem. Jej fragment między wiaduktem kolejowym na Krzykach a ul. Rapackiego została ukończona w październiku;
- dzięki uregulowaniu rowów melioracyjnych uzyskano szeroki pas pod ścieżkę na Krzykach;
- poszerzono trasę między Wzgierzem Riemanna i Laskiem. Przejście między Parkiem Południowym a Wzgierzem Riemanna jest nadal niedostępne z powodu braku zgody właściciela przyległych terenów;
- nasadzenia wokół Dębu Bismarcka zostały przearanżowane, a ławki przestawione.

Głaz ustawiony obok drzewa otrzymał napis „Bismarckeiche”, którego wykonanie sfinansował konsul Theodor Ehrlich;

- przy wiadukcie na wysokości Pola Bismarcka, po północnej stronie nasypu, posadzono rodzime dęby;
- kontynuacja promenady na Grabiszynie nie mogła być podjęta z powodu nie włączenia osiedla do granic miasta;
- razem ze społeczną organizacją z Ołtaszyna sekcja zwróciła uwagę na ścieżkę od Wzgórza Riemanna do Ołtaszyna. Na przeciwko Lasku Schottländera, na południe od linii kolejowej do Sobótki, mieści się wzniesienie z widokiem na góry i miasto. Postanowiono włączyć je w kompleks i rozpoczęto na ten cel zbiórkę pieniędzy;
- promenada została powiększona o kolejne działki: 2,20-arową działkę przy ul. Spiskiej oraz 27,10-arową na północny-zachód od Kępy Olchowej. Teren ten został obsadzony gatunkami rodzimymi.

1910

- skład sekcji południowej: pisarz Kretschmer (przewodniczący), konsul Ehrlich, prawnik Dr Flatau, inspektor podatkowy a. D. Fuchs (odszedł z sekcji w lecie z powodu choroby), inspektor Kiesel, kupiec Kissling, kupiec Levi, rotmistrz a. D. Matthias, dyrektor ogrodów miejskich Richter;
- miasto nabyło sporne tereny przy Wzgórzu Riemanna i sekcja południowa mogła kontynuować rozbudowę promenady. Między kolejową obwodnicą a linią kolejową do Sobótki zostanie założony park i plac sportowy, który odciąży Park Południowy;
- nadal nie przedłużono promenady do Grabiszyna z powodu niewłączenia osiedla do granic miasta;
- sekcja utwardziła ścieżkę spacerową w kierunku Ołtaszyna i Wojszyc z powodu jej niedostępności w deszczowe dni;
- sekcja zakończyła prace przy formowaniu wzgórza naprzeciwko Lasku Schottländera. Wiosną zostaną wykonane nasadzenia i obiekt zostanie oddany do użytku. Na wzgórzu zostanie umieszczona półokrągła ławka sfinansowana przez organizację społeczną z Ołtaszyna;
- wykonano cięcia pielęgnacyjne krzewów na Małej Sobótce. Sekcja postanowiła zbudować na wzgórzu nowy tor saneczkowy dla dzieci. Wzgórze Riemanna również było wykorzystywane zimą do zjeżdżania na sankach;

1911

- skład sekcji południowej: pisarz Kretschmer (przewodniczący), konsul Ehrlich, prawnik Dr Flatau, inspektor Kiesel, kupiec Kiessling, kupiec Levi, rotmistrz a. D. Matthias, dyrektor ogrodów miejskich Richter;
- sekcja poszerzyła odcinek promenady między ul. Rapckiego a Małą Sobótką poprzez skanalizowanie rowu melioracyjnego. Pozostały teren został obsiany trawą i obsadzony drzewami;
- dzięki współpracy z pastorem Weidnerem sekcja poszerzyła promenadę na wschód od Wzgórza Riemanna o 1 m;
- sekcja wykonała prace przy przekształceniu Małej Sobótki, wybudowano nowy tor saneczkowy dla dzieci, naprawiono pawilon na szczycie wzgórza.

1912

- sekcja kontynuowała poszerzanie promenadę o 1 m na wschód od Wzgórza Riemanna;
- odmalowano na czerwono napis „Bismarckeiche” na kamieniu przy dębie Bismarcka;

- emaliowana płytka z napisem „Riemannhöhe” na szczycie daszka na wzgórzu została zniszczona przez wandalów i sekcja postawiła jej nie odtwarzać. Zamiast tego na zboczu wzgórza umieszczono kamień narzutowy wydobyty podczas regulacji Ślęzy z napisem „Riemannhöhe”;
- na działce na Krzykach zakupionej w 1909 roku posadzono kilka dębów i lip;
- wykonano prace naprawcze przy torze saneczkowym na Małej Sobótce.

1913

- sekcja utwardziła promenadę od Małej Sobótki do Grabiszyna, ponieważ była niedostępna dla spacerowiczów w deszczowe dni;
- plany połączenia Małej Sobótki z al. gen. Józefa Hallera zostały zakłócone przez budowę ogrodzenia wokół Śląskiego Klubu Sportowego, które uniemożliwia poprowadzenie promenady. Sekcja pracuje nad rozwiązaniem tego problemu;
- uzupełniono nasadzenia na zachodnim stoku Małej Sobótki. John Levi sfinansował budowę ujęcia wody pitnej dla dzieci.

1914

- sekcji udało się rozwiązać problem ogrodzenia przy [obecnym] Śląskim Klubie Sportowym i poprowadziła utwardzoną ścieżkę o szer. 3 m od Grabiszynki do al. gen. Józefa Hallera.

1915

- latem na Małej Sobótce wzniesiono fundament pod źródło wody pitnej, które ma nosić nazwę „Źródło Anny” (*Anna-Brunnen*). Obiekt zaprojektował architekt Ehrlich, a wzniesiono go dzięki fundacji kupca Johna Levi'ego;
- do końca zbliżają się prace przy ścieżce między Grabisznką a al. gen. Józefa Hallera;
- wzdłuż ogrodzenia Śląskiego Klubu Sportowego posadzono klony.

2.1.2. Opis historycznego traktu w innych dokumentach źródłowych

[1]

Dokument: Opis autorstwa Hugona Kretschmera z ok. 1906 roku.

Lokalizacja: Hugo Kretschmer, *Breslauer Verschönerungsverein 1893-1906*, Druck von Grass, Barth & Comp. (W. Friedrich), Breslau [1908], s. 5–14, egzemplarz w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu, d. Gabinet Śląsko-Łużycki, sygn. GSL 81068.

Komentarz: Autor książki zawierającej podsumowanie działalności Wrocławskiego Towarzystwa Upiększania Miasta w latach 1893-1906, opisuje dokładny przebieg ścieżki spacerowej wraz z obiektami towarzyszącymi i widokami ze wzgórz:

- ścieżka zaczyna się na Grabiszynie przed nasypem kolejowym, gdzie mieści się Plac Jesionowy;
- Plac Jesionowy służył najczęściej jako plac zabaw dla dzieci i ich matek z Przedmieścia Grabiszyńskiego;
- ścieżka ciągnęła się dalej mijając ujeżdżalnię Koszar Kirasjerów i prowadziła wśród pięknych widoków na Wrocław do Placu Lipowego i leżącego obok Placu Dębowego;
- ścieżka prowadziła dalej pod wiaduktem kolejowym do wzgórza Mała Sobótka, będący przypadkowo powstałym wzniesieniem ze skromnym pawilonem i kilkoma innymi obiektami stworzonymi przez Towarzystwo, których autor nie wymienia,
- autor zamiesza poetycki opis widoku z Małej Sobótki: (...) *W pogodny dzień, gdy*

zachodziło słońce, błyszczwały stawy i pola, wsie i drzewa. Stara Ślęza przepasała się niebieskim płaszczem przypominając wieniec półprzeźroczystych gór. Od Gór Sowich aż po Karkonosze zmierzchało się wzdłuż nizin. Urzeczony wpatrywał wzrok w dal, dopóki obraz nie zniknął w nocy.(...),

- od Małej Sobótki promenada prowadziła dalej wzdłuż nasypu kolejowego obok dawnego parku dworskiego na Krzykach do Słupa Stulecia przy al. Karkonoskiej;
- za Słupem Stulecia droga zwęża się do małej ścieżki, która prowadzi do ul. Sudeckiej skąd za bezimiennym placikiem dociera się do Wzgórza Riemanna;
- Wzgórze Riemanna otrzymało patronat zmarłego 11 listopada 1905 r. Paula Riemanna – zasłużonego przewodniczącego południowej sekcji Towarzystwa, kupca i poborca loteryjnego;
- autor opisuje widok ze Wzgórza Riemanna: (...) *Tu znów w pierścień gór wchodzi Ślęza, ale oprócz niej widać Góry Sowie, Śnieżnik oraz pasmo Jesioników. Przy szczególnie korzystnej pogodzie szczyty gór wyraźnie się odznaczają. Brakuje na pierwszym planie obszaru stawów i doliny Ślęzy, ale wznosi się za to smukła wieża [kościół] najwyżej położonej wsi Oltaszyń. Dalej na prawo wzniesienie Wysokiej z zamkiem i młynem. W tle leży [wieś] Ślęza ze starym parkiem. Tętniąca życiem Klecina ukazuje swój komin [cukrowni] a Partynice masywną wieżę zamkową. Przyjemne wille zamykają widok na Krzyki. U podnóża wzniesienia szczęśliwe dzieci bawią się na urządzeniach. Przemili, przyjemny, śląski obraz. (...);*
- ścieżka prowadzi dalej do małego placiku zwanego Laskiem oraz Placu Bismarcka z rozległymi trawnikami i licznymi ławkami „zapraszającymi do odpoczynku”;
- za Placem Bismarcka, po wewnętrznej stronie nasypu kolejowego, wśród pól z dala od miejskiego cementarza i budynków, znajduje się niewielka, bezimienna idylliczna przestrzeń z widokiem na wieże miasta;
- wąska droga prowadzi od Placu Bismarcka na południe do Wojszyc, gdzie kończy swój bieg;
- ścieżka ma w sumie 6,8 km długości i cieszy się dużą popularnością (*tysiące nią chodzą*);
- autor podkreśla, że wytyczenie ścieżki jej było możliwe dzięki Królewskiemu Skarbowi Kolei oraz ofiarności obywateli Wrocławia należących do Towarzystwa Upiększania Miasta.

[2]

Dokument: Opis ścieżki w artykule Hugo Richtera z 1919 roku.

Lokalizacja: Hugo Richter, *Landschaftliche Schönheitspflege der Breslauer Stadtverwaltung unter Oberbürgermeister Georg Bender* [w:] "Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altherthum Schlesiens", Bd. 53, H. 2, Josef Max & Komp., Breslau 1919, s. 78,

Komentarz: Autor wspomina w artykule, że Wrocławskie Towarzystwo Upiększania założyło na południu miasta promenadę spacerową będącą odpowiednikiem promenady na ul. Pasterskiej. Promenada ma 7 km długości i biegnie od Grabiszyna do Wojszyc wzdłuż nasypu kolejowej obwodnicy towarowej, przy którym zasadzono zielen (na jego południowej skarpie) oraz założono mniejsze, samodzielne obiekty: Plac Jesionowy, Plac Lipowy, Plac Dębowy, wzgórze Mała Sobótka, Lasek, Wzgórze Riemanna i Plac Bismarcka.

[3]

Dokument: Opis ścieżki w artykule Hugo Richtera z 1924 roku.

Lokalizacja: Hugo Richter, *Breslau als Gartenstadt* [w:] Georg Hallama, „Breslau. Das Buch der Stadt”. Deutschlands Städtebau. Hrsg. vom Verkehrsamt der Stadt Breslau. (Reprint der Ausgabe von 1924), Gondrom, Berlin 1995, s. 54

Komentarz: Autor wspomina w artykule ścieżkę biegnącą wzdłuż kolejowej obwodnicy towarowej będącą szlakiem łączącym w zielony pierścień Park Południowy i położone od niego na zachód: ogródki schreberowskie, place sportowe na al. gen. Józefa Hallera, cmentarz Grabiszyński i tereny nad rzeką Ślężą. W dalszej części tekstu wspomina, że ścieżka ma 7 km długości i stanowi jedną z trzech biegnących również na północy i wschodzie Wrocławia.

[4]

Dokument: Opis w przewodniku po Grabiszynie z 1934 roku.

Lokalizacja: Karl Schulz, *Breslau-Gräbschen in geschichtlicher und vorgeschichtlicher Zeit : Heimatkunde einer Vorstadt*, Priebatsch's Buchhandlung, Breslau 1934, s. 99

Komentarz: Autor przewodnika skrótowo opisuje obiekt pod hasłem "Ścieżka Hugo Richtera" (*Hugo-Richter-Weg*) jako ładną promenadę po zachodniej stronie kolejowej obwodnicy towarowej, biegnącą od al. gen. Józefa Hallera w kierunku Krzyków. Promenadę założyło Wrocławskie Towarzystwo Upiększania Miasta. Resztę hasła stanowi krótka biografia patrona ścieżki, Hugo Richtera.

[5]

Dokument: Wzmianka w przewodniku po Wrocławiu z 1936 roku.

Lokalizacja: *Illustrierter Führer durch Breslau und Umgebung*, Woerl's Reisebücher-Verlag, Leipzig 1936, s. 85; zdigitalizowana kopia w: Wratislavia Digitalis (http://archiv.wratislavia-digitalis.eu/KWS/Monographien/SS_100_E_750_W_843-14/files/assets/basic-html/index.html#1)

Komentarz: Wzmianka o „pięknej i obiecującej” ścieżce spacerowej wzdłuż nasypu kolejowego między Grabiszynem a Borkiem.

2.2. Przekazy kartograficzne

2.2.1. Przekazy kartograficzne sprzed 1896 roku

[1.]

Dokument: Mapa topograficzna w skali 1:25.000 *Urmesstischblatt*, arkusz nr 2891 [Schmolz] oraz 2892 [Cattern],

Datowanie: 1828 r.

Lokalizacja: oryginał w zbiorach Staatsbibliothek Berlin [SBB] – Stiftung Preußischer Kulturbesitz, Kartenabteilung, sygn. Kart N 729, Blatt 2828

Komentarz: Mapa topograficzna obrazuje rejon wsi Grabiszynek, Krzyki, Borek i Wojszyce przed wytyczeniem TOW.

Na szczególną uwagę zasługują zobrazowane elementy fizjograficzne takie jak: lokalne wyniesienia, dolina cieków Grabiszynka, zadrzewienia oraz sieć drożna – które częściowo determinowały przebieg linii kolejowej.

Ryc. 2. Południowa część Wrocławia na rękopiśmiennej mapie topograficznej w skali 1:25.000 *Urmesstischblatt* Wg. Materiał ze zbiorów Staatsbibliothek Berlin [SBB] – Stiftung Preußischer Kulturbesitz, Kartenabteilung, sygn. Kart N 729, Blatt 2828

[2.]

Dokument: Mapa topograficzna Wrocławia i okolic w skali 1:50.000 Hansa von Aigner, z 1860 roku (*Plan der Umgegend von Breslau*)

Datowanie: 1860 r.

Lokalizacja: oryginał w zbiorach: http://k4.techlib.cz/search/i.jsp?pid=uuid:52a213c0-c380-11e2-8b8b-0800200c9a66#monograph-page_uuid:2b2a71a8-e930-11e2-ab8d-001b63bd97ba [dostęp: 11.12.2017r.]; kopia dostępna na stronie: www.fotopolska.eu/725403,foto.html [dostęp: 11.12.2017r.]

Komentarz: Mapa topograficzna obrazuje obszar opracowania niedługo przed rozpoczęciem urbanizacji południowej części Wrocławia oraz jego przedmieść.

W odniesieniu do badanego obszaru, warto odnotować następujące obiekty:

- bieg cieku Grabiszynka na północ od wsi Krzyki;
- liczne cegielnie (*Zgl.*), m.in. w okolicach wsi Grabiszyn, Wojszyce, Gaj, między wsiami Krzyki i Borek;
- powstałe w latach 1867-72 na skrzyżowaniu obecnej ul. Hallera z ul. Gajowicką Koszary Kirasjerów (*Leib Kürassier Regiment Grosser Kurfürst Kaserne*);
- nieistniejącą dziś Fabrykę Chemiczną Silesia (*Chemische Fabrik Silesia*) wybudowaną w 1958r. w miejscu dzisiejszego Wzgórza Gajowego.

Ryc. 3. Południowa część Wrocławia z widocznymi wsiami Grabiszyn (*Gräbschen*), Borek (*Kleinburg*), Krzyki (*Krietern*), Wojszyce (*Woischwitz*) i Tarnogaj (*Dürgoy*).

Zaznaczone ukształtowanie terenu, które będzie uwzględnione w planowanym przebiegu TOW

Wg: www.fotopolska.eu/725403,foto.html?o=b257862 [dostęp: 11.12.2017r.]

Ryc. 4. Południowa część Wrocławia z widocznymi wsiami Grabiszyn (Gräbschen), Borek (Kleinburg), Krzyki (Krietern), Wojszyce (Woischwitz) i Tarnogaj (Dürgoy).
Zaznaczone ukształtowanie terenu, które będzie uwzględnione w planowanym przebiegu TOW
Wg: www.fotopolska.eu/725403,foto.html?o=b257862 [dostęp: 11.12.2017r.]

[2.]

Dokument: Mapa topograficzna Wrocławia i okolic w skali 1:100 000 z ok. 1884 -1891 r.

Datowanie: 1884 - 91 r. (datowanie oszacowane na podstawie takich elementów jak linia kolejowa do Kobierzyc oddana w 1884 r. i brak Parku Południowego założonego w 1892 r.)

Lokalizacja: <http://wroclaw.fotopolska.eu/567620,foto.html> [dostęp 21.11.2017 r.]

Komentarz: Mapa topograficzna obrazuje stan urbanizacji południowej części Wrocławia w końcu XIX wieku. W odniesieniu do badanego obszaru (przyszłej) Promenady Krzyckiej, warto zwrócić uwagę na:

- zainwestowanie północnej części jednostki osadniczej Borek;
- liczne lokalizacje obiektów przemysłowych (*Fabr.*);
- licznie zachowane zbiorniki wodne – wyrobiska gliny pobliskich cegielni (patrz mapy wcześniejsze);
- urządzony park we wsi Krzyki;
- bieg linii kolejowej z Wrocławia Głównego do Kobierzyc otwartej w czerwcu 1884 roku, przedłużonej do Sobótki Zachodniej (09.1884 r.) wraz z bocznicą do wspomnianej wcześniej Fabryki Chemicznej Silesia;
- dworzec kolejowy (*H.St.*) tejże linii w Wojszyczach.

Ryc. 5. Południowa część Wrocławia niedługo przed budową TOW.

Wg: www.wroclaw.fotopolska.eu/567620,foto.html [dostęp 21.11.2017 r.]

Ryc. 6. Fragment mapy z ok 1884-1891 r. przedstawiający okolice wsi Krzyki i Borek. Widoczny urządzony park we wsi Krzyki, zadrzewienia wzdłuż cieku Grabiszynka (patrz.poz.[1.]) oraz liczne glinianki (największa z nich zachowana do dziś jako staw na Pl. Anielewicza).
Wg: wroclaw.fotopolska.eu/567620,foto.html [dostęp 21.11.2017 r.]

[3.]

Dokument: Plan Wrocławia (*Neuer Plan der Stadt Breslau*, Verlag von E. Morgenstern, Breslau 1895 (wyd.)) w skali 1:10 000 z 1895 r.

Datowanie: 1895 r.

Lokalizacja: w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, oddziału Zbiorów Kartograficznych, sygn. 698-III.B., wersja cyfrowa opublikowana w:

www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41443 [dostęp 27.11.2017 r.]

Komentarz: Jedno z niewielu źródeł kartograficznych, które obrazuje ukończoną północną część TOW i jej planowany dalszy przebieg w okolicach Parku Południowego - karton zatytułowany *Südl. Fortsetzung des Hauptplans im halben Maßstabe* zamieszczony w lewym dolnym rogu mapy.

Ryc. 7. Plan Wrocławia przedstawiający stan realizacji TOW w roku 1895.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41443 [dostęp 27.11.2017 r.]

Ryc. 8. Park Południowy z zaznaczonym planowanym przebiegiem TOW (*Güter-Eisenbahn*).
Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41443 [dostęp 27.11.2017 r.]

2.2.2. Przekazy kartograficzne z lat 1896-1918

Dokument: Plan Wrocławia (*Neuester Taschenplan von Breslau und seiner Umgebung* [tyt.okł.:] *Plan von Breslau mit Führer*, Verlag von Georg Brieger, Scheidnitz (wyd.)) w skali 1:13 100 z 1897 r.

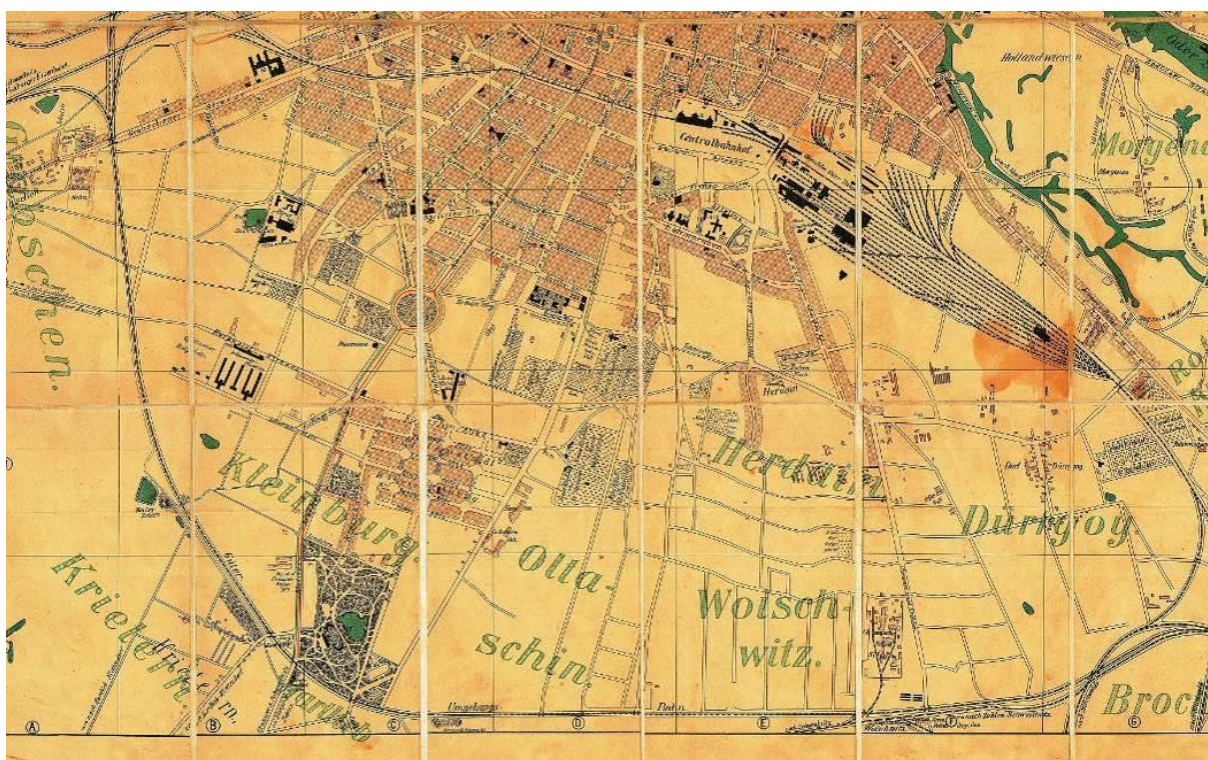
Datowanie: 1897 r.

Lokalizacja: Okólna red. 1999;

www.dolny-slask.org.pl/5582796,foto.html [dostęp 21.11.2017 r.]

Komentarz: Plan obrazuje ukończoną w 1896 r. TOW wraz z towarzyszącymi jej terenami zieleni. W odniesieniu do badanego obszaru (przyszłej) Promenady Krzyckiej, warto zwrócić uwagę na:

- zajezdnię tramwajową Grabiszyn (obecnie Centrum Historii Zajezdnia) wybudowaną w 1892 r.;
- zbiorniki wodne będące pozostałościami cegielni (patrz poz. [2.]);
- Kwaśne Źródło (*Sauerbrunnen*) i znajdującą się przy nim szkołę (*Städtische Volksschule am Sauerbrunnen*);
- wzniesienia usypane z nadwyżek gruntu przeznaczonego pod budowę nasypu TOW: Górkę Skarbowców i Wgórze Skórnik (oznaczony jako *Aussichtspunkt* - punkt widokowy);
- tereny zieleni między obecnymi ulicami Krzycką i Rapackiego;
- Zajezdnię Borek;
- zieleniec przy siedzibie TVP Wrocław z zaznaczonym Słupem Stulecia (*Jahrhundert Stein*);

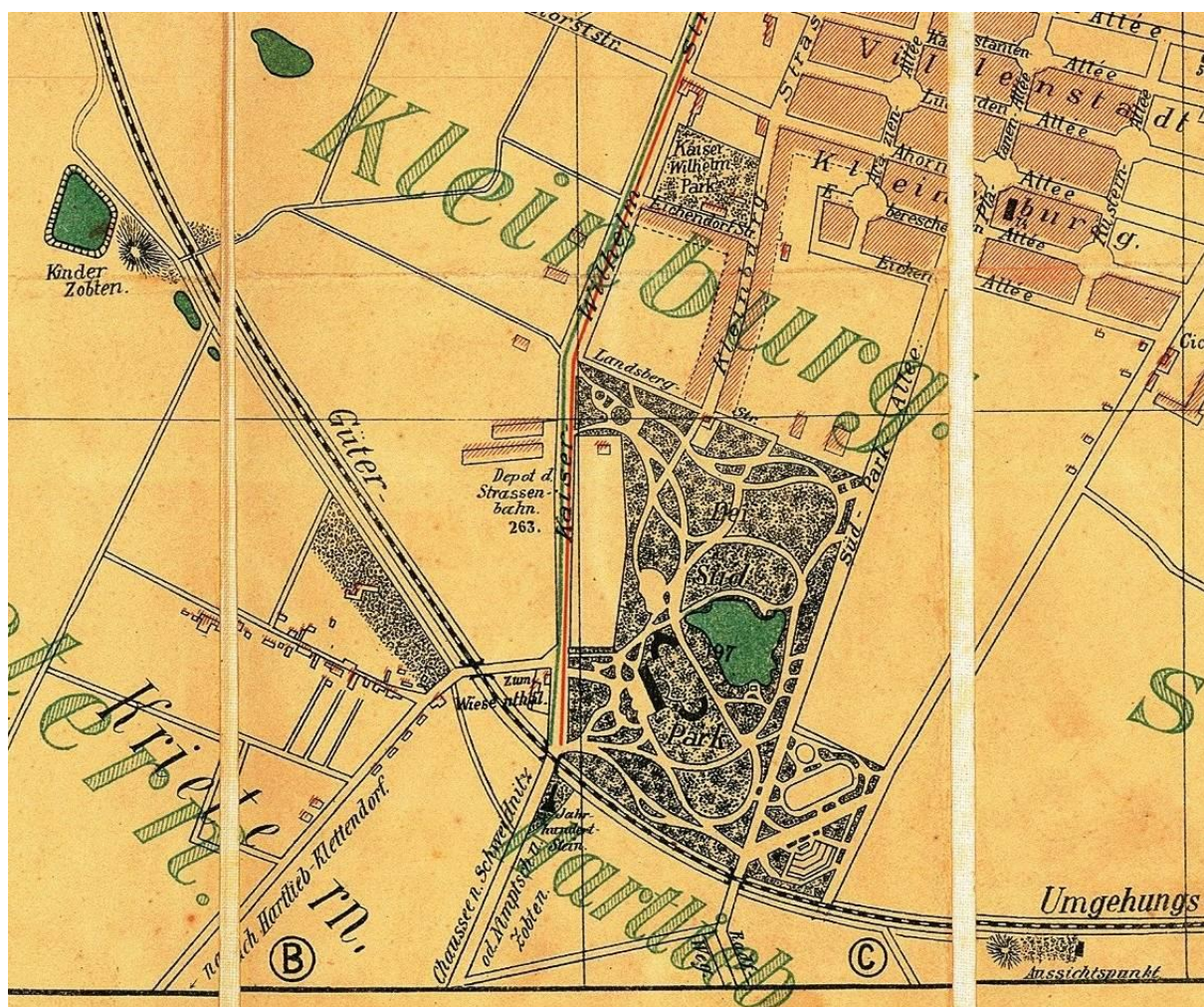

Ryc. 9. Plan południowej części Wrocławia przedstawiający zrealizowaną TOW oraz powstałe w jej biegu wzniesienia i tereny zieleni.

Wg: www.dolny-slask.org.pl/5582796,foto.html [dostęp 21.11.2017 r.]

Ryc. 10. Kwaśne Zróżdło i znajdujące się przy nim obiekty na planie z 1897 r.
Wg: www.dolny-slask.org.pl/5582796,foto.html [dostęp 21.11.2017 r.]

Ryc. 11. Przebieg TOW (Güter-Umgehungs-Bahn) w okolicach Parku Południowego.
Wg: www.dolny-slask.org.pl/5582796,foto.html [dostęp 21.11.2017 r.]

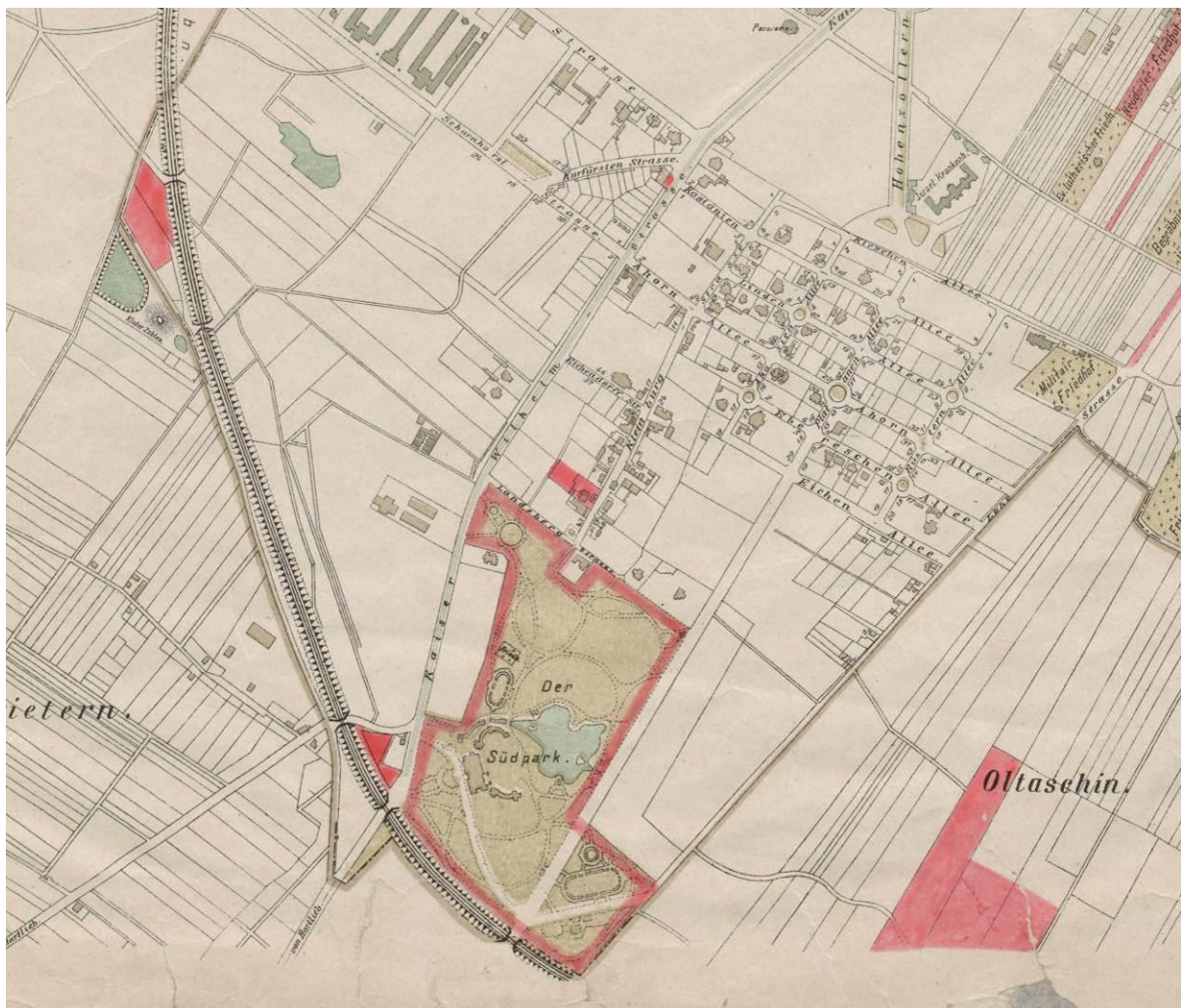
Dokument: Plan Wrocławia z zaznaczoną własnością miejską (*Plan der Königlichen Haupt und Residenz - Stadt Breslau mit angrenzenden Vororten, Städtisches Vermessungsamt, Breslau* (wyd.)) w skali 1:10 000 z 1901 r.

Datowanie: 1901 r.

Lokalizacja: Okólska red. 1999; w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, oddziału Zbiorów Kartograficznych, sygn. 5597-IV.C., wersja cyfrowa opublikowana w: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41392 [dostęp 21.11.2017 r.]

Komentarz: Plan Wrocławia z zaznaczoną kolorem różowym własnością miejską. W odniesieniu do badanego obszaru (przyszłej) Promenady Krzyckiej, warto zwrócić uwagę na:

- oznaczony po zachodniej stronie TOW bieg rowu po regulacji cieką Grabiszynka (wykonany w następstwie przecięcia cieką wodnego linią kolejową) oraz w rejonie placu nad Grabiszynką niepoprawnie oznaczony wiadukt, będący w rzeczywistości przepustem;
- "meandrujący" ślad katastralny pierwotnego biegu Grabiszynki po wschodniej stronie TOW w rejonie obecnego Kompleksu Sportowego WKS "Śląsk";
- teren obecnej pętli autobusowej Krzyki i terenów u podnóża Górki Skarbowców oznaczone jako własność miejska

Ryc. 12. Południowa część Wrocławia z zaznaczoną własnością miejską.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41392 [dostęp 21.11.2017 r.]

Ryc. 13. Zagospodarowanie Kwaśnego Źródełka na planie z 1901 r.
Widoczne ocembrowanie zbiornika oraz usytuowany na brzegu drewniany budynek pawilonu.
Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41392 [dostęp 21.11.2017 r.]

Dokument: Plan Wrocławia (*Plan von Breslau, Städtisches Vermessungsamt, Breslau* (wyd.)) w skali 1:10 000 z 1904 r.

Datowanie: 1904 r.

Lokalizacja: Okólska red. 1999; w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, oddziału Zbiorów Kartograficznych, sygn. 5602-IV.B., wersja cyfrowa opublikowana w: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41398 [dostęp 21.11.2017 r.]

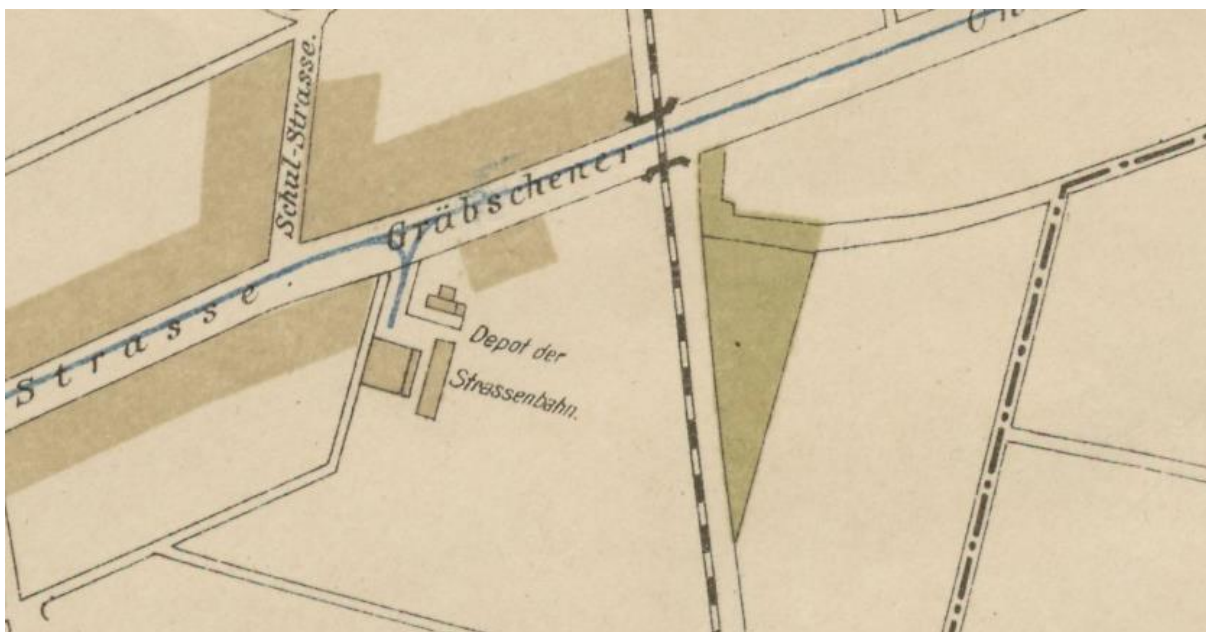
Komentarz: Plan Wrocławia z 1904 r. z zaznaczonymi terenami zurbanizowanymi i zielonymi. W odniesieniu do badanego obszaru (przyszłej) Promenady Krzyckiej, warto zwrócić uwagę na:

- założone w 1901 r. tereny zieloni wzdłuż *Hugo-Richter-Weg* po wschodniej stronie nasypu: obecny zieleniec u zbiegu ulic Modlińskiej / Raławickiej (niem. *Eichen Platz*, „Plac Dębowy”) w okolicach Górki Skarbowców oraz nieistniejący obecnie Placu Jesionowego (*Eschenplatz*) w okolicach dzisiejszego Placu Srebrnego.

Ryc. 14. Plan z 1904 r. przedstawiający obszar opracowania wraz z nowymi terenami zieleni zaprojektowanymi wzdłuż *Hugo-Richter-Weg*.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41398 [dostęp 21.11.2017 r.]

Ryc. 15. Niezachowany Plac Jesionowy (*Eschenplatz*) założony w 1901r. w okolicach dzisiejszego Placu Srebrnego.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41398 [dostęp 21.11.2017 r.]

Ryc. 16. Zieleniec u zbiegu ulic Modlińskiej / Racławickiej założony po wschodniej stronie nasypu.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41398 [dostęp 21.11.2017 r.]

Dokument: Plan Wrocławia (*Plan der Königlichen Haupt- und Residenz-Stadt Breslau mit den angrenzenden Vororten, Städtisches Vermessungsamt, Breslau* (wyd.)) w skali 1:10 000 z 1907 r.

Datowanie: 1907 r.

Lokalizacja: w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, oddziału Zbiorów Kartograficznych, 5599-IV.C., wersja cyfrowa opublikowana w:

www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41394 [dostęp 21.11.2017 r.]

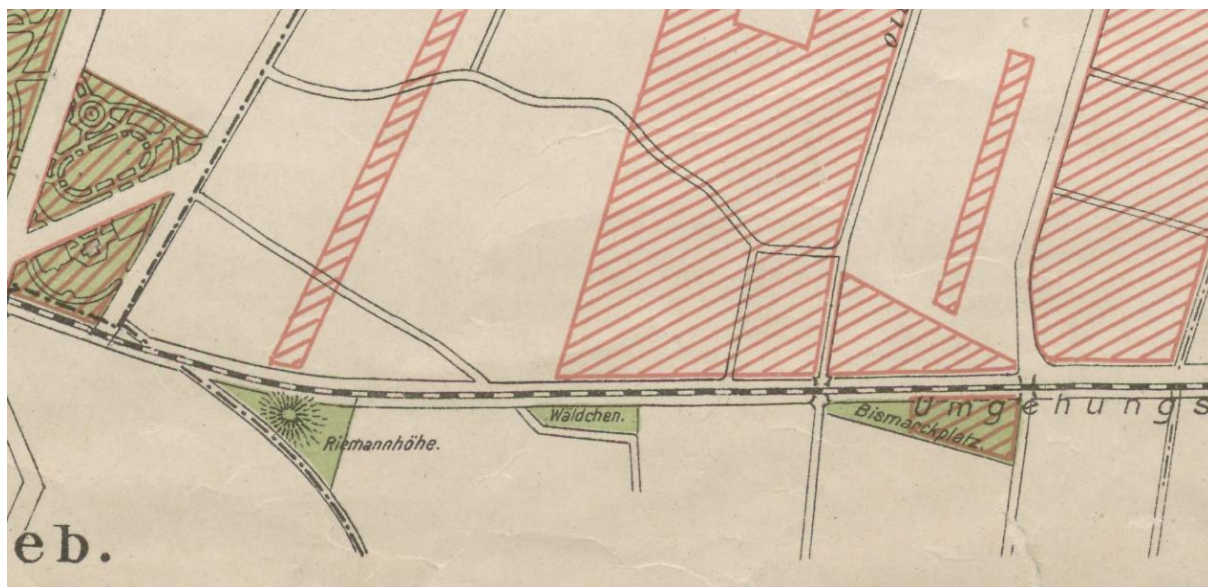
Komentarz: Plan Wrocławia z 1907 r. z zaszaflowanymi terenami będącymi własnością Magistratu. W odniesieniu do badanego obszaru (przyszłej) Promenady Krzyckiej, warto zwrócić uwagę na:

- opisane nazwy nowych i wyróżnionych na poprzednich mapach terenów zieleni;
- Górkę Skarbowców i znajdujący się obok teren kąpieliska przy ul. Raławickiej oraz tereny obecnej pętli tramwajowej Krzyki przechodzą na własność gminy (patrz roz. 2.1.1.);
- wytyczenie ulic wokół stawu będącego podstawą założenia dzisiejszego zieleńca na pl. Anielewicza;
- widoczne nowo zaprojektowane tereny zieleni po południowej stronie TOW w miejscu dzisiejszego zieleńca ze Wzgórzem Skórnik: zieleńiec między ulicami Orawską / Motylkową (niem. *Bismarck Platz*, „Plac Bismarcka”) oraz Lasek (*Wäldchen*).

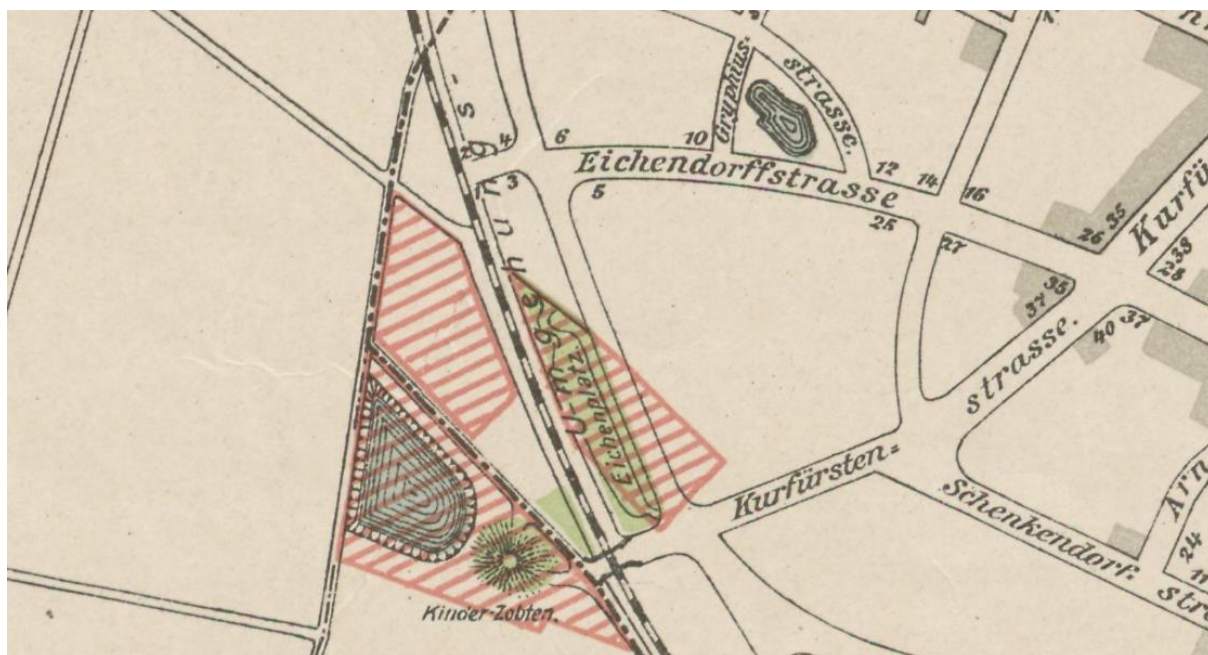

Ryc. 17. Plan z 1907 r. przedstawiający obszar opracowania z zaznaczonymi kolejnymi terenami włączonymi w własność miejską.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41394 [dostęp 21.11.2017 r.]

Ryc. 18. System zieleńców założonych wzdłuż południowej strony TOW na planie z 1907 r.
Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41394 [dostęp 21.11.2017 r.]

Ryc. 19. Górka Skarbowców oraz zieleńiec u zbiegu ulic Modlińskiej / Raławickiej przedstawione jako tereny miejskie na planie z 1907 r.
Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41394 [dostęp 21.11.2017 r.]

Dokument: Plan Wrocławia (*Die Neubauten in Breslau auf alter und neuer Baustelle von 1871 bis*, *Städtisches Statistisches Amt, Breslau* (wyd.)) w skali 1:10 000 z 1910 r.

Datowanie: 1910 r.

Lokalizacja: Okólska red. 1999; w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, oddziału Zbiorów Kartograficznych, sygn. 224-IV.C., wersja cyfrowa opublikowana w: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41277 [dostęp 21.11.2017 r.]

Komentarz: Plan Wrocławia z 1910 r. przedstawionym kolorystycznie datowaniem zabudowy. W odniesieniu do badanego obszaru (przyszłej) Promenady Krzyckiej, warto zwrócić uwagę na:

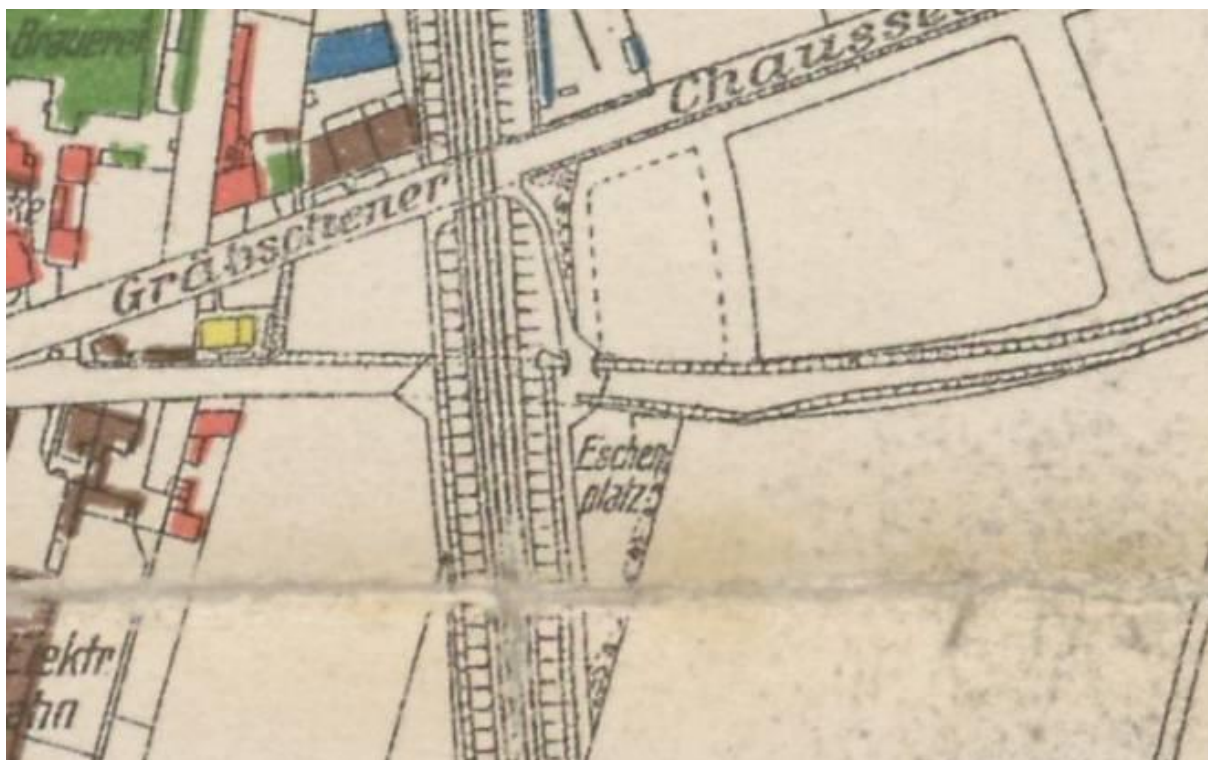
- zmianę zagospodarowania okolic Placu Srebrnego - plac przybiera kształt znany obecnie, między placem, a TOW zaprojektowano zieleniec;
- widoczne rozparcelowanie dawnego parku wsi Krzyki (obecna ulica Korfantego wskazana została na planie regulacyjnym Wrocławia z 1908r.);
- zieleńce przy ul. Spiskie i Motylkowej.

Ryc. 20. Plan południowej części Wrocławia z 1910 r. przedstawiający datowanie zabudowy.

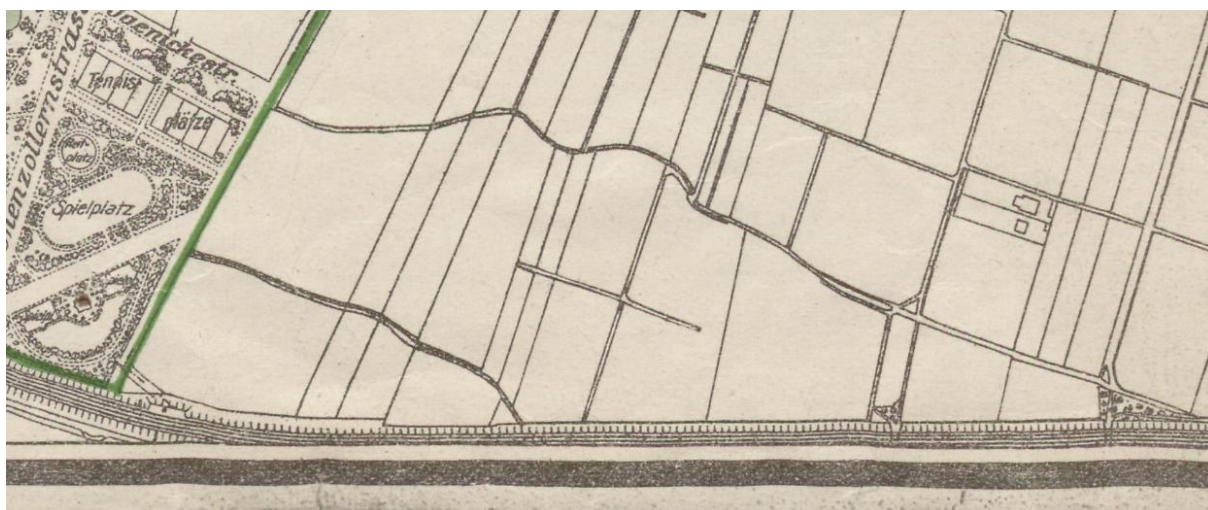
Widoczna zmiana ukształtowania Placu Srebrnego oraz zaaranżowane place wejściowe na dzisiejszą Promenadę Krzycką.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41277 [dostęp 21.11.2017 r.]

Ryc. 21. Plac Srebrny oraz otaczające go zieleńce: nieistniejący Plac Jesionowy oraz zieleniec przy ul. Grabiszyńskiej na planie z 1910 r.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41277 [dostęp 21.11.2017 r.]

Ryc. 22. Zieleńce przy ul. Spiskiej i Motylkowej, przy północnej stronie TOW.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41277 [dostęp 21.11.2017 r.]

Dokument: Plan Wrocławia (Plan der Königlich Haupt-u. Residenzstadt, Kunstanstalt F. Pietsch, Breslau (wyd.)) w skali 1:10 000 z 1912 r.

Datowanie: 1912 r.

Lokalizacja: w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, oddziału Zbiorów Kartograficznych, sygn. 212-IV.C., wersja cyfrowa opublikowana w:
www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41268 [dostęp 21.11.2017 r.]

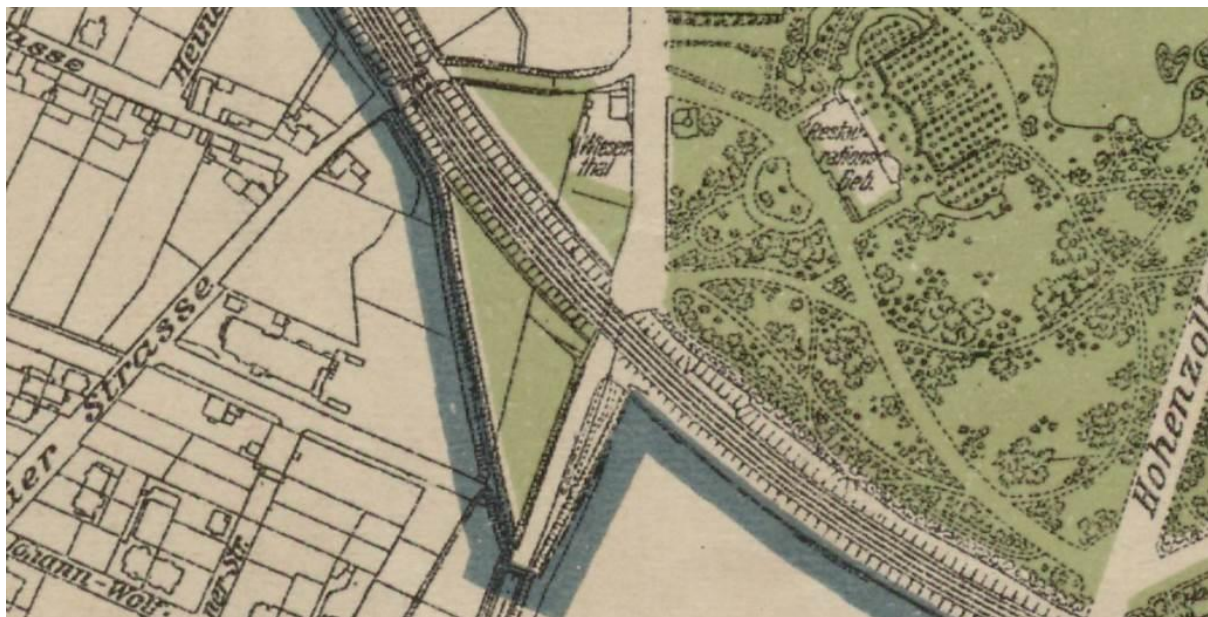
Komentarz: Plan Wrocławia z 1912 r. przedstawiający przeznaczenie terenów. Dzięki załączonej legendzie możliwe jest odczytanie funkcji poszczególnych terenów związanych z (przyszłą) Promenadą Krzycką:

- jako promenady i parki (*Promenaden u. Parkanlagen*) oznaczono: Górkę Skarbowców i przylegające do niej tereny ogrodów działkowych, zieleniec na Pl. Anielewicza, tereny pętli autobusowej i tramwajowej Krzyki, Park Południowy, Wzgórze Skórnik, Lasek, zieleniec między ulicami Orawską / Motylkową oraz Wzgórze Tarnogajskie i R.O.D. "Tarnogaj";
- jako tereny rekreacyjne (*Spielplätze*) oznaczono zieleniec u zbiegu ulic Modlińskiej / Raławickiej.

Ryc. 23. Plan południowej części Wrocławia z 1912 r., przedstawiający funkcje terenów zieleni założonych wzdłuż TOW.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41268 [dostęp 21.11.2017 r.]

Ryc. 24. Tereny pętli autobusowej i tramwajowej planowane jako tereny zieleni parkowej na planie z 1912 r.
Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41268 [dostęp 21.11.2017 r.]

Ryc. 25. Zróżnicowane funkcje terenów zieleni Górki Skarbowców i zieleńca u zbiegu ulic Modlińskiej / Racławickiej na planie z 1912 r.
Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41268 [dostęp 21.11.2017 r.]

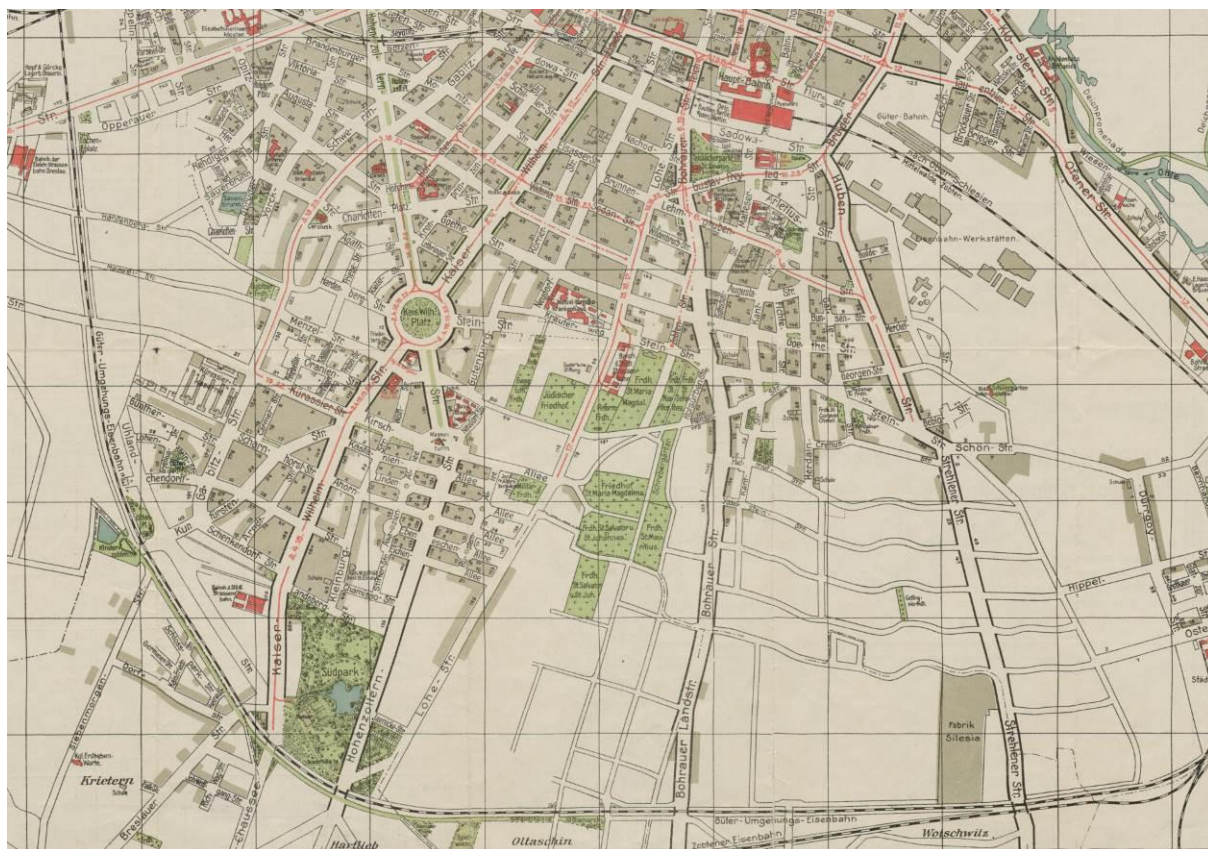
Dokument: Plan Wrocławia (*Plan von Breslau, Städtisches Vermessungsamt* (wyd.)) w skali 1:12 500 z 1913 r.

Datowanie: 1913 r.

Lokalizacja: w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, oddziału Zbiorów Kartograficznych, sygn. 3173-III.C., wersja cyfrowa opublikowana w: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41742 [dostęp 21.11.2017 r.]

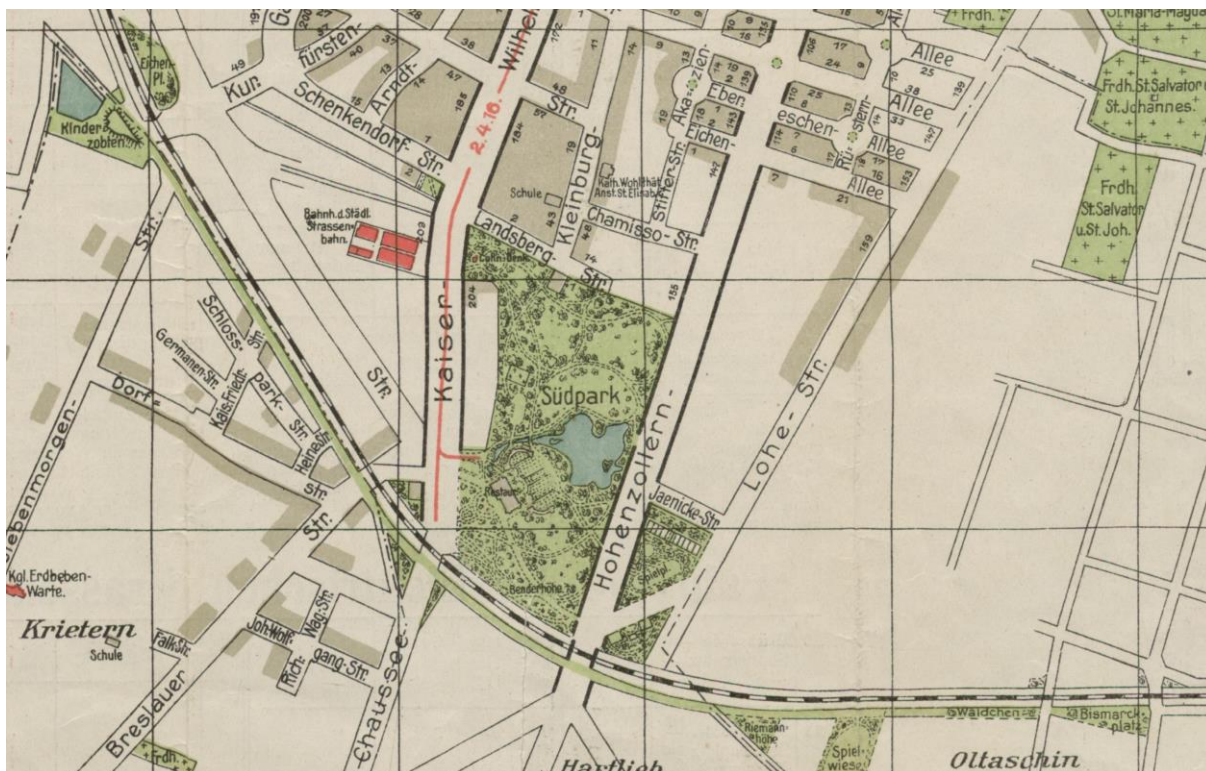
Komentarz: W odniesieniu do badanego obszaru (przyszłej) Promenady Krzyckiej, dokument przedstawia:

- najstarszy odcinek Promenady Krzyckiej (*Hugo-Richter-Weg*), pierwotnie łączący Górę Skarbowców i zieleniec między ulicami Orawską / Motylkową oznaczony jako zielona promenada biegnąca po południowej stronie TOW;
- nowy teren zieleni między wzgórzem Skórnik, a zieleniec między ulicami Orawską / Motylkową oznaczony jako polana rekreacyjna (*Spielwiese*)
- widoczne zagospodarowanie pętli autobusowej i tramwajowej Krzyki (patrz poz. [7.]) oraz wyodrębnionego wcześniej Pl. Srebrnego (patrz poz.[6.]

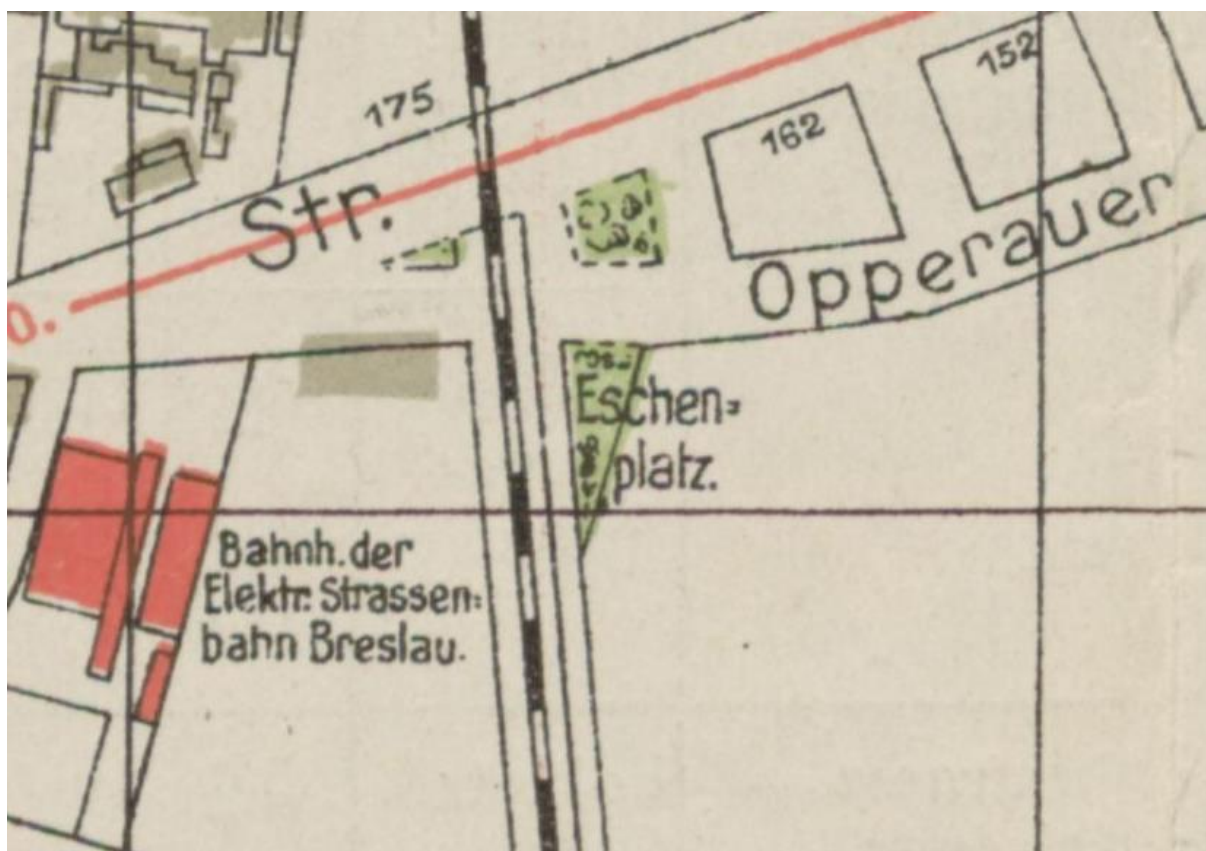
Ryc. 26. Plan południowej części Wrocławia z 1913 r. z widocznym najstarszym odcinkiem (przyszłej) Promenady.

Wg. www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41742 [dostęp 21.11.2017 r.]

Ryc. 27. Najstarszy odcinek przyszłej Promenady (Hugo-Richter-Weg), biegnący po południowej stronie TOW na planie z 1913 r.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41742 [dostęp 21.11.2017 r.]

Ryc. 28. Zagospodarowanie Placu Srebrnego na planie z 1913 r.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41742 [dostęp 21.11.2017 r.]

Dokument: Plan Wrocławia stanowiący załącznik do książki adresowej (*Plan der Königl. Haupt- u. Residenzstadt Breslau, August Scherl Deutsche Adreßbuch-Gesellschaft* (wyd.)) w skali 1:10 000 z ok.1913-1920 r.

Datowanie: „ca 1913-1920” (wg opisu w publikacji internetowej)

Lokalizacja: w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, oddziału Zbiorów Kartograficznych, sygn. 3048-IV.C., wersja cyfrowa opublikowana w:
www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=42171 [dostęp 21.11.2017 r.]

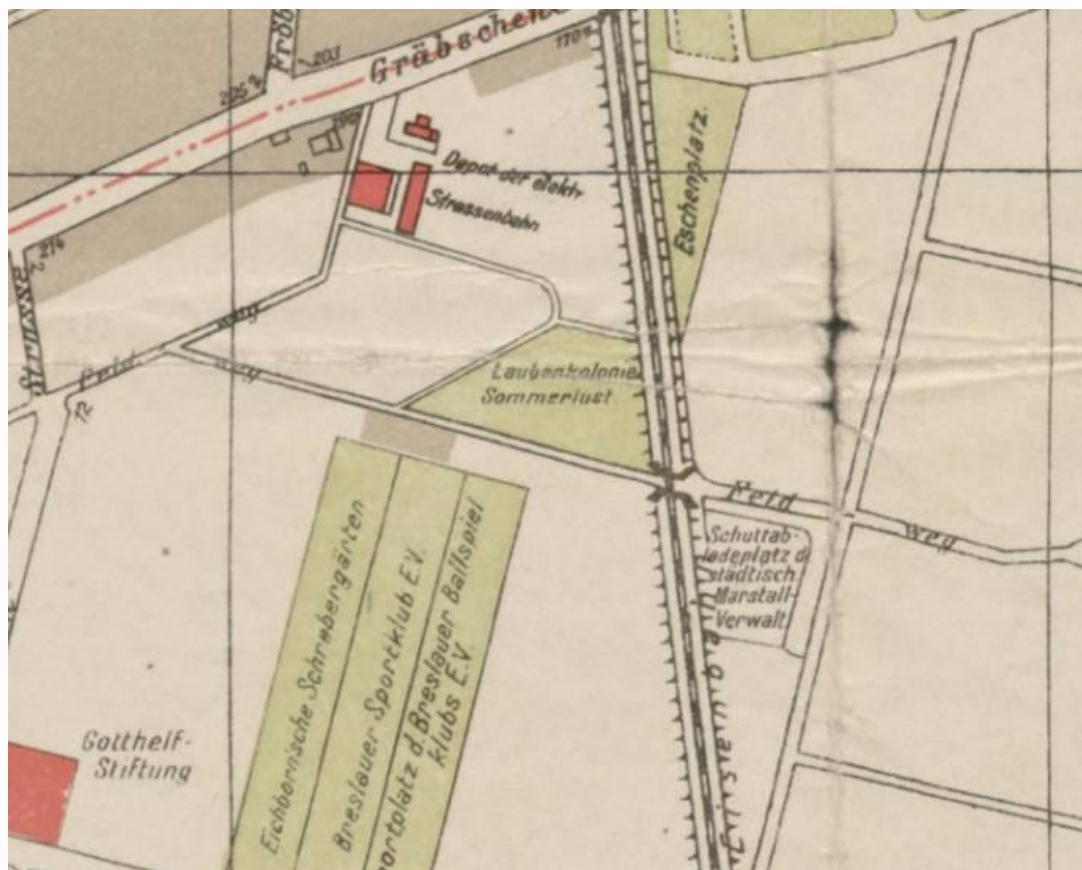
Komentarz: Plan Wrocławia z 1913 r. W odniesieniu do badanego obszaru (przyszłej Promenady Krzyckiej, warto zwrócić uwagę na:

- Plac Srebrny i sąsiadujące działki wzdłuż ul. Grabiszyńskiej przedstawione jako system terenów zielonych
- pierwotną funkcję Wzgórza Gajowickiego jako składowiska odpadów;
- tereny między ul. Inżynierską i ul. Hallera przeznaczone pod ogrody działkowe i kompleks sportowy;
- teren obecnej inwestycji "Ogrody Hallera" jako teren sportowy (*Sportplatz Schlesien*);
- dawny teren sportowo-rekreacyjny przy ulicach Koszyckiej / Agrestowej (niem. *Körnerwiese*) w miejscu dzisiejszych R.O.D. "Gaj" i "Pod Gruszą";
- widoczny cmentarz Św. Henryka (obecnie Św. Ducha) oraz rezerwy terenowe pod jego rozbudowę lub nowy cmentarz w miejscu dzisiejszego Wzgórza Tarnogajskiego.

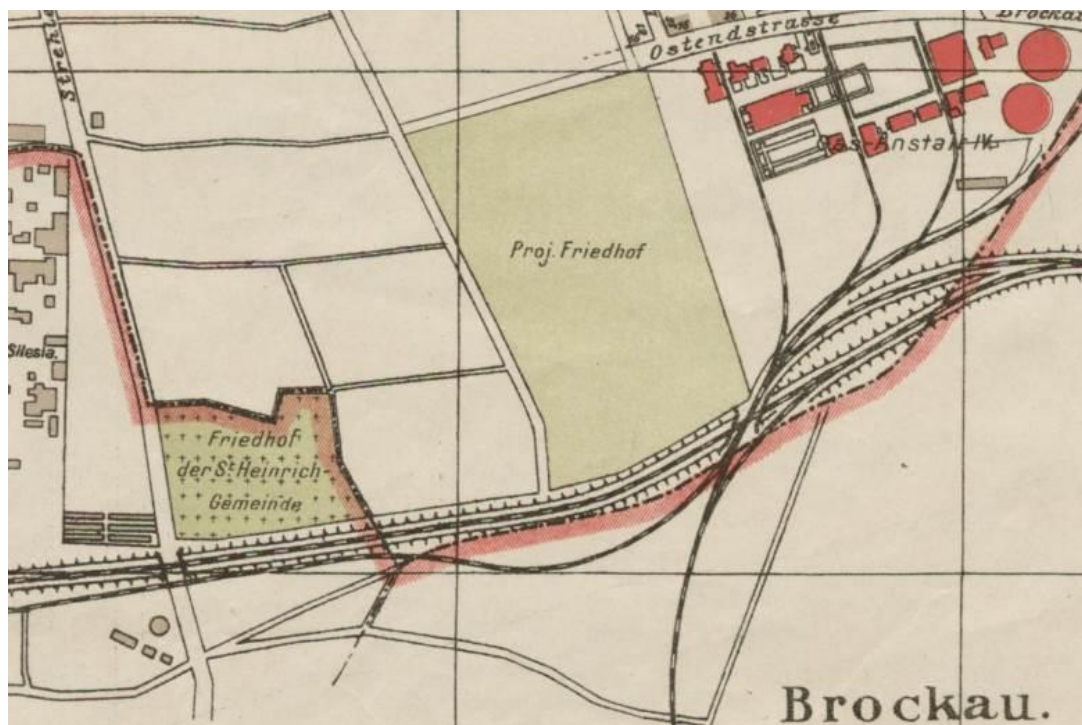
Ryc. 29. Plan Wrocławia z ok. 1913 r. obrazujący rozwój terenów znajdujących się w północnym biegu TOW między ul. Grabiszyńską i ul. Hallera.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=42171 [dostęp 21.11.2017 r.]

Ryc. 30. Północna część (przyszłej) Promenady.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=42171 [dostęp 21.11.2017 r.]

Ryc. 31. Wschodnia część (przyszłej) Promenady.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=42171 [dostęp 21.11.2017 r.]

2.2.3. Przekazy kartograficzne z lat 1918-1939

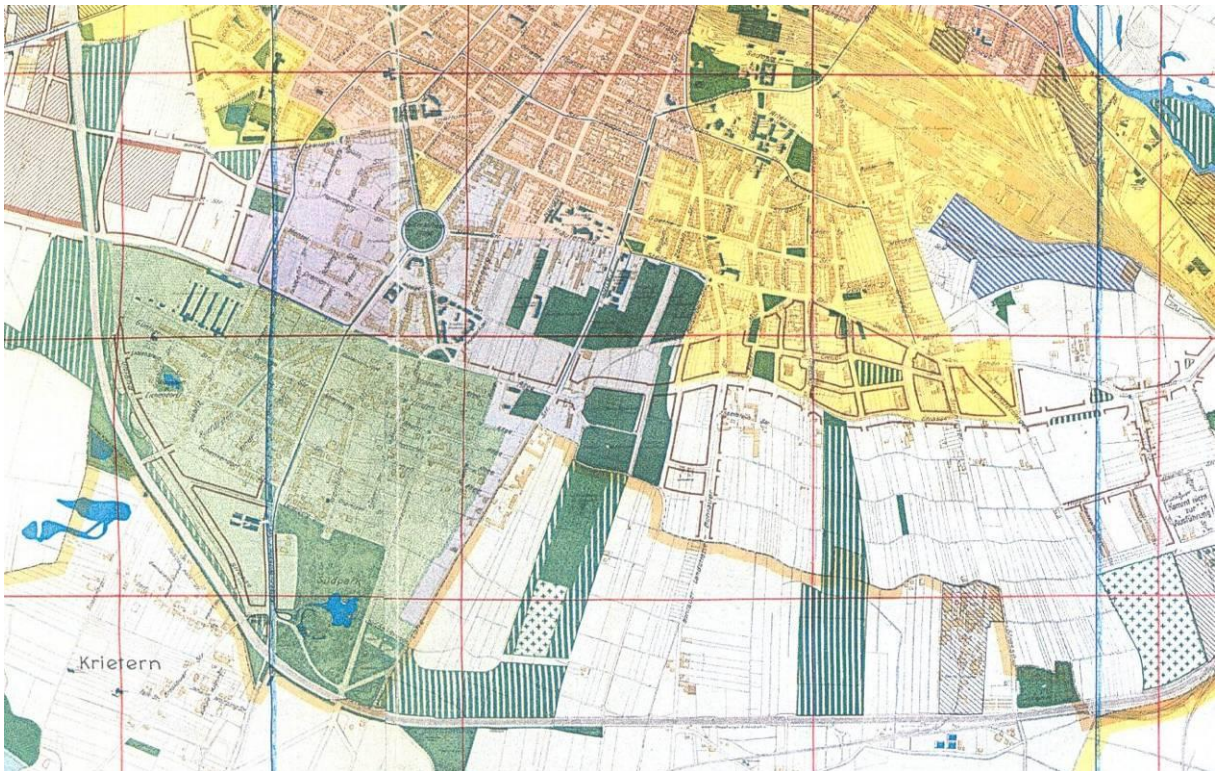
Dokument: Plan Wrocławia (*Plan der Hauptstadt Breslau in 4 Blättern, Städtisches Vermessungsamt, Breslau* (wyd.)) w skali 1:10 000 z 1920 r.

Datowanie: 1920 r.

Lokalizacja: Okólska red. 1999

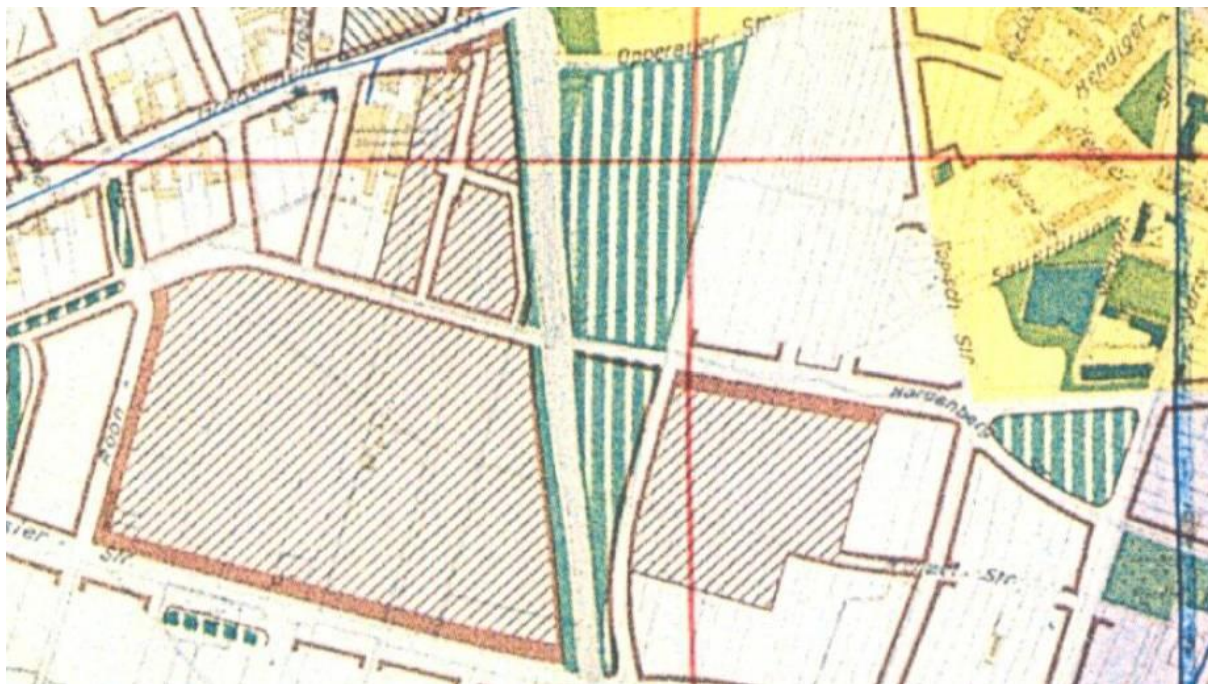
Komentarz: Plan Wrocławia z 1920 r. przedstawiający strefy budowlane i wszelkiego rodzaju tereny zielone. W odniesieniu do badanego obszaru (przyszłej) Promenady Krzyckiej, warto zwrócić uwagę na:

- wyraźnie kształtujący się system istniejących (pełny kolor zielony) i zaplanowanych (zielona szrafura) terenów zieleni wzdłuż TOW;
- widoczną zieloną promenadę biegnącą od ul. Grabiszyńskiej do zieleńca między ulicami Orawską / Motylkową;
- planowane pod przyszłe osiedle Grabiszyn tereny mieszkaniowe między ul. Grabiszyńską i ul. Hallera.
- Wzgórze Hugo Kretschmera (patrz poz.[5.] poprzedniego rozdziału) i zielona aleja obecnej ul. Agrestowej jako planowane przedłużenie terenów zieleni biegnących od Wzgórza Skórnika na południe.

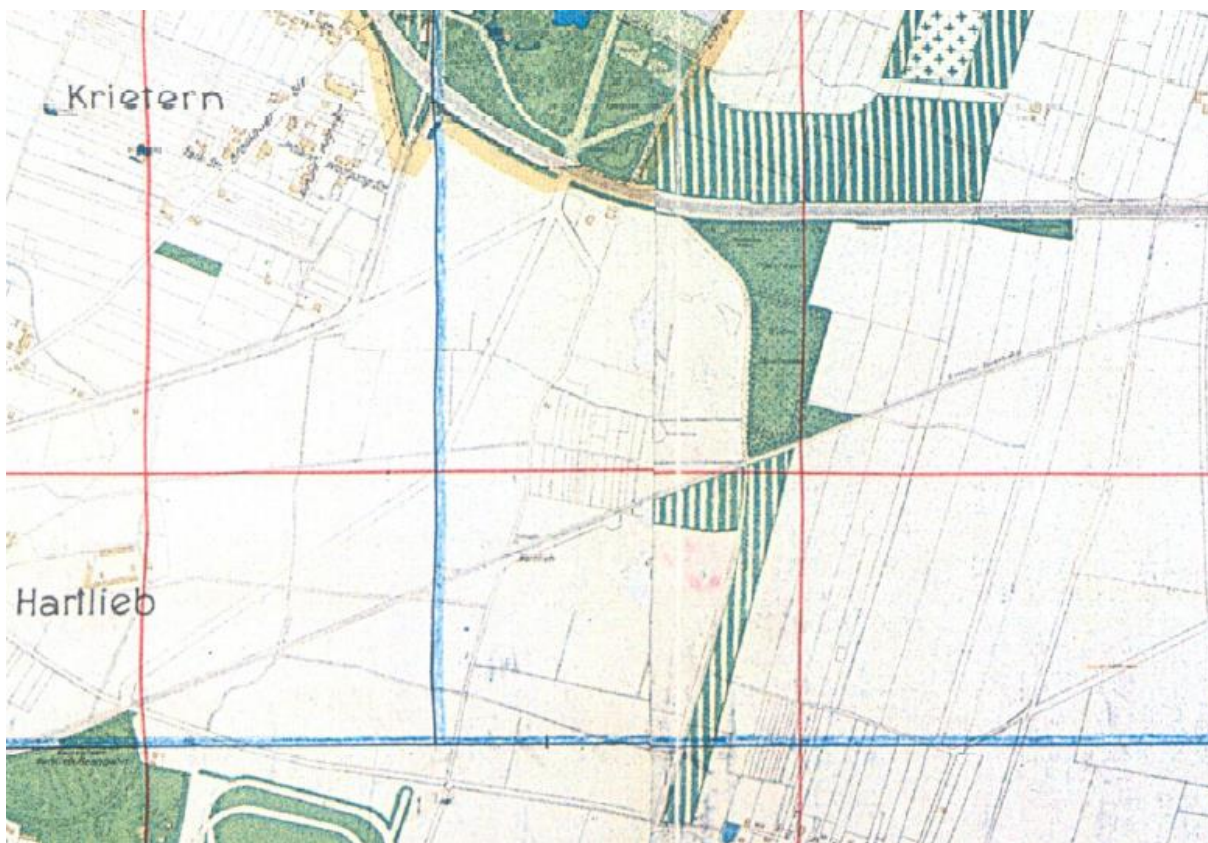

Ryc. 32. Plan Wrocławia z 1920 r. obrazujący strefy budowlane oraz obecne i planowane zagospodarowanie terenu .

Wg: Okólska, red. 1999 r.

Ryc. 33. Odcinek (przyszłej) Promenady od ul. Grabiszyńskiej do ul. Hallera oraz tereny przeznaczone na rozwój zabudowy mieszkaniowej osiedla Grabiszyn i osiedla "przy Kwaśnym Źródle" na planie z 1920 r. Wg: Okólska, red. 1999 r.

Ryc. 34. Tereny obecnego zielenia ze Wzgórzem Skórnik i dawny teren sportowo-rekreacyjny przy ulicach Koszyckiej / Agrestowej (niem. *Körner Wiese*) oraz będące ich przedłużeniem w stronę Ołtaszyna projektowane założenie zieleni obejmujące Wzgórze Hugo Kretschmera na planie z 1920 r. Wg: Okólska, red. 1999 r.

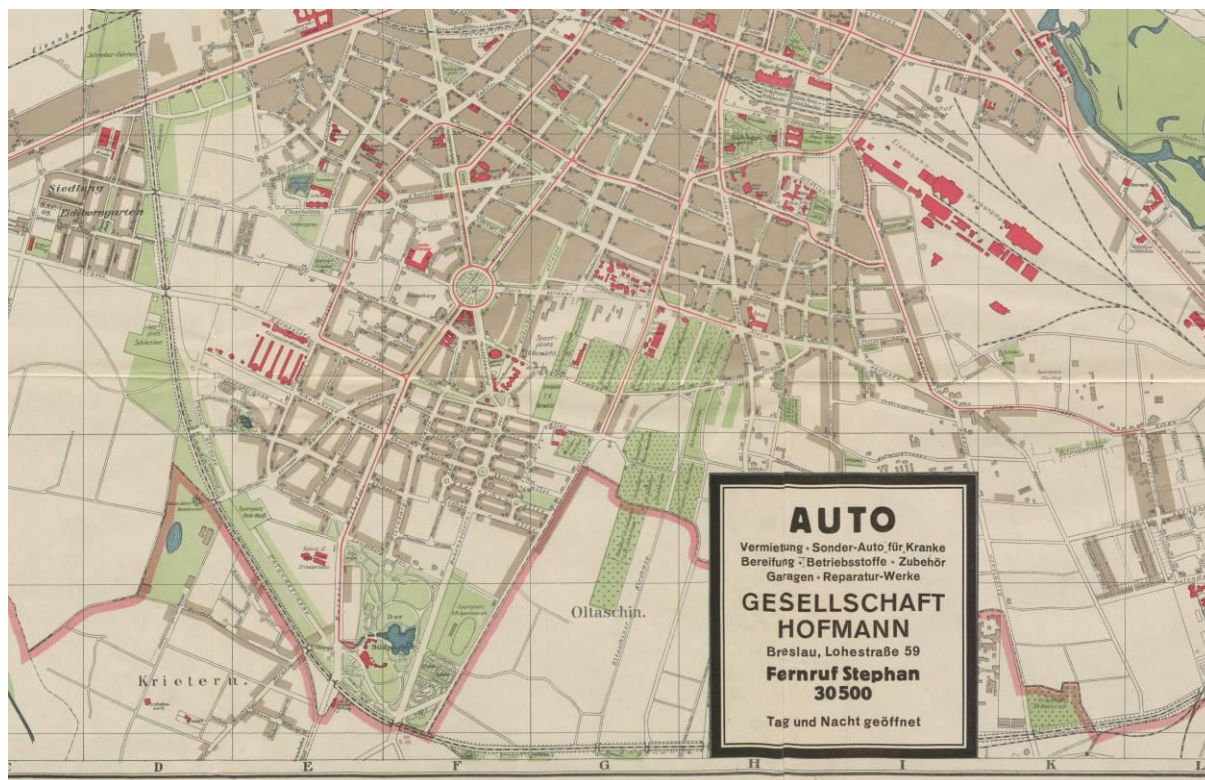
Dokument: Plan Wrocławia stanowiący załącznik do książki adresowej (*Plan der Hauptstadt Breslau, August Scherl Deutsche Adreßbuch-Gesellschaft* (wyd.)) w skali 1:10 000 z 1926 r.

Datowanie: 1926 r.

Lokalizacja: w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, oddziału Zbiorów Kartograficznych, sygn. 3716-III.B., wersja cyfrowa opublikowana w:
www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41211 [dostęp 21.11.2017 r.]

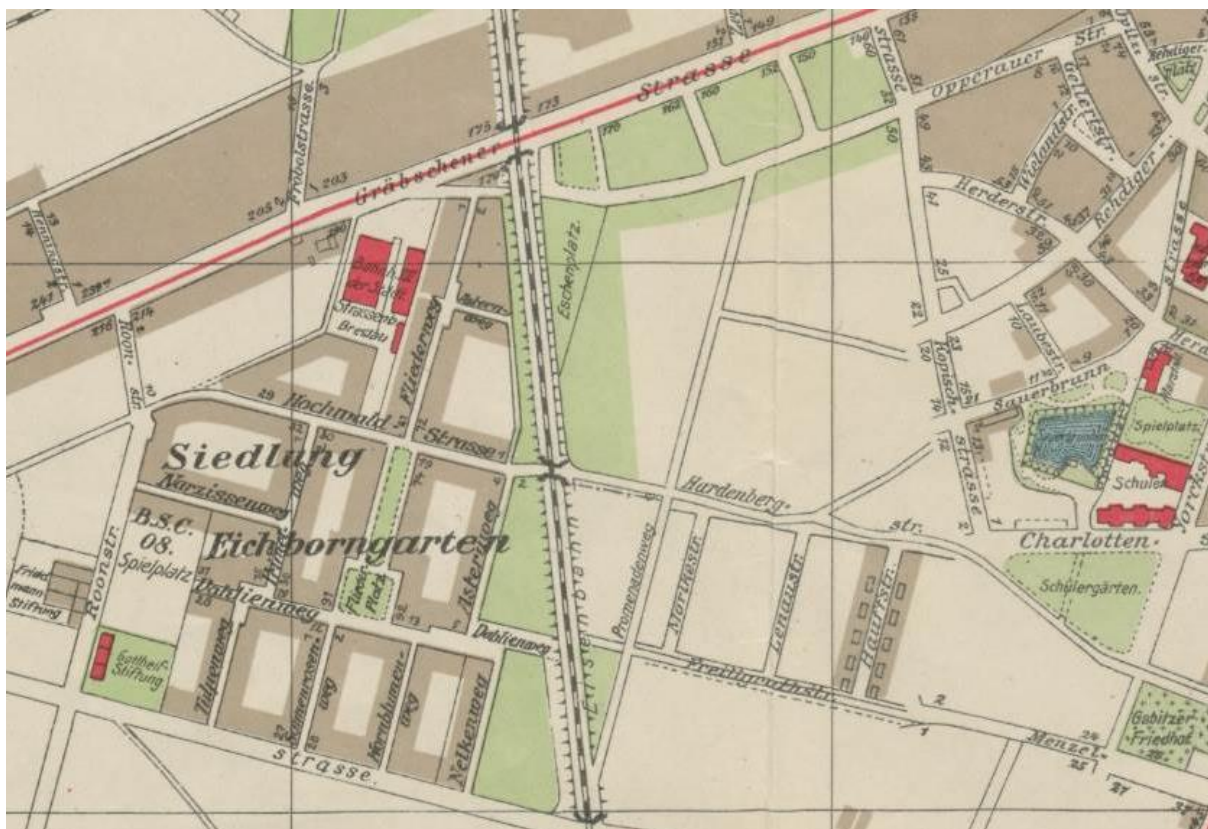
Komentarz: Plan Wrocławia z 1926 r. W odniesieniu do badanego obszaru (przyszłej Promenady Krzyckiej, warto zwrócić uwagę na:

- osiedle Grabiszyn (*Siedlung Eichborngarten*) wybudowane na początku lat 20. XX wieku wraz z terenami zieleni oddzielającymi je od zachodniej strony TOW (patrz poz. [1.]);
- rozwój terenów sportowych (*Sportplatz Schlesien* patrz poz. [12.]) i połączenie z terenami obecnych R.O.D. "Rezeda" i "Odpoczynek";
- widoczny Teren kąpieliska przy ul. Racławickiej;
- wymienione powyżej elementy zobrazowane jako jeden zielony ciąg wzdłuż zachodniej strony TOW;
- plac sportowy (*Sportplatz Gelb-Weiß*) zlokalizowany w miejscu obecnego kompleksu sportowego WKS "Ślask" i połączony terenami zielonymi z ul. Krzycką.

Ryc. 35. Plan z 1926 r. przedstawiający tereny zieleni towarzyszące przebiegowi TOW.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41211 [dostęp 21.11.2017 r.]

Ryc. 36. Osiedle Grabiszyn oraz tereny zieleni oddzielające je od TOW.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41211 [dostęp 21.11.2017 r.]

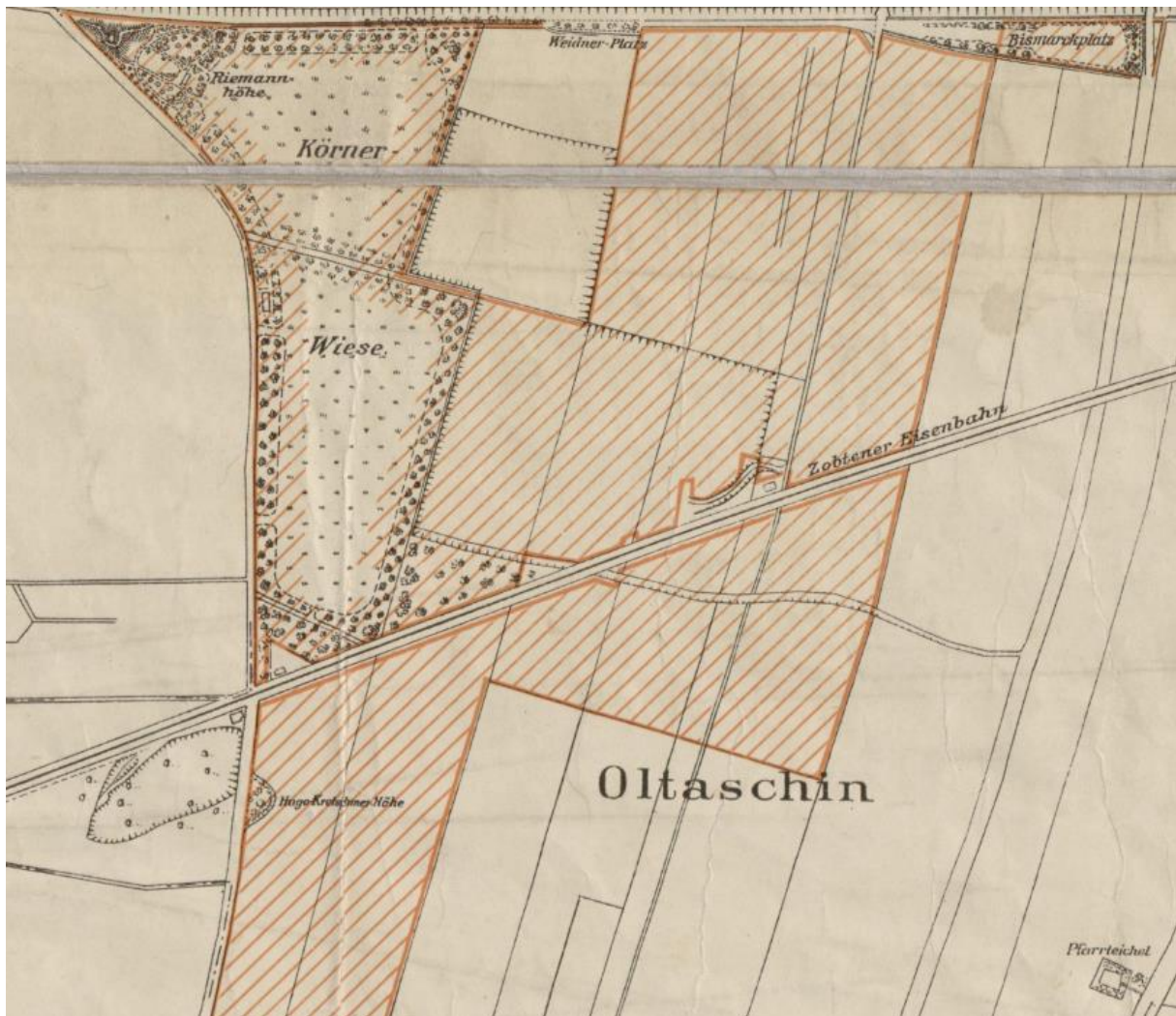
Dokument: Plan sekcyjny Wrocławia w skali 1:5 000 – część południowo-wschodnia (*Breslau, Stadtvermessungsamt* (wyd.) z 1926 r.

Datowanie: 1926 r.

Lokalizacja: w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, oddziału Zbiorów Kartograficznych, sygn. 7292-IV.C., wersja cyfrowa opublikowana w: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41433 [dostęp 22.11.2017 r.]

Komentarz: Plan Wrocławia z 1926 r. W odniesieniu do badanego obszaru (przyszłej) Promenady Krzyckiej, warto zwrócić uwagę na:

- szczegółowy plan założeń obecnego zieleńca ze Wzgórzem Skórnik, dawnego terenu sportowo-rekreacyjnego przy ulicach Koszyckiej / Agrestowej, nieistniejącego zieleńca Weidner - Platz (poprzednio nazywany Laskiem) oraz zieleńca między ulicami Orawską / Motylkową
- Wzgórze Hugo Kretschmera wraz z małym zieleńcem znajdujące się na przedłużeniu ścieżki biegnącej od Wzgórza Skórnik;
- szrafowaniem zaznaczona własność miejska, do której nie należy odcinek od Placu Weidnera do połowy długości zieleńca między ulicami Orawską / Motylkową, co widoczne jest również we współczesnym podziale stanu władania.

Ryc. 37. Rejon zieleńca ze Wzgórzem Skórnik na planie sekcyjnym Wrocławia w skali 1:5 000 – część południowo-wschodnia

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41433 [dostęp 22.11.2017 r.]

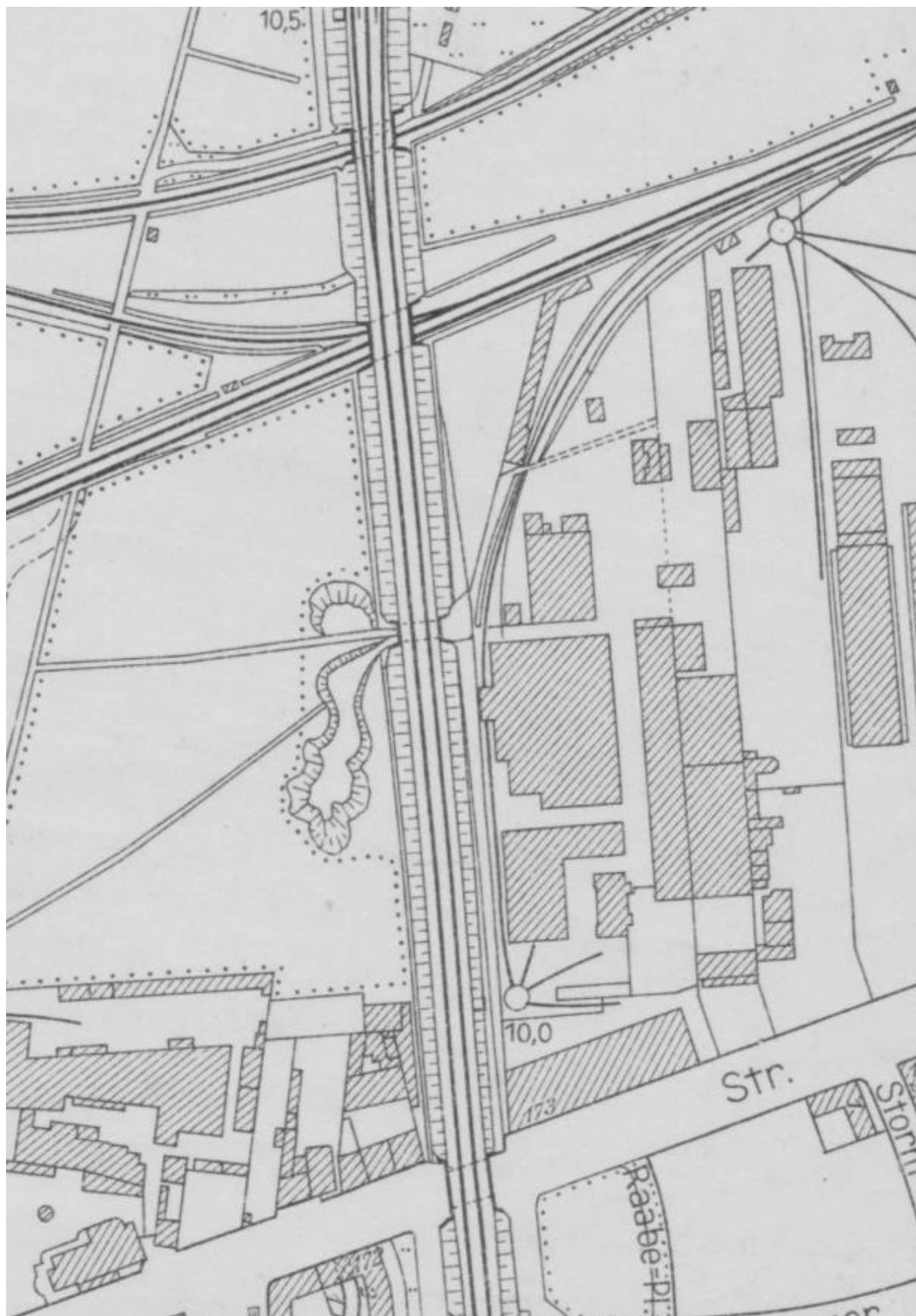
Dokument: Plan Wrocławia w skali 1:5 000 wydany w 1930 roku

Datowanie: 1930 r.

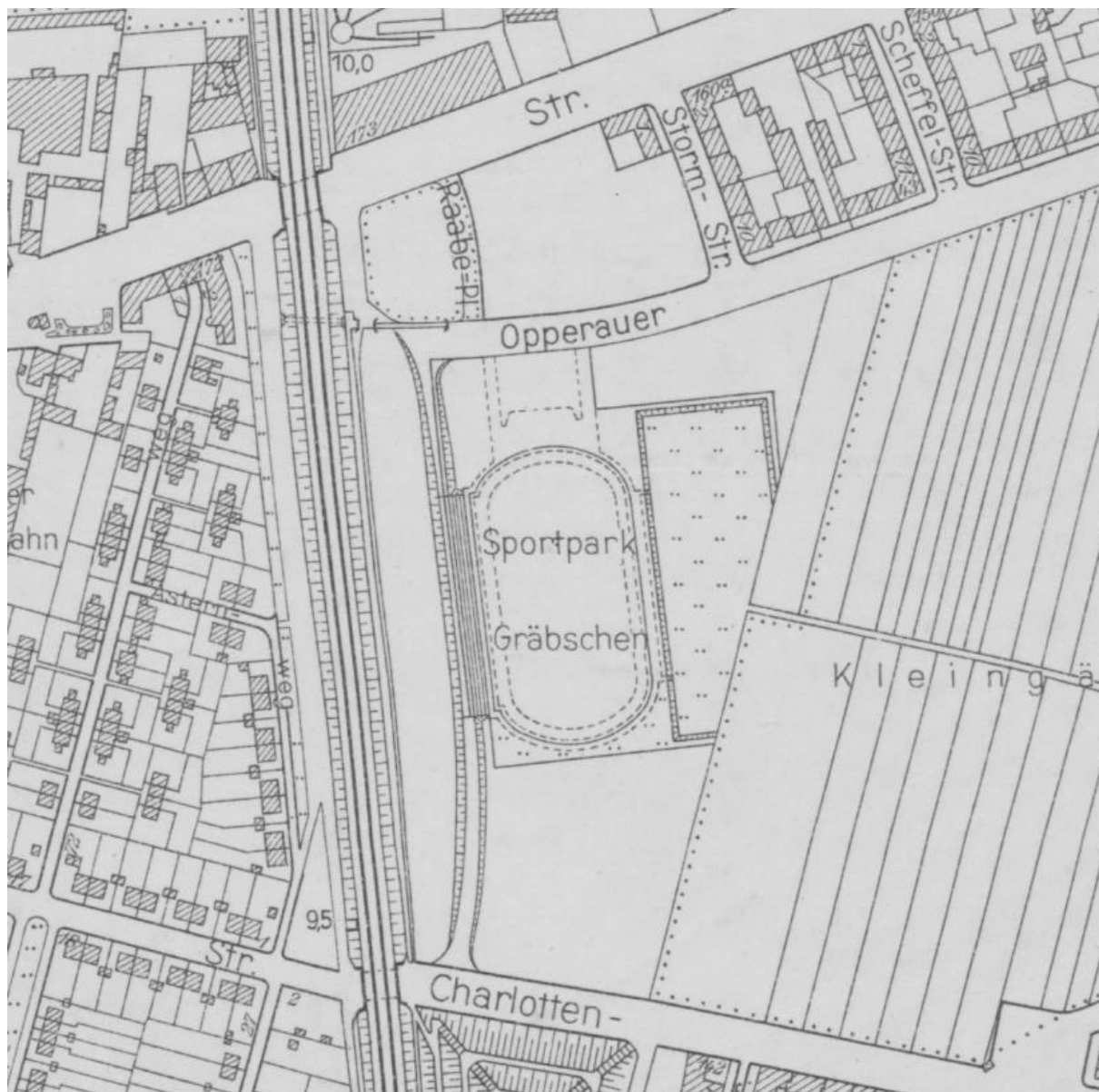
Lokalizacja: Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego

Komentarz: W odniesieniu do badanego obszaru (przyszłej) Promenady Krzyckiej, warto zwrócić uwagę na:

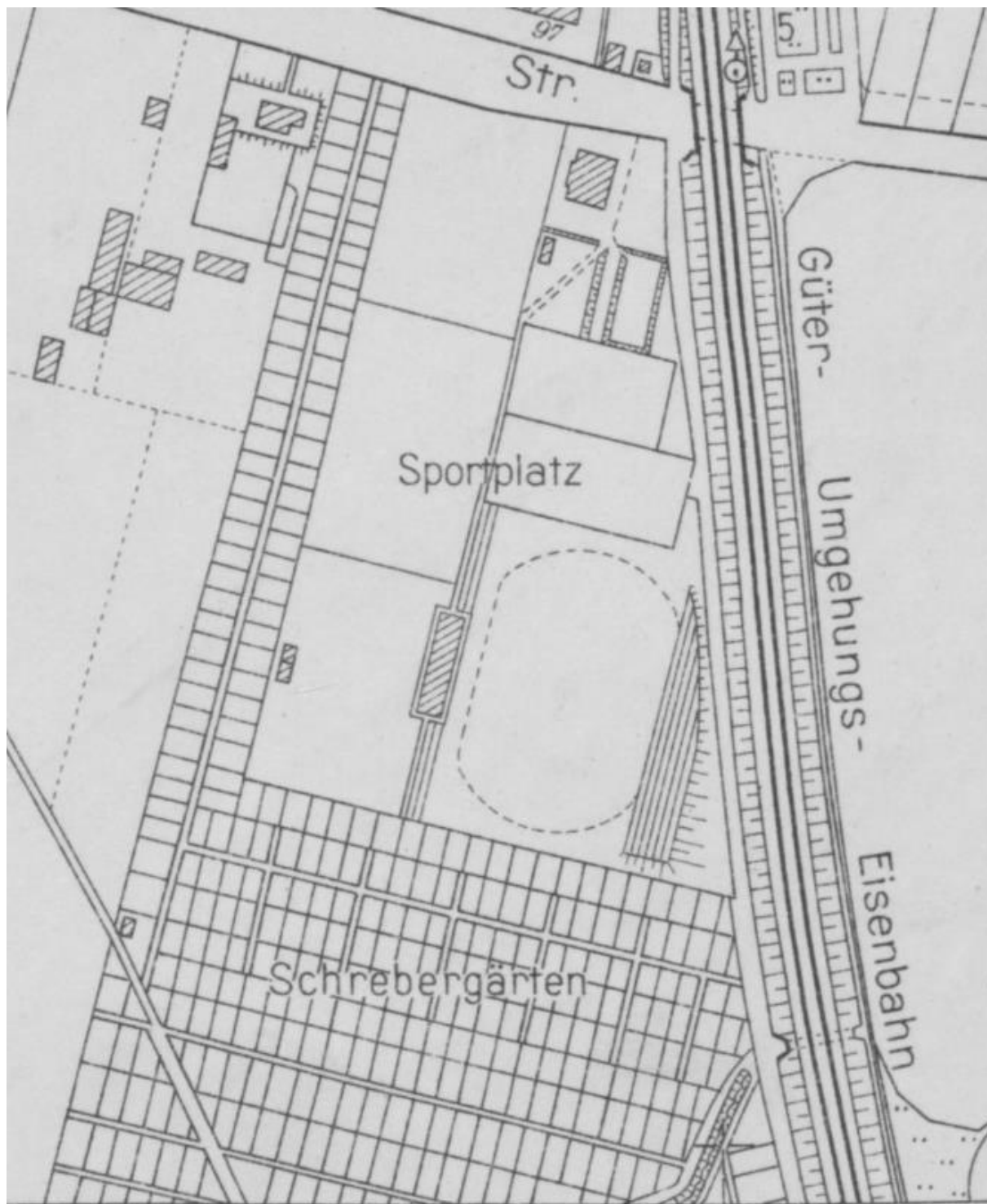
- opisaną dawną nazwę Placu Srebrnego (*Raabe Platz*);
- wybudowany w latach 20. XX w. Stadion WKS "Śląsk" przy ul. Oporowskiej i związaną z tym zmianę sposobu zagospodarowania jego okolic: likwidację Placu Jesionowego oraz poprowadzoną na skarpie przy stadionie ścieżkę pieszą;
- parcelację terenów obecnych R.O.D. "Rezeda" i wyznaczenie terenów pod obecne R.O.D. "Odpoczynek";
- szczegółowe rozplanowanie rejonu placu nad Grabiszynką (w sąsiedztwie R.O.D. "Rezeda" i R.O.D. "Odpoczynek"), który delimituje TOW, Grabiszynka (w uregulowanym biegu po budowie TOW) oraz rów melioracyjny - oznaczono dwa mostki: jeden prowadzący przez Grabiszynkę w stronę Górki Skarbowców oraz drugi prowadzący przez rów melioracyjny w stronę ogrodów działkowych;
- Górkę Skarbowców i powstałą u jej podnóża w miejscu dawnego zbiornika wodnego górkę śmieciową (*Müll-hügel*);
- zagospodarowanie zielenca u zbiegu ulic Modlińskiej / Raławickiej;
- planowane wytyczenie obecnej ul. Modlińskiej;
- tereny obecnego kompleksu sportowego WKS "Śląsk" i kortów tenisowych "Krzycka Park" opisane jako ujeżdżalnia (*Reitplatz*);
- zagospodarowanie zielenców przy ul. Spiskiej i Motylkowej po północnej stronie TOW (por. poz. [9.]);
- nieistniejącą dziś polanę Wojszycką (*Woischwitzer Spielwiese*) w miejscu dzisiejszego osiedla przy ul. Strońskiej i Łądeckiej.

Ryc. 38. Plan Wrocławia w skali 1:5 000 z 1930 r. – rejon ul. Grabiszyńskiej.
Widoczna jest kontynuacja Promenady po północnej stronie ul. Grabiszyńskiej.

Ryc. 39. Plan Wrocławia w skali 1:5 000 z 1930 r. – rejon Stadionu WKS "Śląsk" przy ul. Oporowskiej. Tereny Stadionu WKS "Śląsk" przy ul. Oporowskiej (*Sportpark Gräbschen*) na planie z 1930 r. – wraz z budową stadionu, zlikwidowano plac Jesionowy. Promenada poprowadzona jest wzdłuż trybuny stadionowej, pomiędzy Promenadą i nasypem TOW pozostawiona jest rezerwa terenu pod łącznicę kolejową.

Ryc. 40. Plan Wrocławia w skali 1:5 000 z 1930 r. – rejon ul. Hallera.
Tereny obecnych R.O.D. Rezeda na planie z 1930 roku – widoczne zagospodarowanie terenów sportowych oraz parcelacja obecnych R.O.D. Rezeda uwzględniające przebieg historycznej drogi gruntowej.

Ryc. 41. Plan Wrocławia w skali 1:5 000 z 1930 r. – rejon Górki Skarbowców. Zmiany zagospodarowania okolic Górki Skarbowców przedstawione na planie z 1930 r. Widoczna parcelacja R.O.D. "Rezeda", wyznaczony teren R.O.D. "Odpoczynek i znajdujący się między nimi plac; górką śmieciowa przy Górze Skarbowców, zagospodarowanie zielenca u zbiegu ulic Modlińskiej / Raławickiej; tereny obecnego kompleksu sportowego WKS "Śląsk" opisane jako ujeżdżalnia.

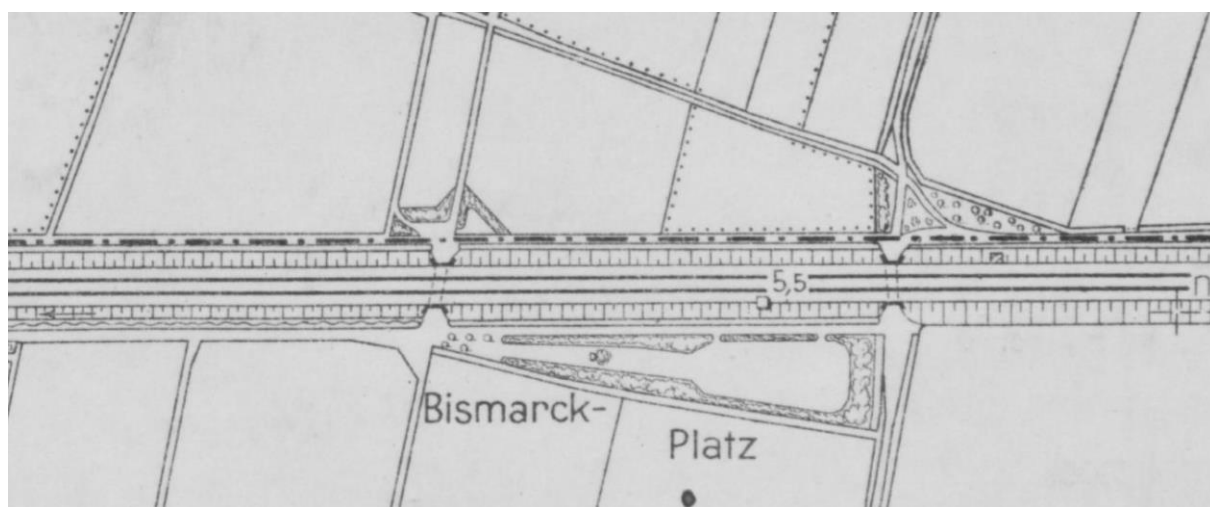

Ryc. 42. Plan Wrocławia w skali 1:5 000 z 1930 r. – rejon Parku Południowego.

Zagospodarowanie obecnej pętli autobusowej i tramwajowej Krzyki na planie z 1930 r. Widoczne zagospodarowanie Parku Południowego wraz z restauracją Haasego i wzgórzem Bendera, obecnego zieleńca przy siedzibie TVP Wrocław, terenów pijalnia piwa Pod Kasztanami (obecna pętla autobusowa) oraz zieleńca na południe od TOW (obecna pętla tramwajowa).

Ryc. 43. Tereny zieleni ze Wzgórzem Skórnik i dawnych terenów sportowo-rekreacyjnych przy ulicach Koszyckiej / Agrestowej przedstawione na mapie z 1930 roku.

Ryc. 44. Plan Wrocławia w skali 1:5 000 z 1930 r. – rejon obecnego zieleni między ulicami Orawską / Motylkową
Szczegółowe zagospodarowanie zieleni i historycznych zielenców przy ul. Spiskiej i Motylkowej na planie z 1930 r.

[5.]

Dokument: Plan Wrocławia (*Plan der Hauptstadt Breslau : mit einem Sonderplane der Innenstadt 1:5 000 und einem Plane der Entwicklung von Breslau 1:70 000*, Stadtvermessungsamt Breslau (wyd.)) . Południowo-zachodnia i południowo - wschodnia ćwiartka planu w skali 1:10 000 z 1934 r.

Datowanie: 1934 r.

Lokalizacja: w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, oddziału Zbiorów Kartograficznych, sygn. 7963-IV.C., wersja cyfrowa opublikowana w:

www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41450 [dostęp 22.11.2017 r.]

Komentarz: Podkład planu zawiera informacje zbieżne z planem z 1930 r. (patrz poz. [16.]) z dodatkowym barwnym oznaczeniem własności miejskiej i terenów zieleni.

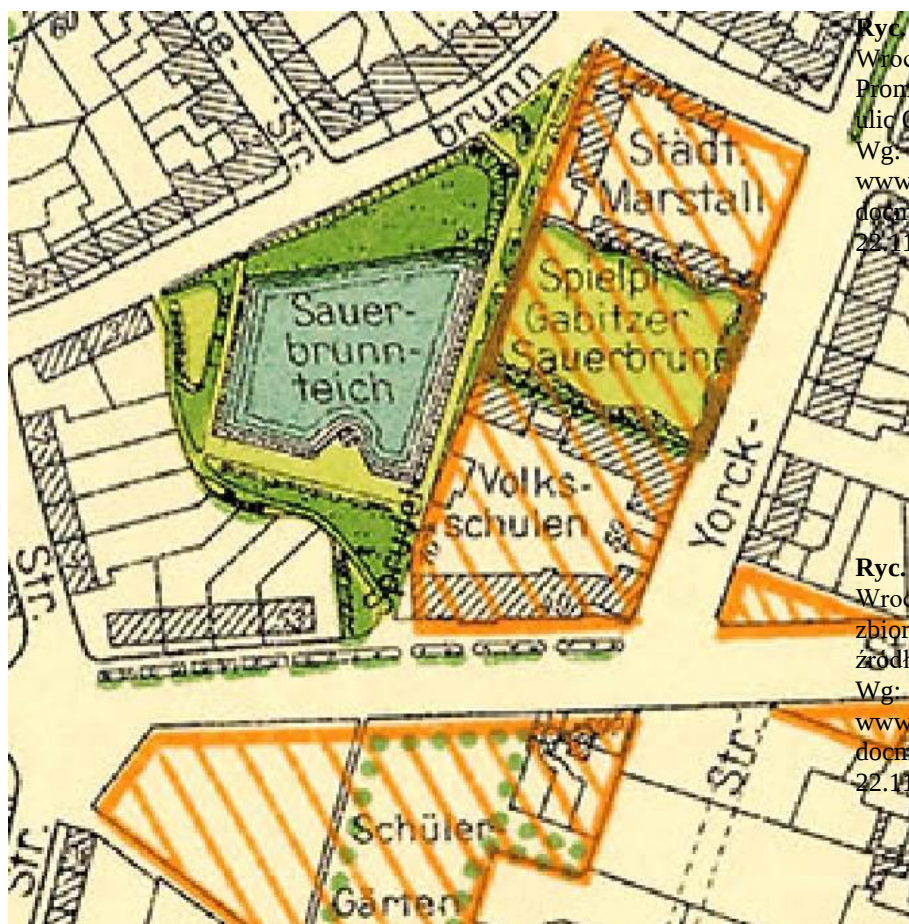
Ryc. 45. Plan Wrocławia z 1934 r. – obszar całej Promenady Krzyckiej

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41450 [dostęp 22.11.2017 r.]

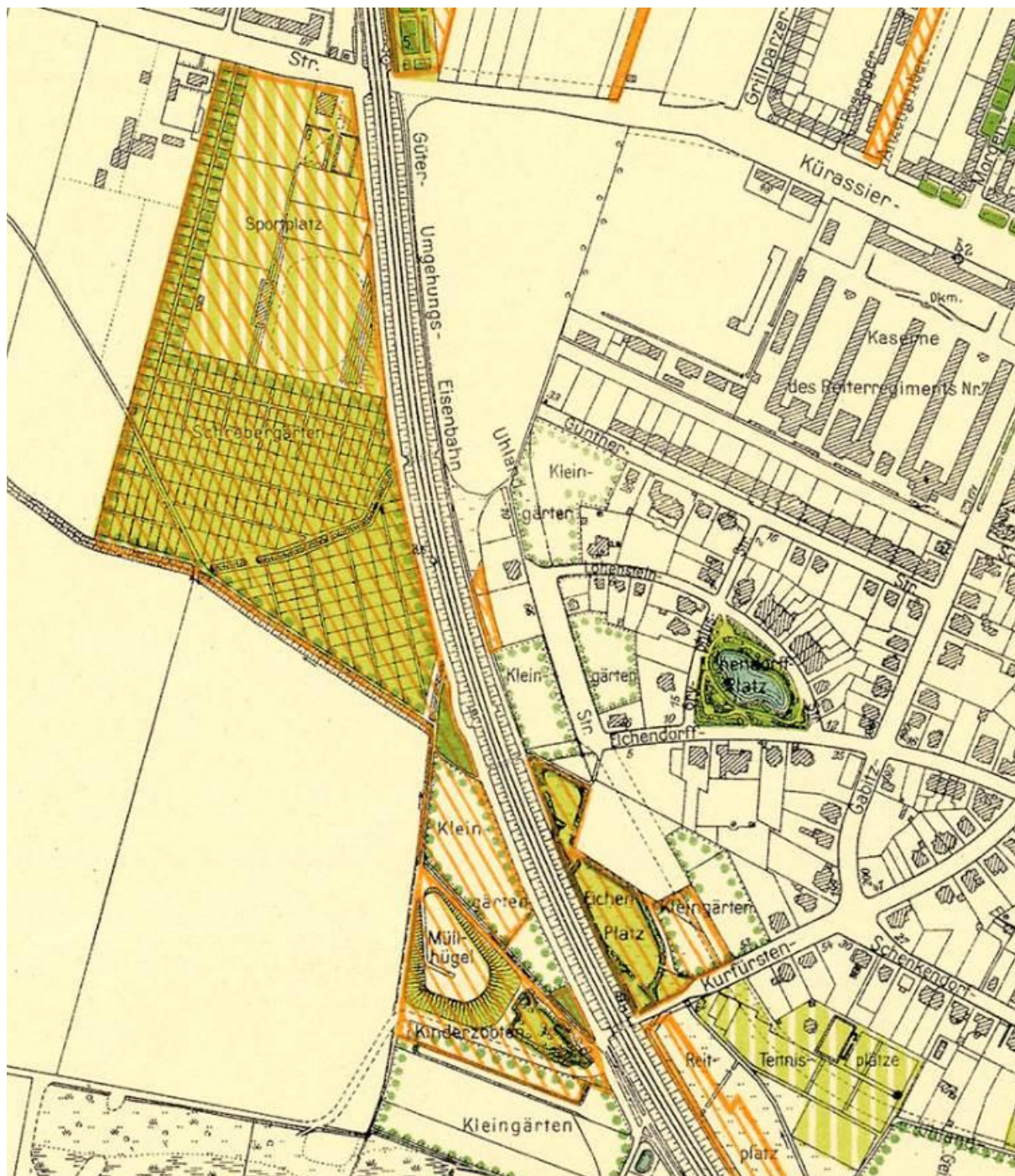
Ryc. 46. (powyżej) Plan Wrocławia z 1934 r. – obszar Promenady Krzyckiej w rejonie ulic Oporowskiej i Kruczej.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41450 [dostęp 22.11.2017 r.]

Ryc. 47. (z lewej strony) Plan Wrocławia z 1934 r. – rejon zbiornika wodnego kwaśne źródło.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41450 [dostęp 22.11.2017 r.]

Ryc. 48. Plan Wrocławia z 1934 r. – obszar Promenady Krzyckiej w rejonie Górki Skarbowców.
Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=41450 [dostęp 22.11.2017 r.]

Dokument: Plan Wrocławia (*Amtlicher Plan der Hauptstadt Breslau*) w skali 1:20 000

Datowanie: 1939 r.

Lokalizacja: <http://wroclaw.fotopolska.eu/101425,foto.html> [dostęp z dnia 20.12.2017].

Komentarz: Plan przedstawia zagospodarowanie terenów Promenady w 1939 roku – jest jednym z ostatnich przekazów źródłowych szczegółowo dokumentujących stan zainwestowania obszary.

Źródło nie wskazuje nowych ustaleń względem poprzednich dokumentów.

Ryc. 49. Plan Wrocławia z 1939 r. obrazujący przebieg Promenady

Wg: igrek.amzp.pl/11800743 [dostęp 21.11.2017 r.]

2.3. Zdjęcia lotnicze

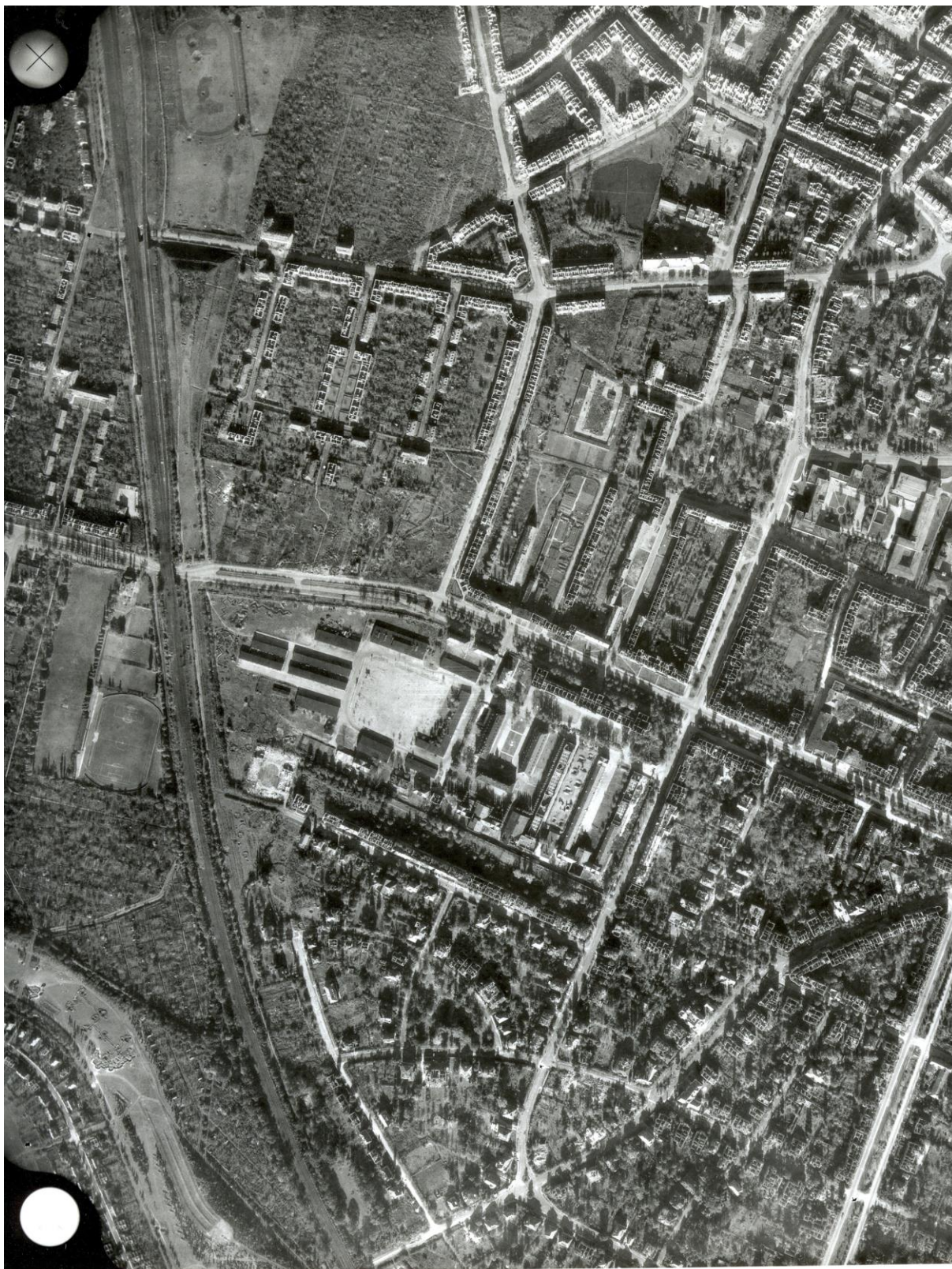
Dokument: Osiedle Gajowice, Borek oraz część osiedla Grabiszyn na zdjęciu lotniczym z 1947 r.

Datowanie: prawdopodobnie 1947 r. (za autorem wpisu)

Lokalizacja: źródło reprodukcji: <https://dolny-slask.org.pl/7095758,foto.html> [dostęp 11.12.2017]

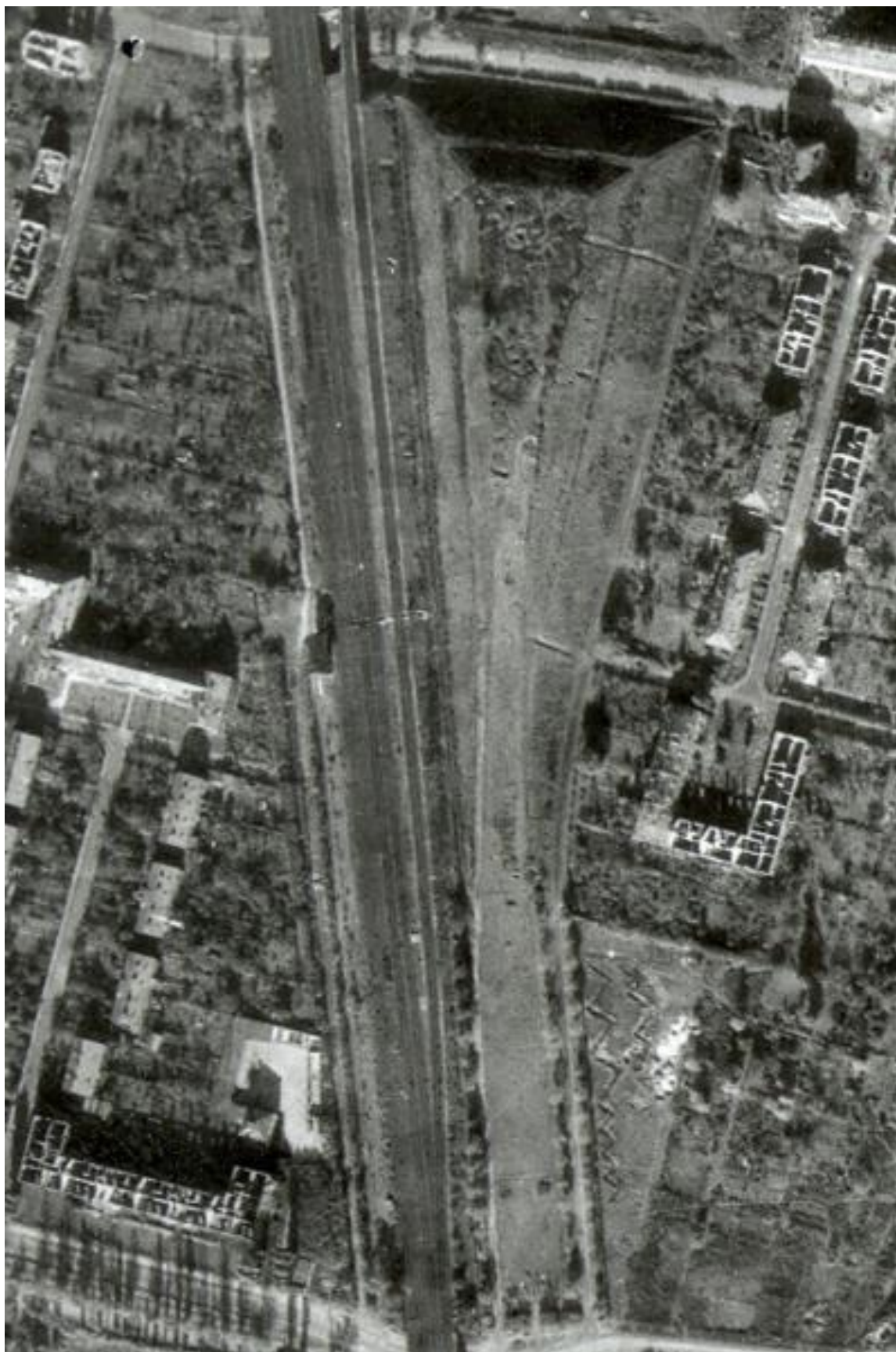
Komentarz: Niezwykle cenne ujęcie północnej części Promenady Krzyckiej oraz ważnych terenów i obiektów znajdujących się w jej sąsiedztwie. Na fotografii warto zwrócić uwagę na:

- biegnącą po zachodniej stronie nasypu, wzdłuż osiedla Grabiszyn zadrzewioną częściowo Promenadę, która przy obecnej ul. Inżynierskiej "odchyła się" od nasypu w dzisiejszą ul. Różaną pozostawiając na skrzyżowaniu TOW i ul. Inżynierskiej trójkątny skwer,
- widoczny po wschodniej stronie nasypu odcinek Promenady biegnący po nasypie i łączący się z trybunami Stadionu WKS "Śląsk"; brak znajdującego się obecnie szpaleru grabów pospolitych, co świadczy o ich powojennym pochodzeniu,
- wyraźnie widoczny dalszy odcinek Promenady biegnący z jednej strony po nasypie Wzgórza Gajowickiego, po drugiej wzdłuż osiedla Grabiszyn - częściowo zadrzewiony,
- tereny kompleksu sportowego w miejscu dzisiejszego osiedla "Ogrody Hallera",
- odcinek od ul. Hallera do ul. Raclawickiej charakteryzujący się gęstymi zadrzewieniami po obydwu stronach nasypu, oraz wyraźnie widoczny trójkątny plac nad Grabiszynką - również gęsto zadrzewiony,
- zagospodarowanie Górki Skarbowców z wyraźnie widocznymi torami saneczkowymi
- znajdującą się po przeciwnej stronie TOW Plac Dębowy w postaci polany otoczonej drzewami.

Ryc. 50. Zdjęcie lotnicze z ok. 1947 r. przedstawiające odcinek Promenady od Stadionu WKS "Śląsk" do ul. Racławickiej.

Wg: <https://dolny-slask.org.pl/7095758,foto.html> [dostęp 11.12.2017]

Ryc. 51. Fragment fotografii lotniczej z ok. 1947 r. przedstawiający TOW w rejonie Wzgórza Gajowickiego.
Wg: <https://dolny-slask.org.pl/7095758,foto.html> [dostęp 11.12.2017]

Ryc. 52. Fragment fotografii lotniczej z ok. 1947 r. przedstawiający TOW w rejonie obecnego osiedla "Ogrody Hallera" na fotografii widoczny znajdujący się dawniej w tym miejscu kompleks sportowy.
Wg: <https://dolny-slask.org.pl/7095758,foto.html> [dostęp 11.12.2017]

Ryc. 53. Fragment fotografii lotniczej z ok. 1947 r. przedstawiający TOW w rejonie Górki Skarbowców.
Wg: <https://dolny-slask.org.pl/7095758,foto.html> [dostęp 11.12.2017]

2.3.1. Rejon ulicy Grabiszyńskiej, Stadion WKS "Śląsk" i Plac Srebrny

Dokument: zakłady Kemna przy ul. Grabiszyńskiej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1900-1910 r., zdjęcie lotnicze

Datowanie: 1900- 1910 r.

Lokalizacja: źródło reprodukcji: www.dolny-slask.org.pl/668579,foto.html [dostęp 11.12.2017]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze fabryki maszyn rolniczo-budowlanych Kemna. W dolnej części fotografii wiadukt kolejowy nad ul. Grabiszyńską, początek ścieżki spacerowej oraz fragment zadrzewień alejowych.

W miejscu Placu Srebrnego widoczny pierwotny sposób zagospodarowania – porównaj z: Plan Wrocławia 1910.

Ryc. 54. Zdjęcie lotnicze zakładów Kemna przy ul. Grabiszyńskiej , 1900-1910 r.
Wg: www.dolny-slask.org.pl/668579,foto.html

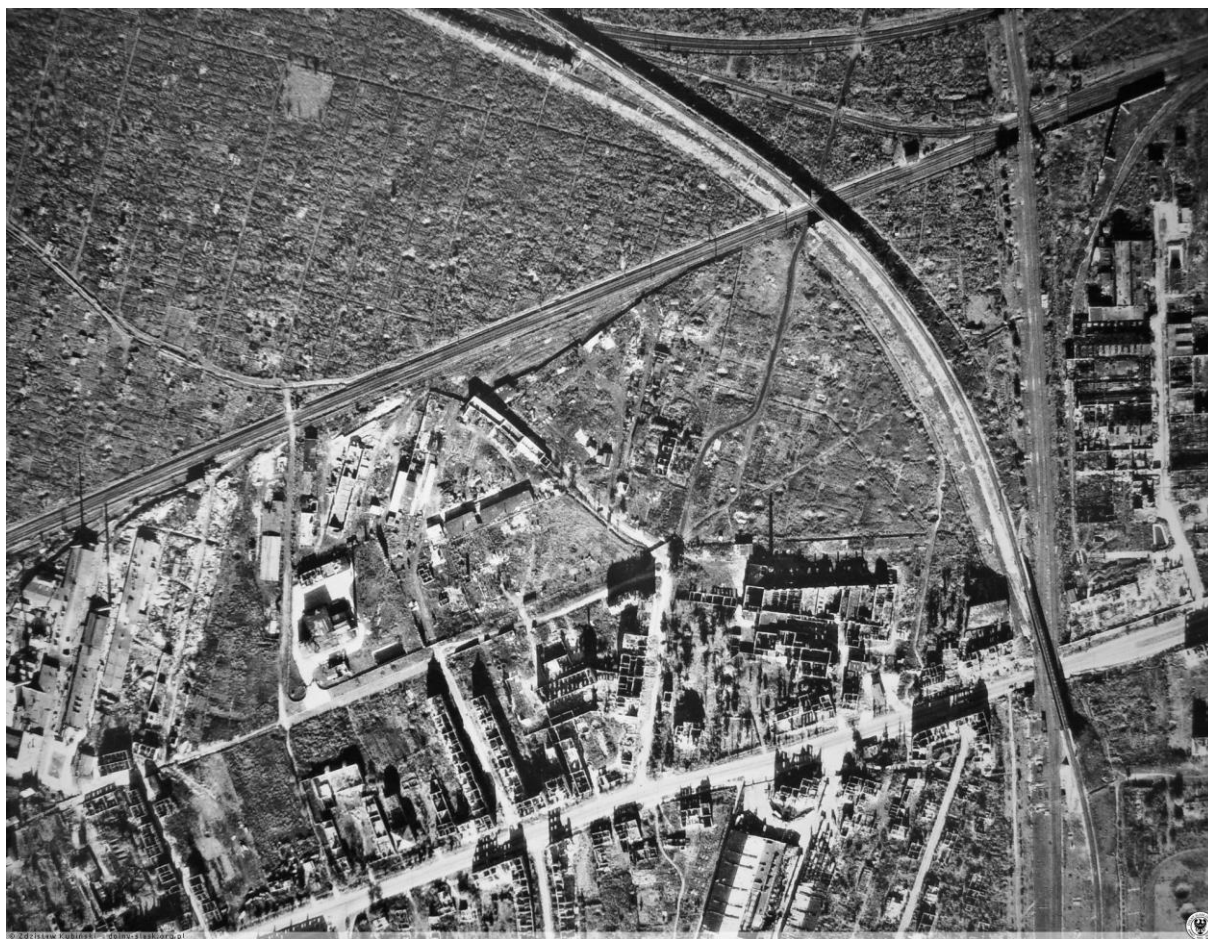
Dokument: rejon ulicy Grabiszyńskiej na powojennej fotografii lotniczej

Datowanie: 1947 r.

Lokalizacja: źródło reprodukcji: <https://dolny-slask.org.pl/6493812,foto.html?idEntity=3461628> [dostęp 11.12.2017]

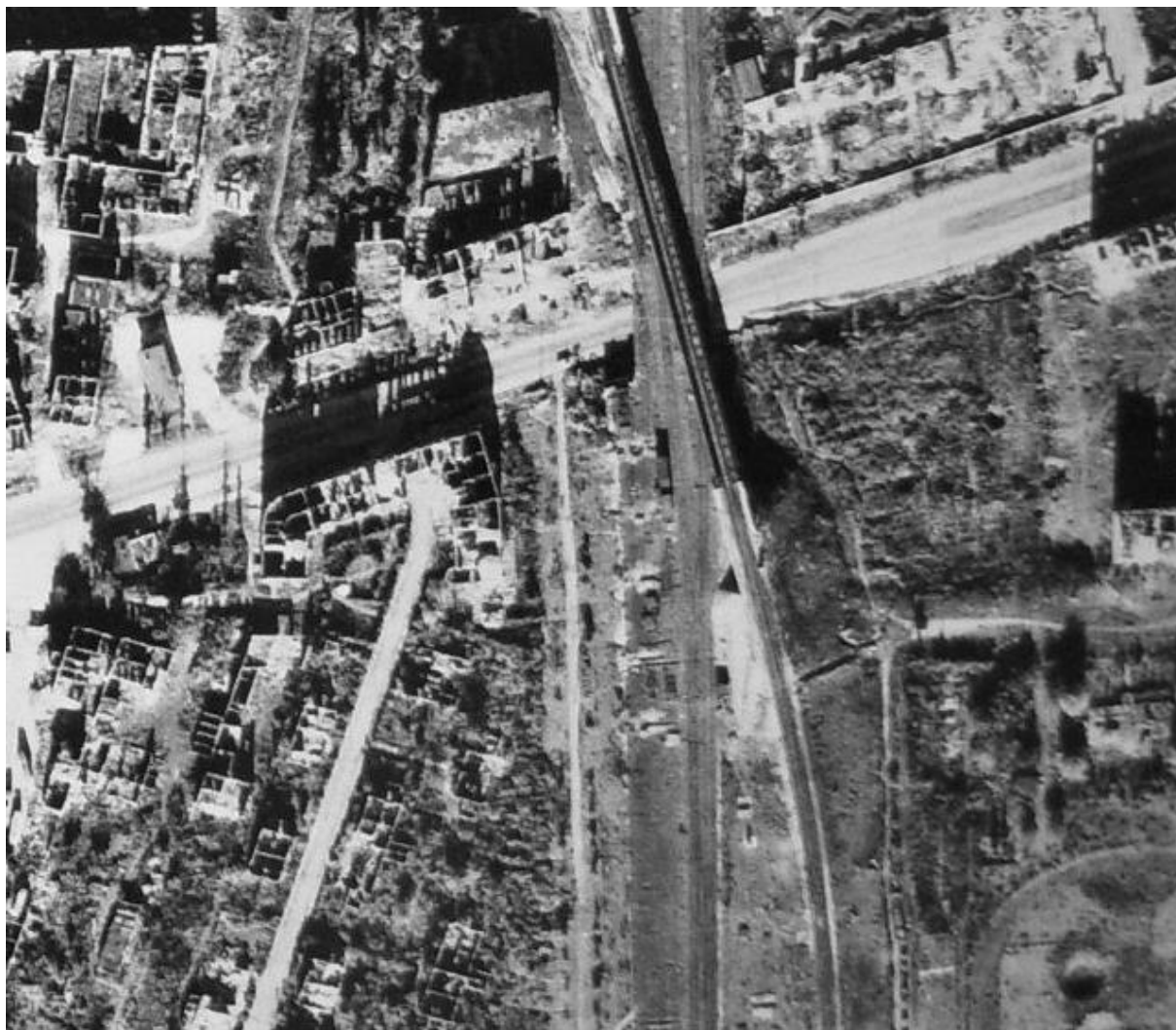
Komentarz: Za autorem wpisu: *Zdjęcie zostało zrobione na wystawie publicznej na Wrocławskim Rynku w dniu 26.06.2009 . Organizator wystawy " Wrocław 1947 aerial photographs fotografie lotnicze . Podpisał Rafał Dutkiewicz . " VIA NOVA " Instytut Pamięci Narodowej "*

Powojenne zdjęcie lotnicze rejonu ulicy Grabiszyńskiej oraz przecięcia TOW oraz linii kolejowej w kierunku Brzegu Dolnego z linią w kierunku Dworca Świebodzkiego. Na fotografii widoczna zabudowa ulicy Grabiszyńskiej, fragment dzisiejszego zakładu HUTMEN oraz fragment Stadionu WKS "Śląsk". Widoczna dobrze ścieżka piesza po zachodniej stronie nasypu TOW w okolicach dzisiejszego osiedla zabudowy wielorodzinnej przy ul. Bzowej.

Ryc. 55. Powojenne zdjęcie lotnicze rejonu ulicy Grabiszyńskiej.

Wg: <https://dolny-slask.org.pl/6493812,foto.html?idEntity=3461628>

Ryc. 56. Fragment powojennej fotografii przedstawiającej rejon ulicy Grabiszyńskiej.

Wg: <https://dolny-slask.org.pl/6493812,foto.html?idEntity=3461628>

Powiększony fragment poprzedniej fotografii. Przedstawia dokładny bieg traktu po obu stronach nasypu TOW. Po jego zachodniej stronie ma on charakter ukształtowanej szerokiej, prostej alei z widocznymi zadrzewieniami. Po wschodniej trakt ma bardziej nieregularny bieg. Szpaler drzew od strony stadionu.

Dokument: Stadion WKS "Śląsk" przy ul. Oporowskiej na początku lat 30. XX wieku, zdjęcie lotnicze

Datowanie: Lata 1932-1934 – za autorem wpisu

Lokalizacja: źródło reprodukcji: www.dolny-slask.org.pl/3460306,foto.html [dostęp 11.12.2017]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawiające stadion oraz biegnącą w jego pobliżu TOW. Przy stadionie widoczna ścieżka piesza odsunięta od nasypu kolejowego.

Ryc. 57. Zdjęcie lotnicze Stadionu WKS "Śląsk" 1932-1934 r.
Wg: www.dolny-slask.org.pl/3460306,foto.html

Dokument: Rejon Placu Srebrnego i Stadionu WKS "Śląsk" na zdjęciu lotniczym lat 40. XX wieku,

Datowanie: 1944 r. (za autorem wpisu)

Lokalizacja: National Archives at College Park za: źródło reprodukcji:

<http://www.fotopolska.eu/1102023,foto.html> [dostęp 11.12.2017]

Komentarz: Zdjęcie przedstawia rejon Stadionu WKS "Śląsk" w latach 40. XX w. Widoczny wyraźnie bieg TOW, bocznice kolejową i rozwidlenie w kierunku Muchoboru oraz biegnącą po ich prawej stronie ścieżkę pieszą usytuowaną na nasypie, na którym zlokalizowano również trybuny. Wzdłuż zachodniego stoku nasypu TOW widoczny bieg zadrzewionej ścieżki

Ryc. 58. Rejon Placu Srebrnego i Stadionu WKS "Śląsk" na zdjęciu lotniczym lat 40. XX wieku.

Wg: <http://www.fotopolska.eu/1102023,foto.html> [dostęp 11.12.2017]

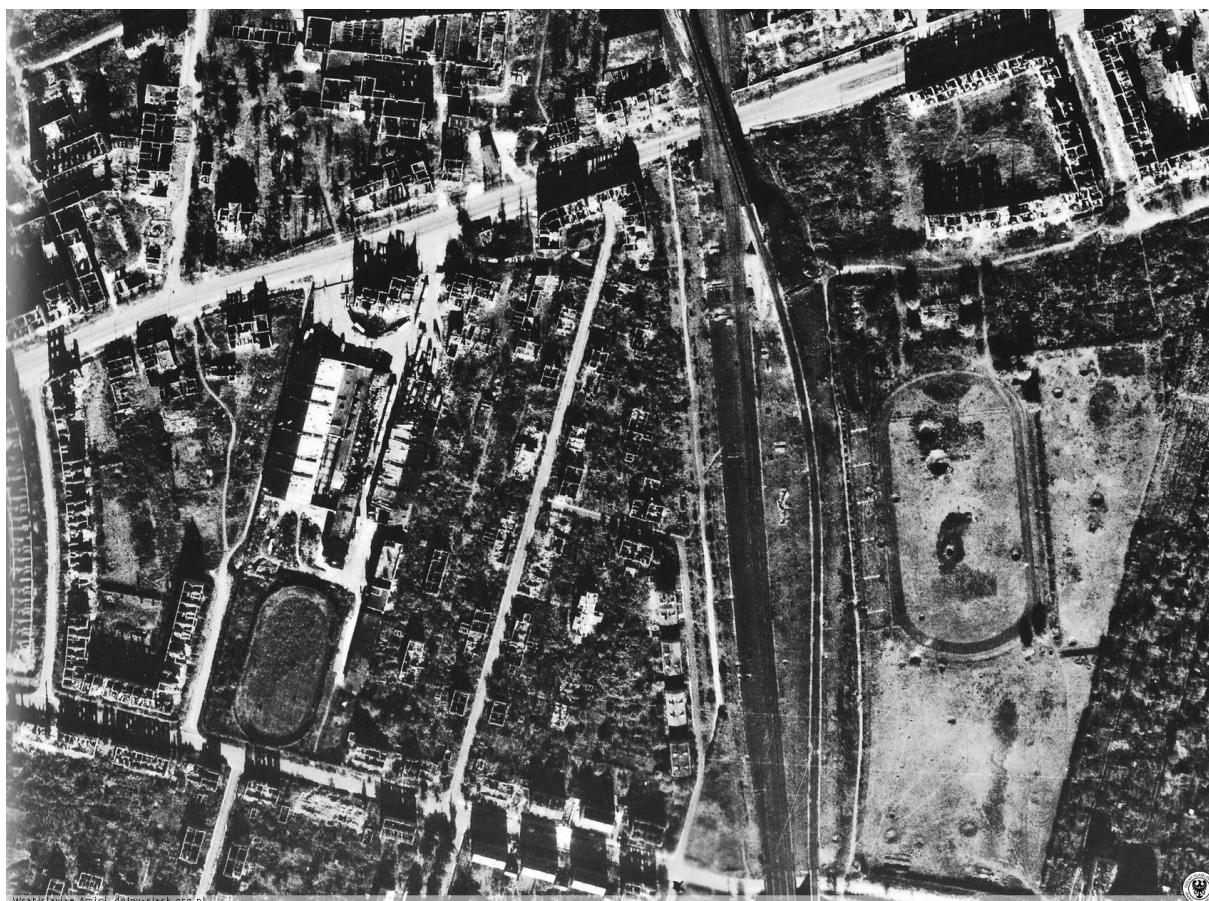
Dokument: Stadion WKS "Śląsk" przy ul. Oporowskiej w 1947r., zdjęcie lotnicze

Datowanie: 1947 r. - za autorem wpisu

Lokalizacja: źródło reprodukcji:

www.dolny-slask.org.pl/3685619,foto.html?idEntity=509328 [dostęp 11.12.2017]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawiające znaczne zniszczenia obiektu dokonane podczas wojny stan stadionu w 2 lata po wojnie. Po lewej stronie widoczna przecinająca TOW nad ul. Grabiszyńską linia kolejowa do Brzegu Dolnego oraz biegnąca wzdłuż stadionu ścieżka pieszka.

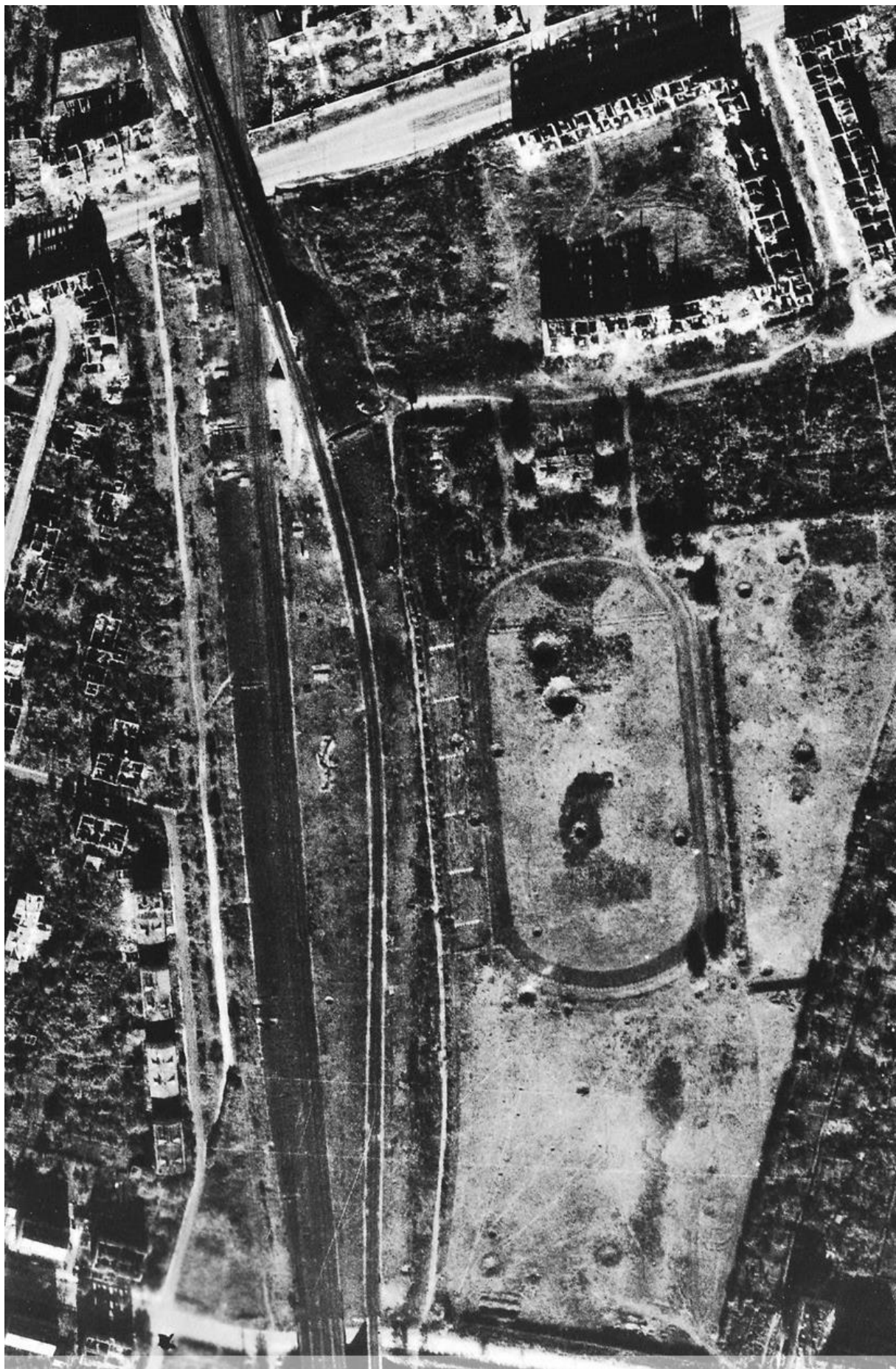
Ryc. 59. Zdjęcie lotnicze powojennych zniszczeń okolic Stadionu WKS "Śląsk"

Wg: <https://dolny-slask.org.pl/3685595,foto.html> [dostęp 11.12.2017]

Na kolejnej stronie:

Ryc. 60. Fragment zdjęcia lotniczego powojennych zniszczeń okolic Stadionu WKS "Śląsk"

Wg: <https://dolny-slask.org.pl/3685595,foto.html> [dostęp 11.12.2017]

2.3.2. Osiedle Grabiszyn i Wzgórze Gajowickie

Dokument: Eichborn-Siedlung in Breslau-Gräbschen, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 18.12.1925 r., zdjęcie lotnicze

Datowanie: 1925 r.

Lokalizacja: źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, nr inw. 60053

źródło reprodukcji: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60053&id=3dc5cc06467053d6dfc1e4003741d47c)

institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60053&id=3dc5cc06467053d6dfc1e4003741d47c [dostęp 14.12.2017 r.]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia osiedle Eichborngarten na Grabiszynie od strony wschodniej. W dolnej części fotografii widoczna trawająca rekultywacja Wzgórza Gajowego i nasyp kolejowy. Na jego zewnętrznym stoku, między ul. Inżynierską i ul. Makową szpaler drzew. Przy al. gen. J. Hallera fragment terenu restauracji Gaststätte Gartenschönheit zapewniającej zaplecze gastronomiczno-rozrywkowe dla Promenady Hugo Richtera.

Ryc. 61. Zdjęcie lotnicze Wzgórza Gajowego i osiedla Eichborngarten na Grabiszynie od strony wschodniej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1925 r.

Wg: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60053&id=3dc5cc06467053d6dfc1e4003741d47c)

institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60053&id=3dc5cc06467053d6dfc1e4003741d47c [dostęp 14.12.2017 r.]

Dokument: fotografia lotnicza Eichborn-Siedlung in Breslau-Gräbschen, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau,

Datowanie: 1927 r.

Lokalizacja: źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, nr inw. 60057

źródło reprodukcji: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60057&tree%5BSammlungen%5D=&id=eb040a157ec4bce374b52f7b066e351b)

[institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60057&tree%5BSammlungen%5D=&id=eb040a157ec4bce374b52f7b066e351b](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60057&tree%5BSammlungen%5D=&id=eb040a157ec4bce374b52f7b066e351b) [dostęp 14.12.2017 r.]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia osiedle Eichborngarten na Grabiszynie od strony zachodniej. W górnej części fotografii nasyp kolejowy oraz przylegające do niego obiekty sportowo-rekreacyjne będące w budowie: Teren Stadionu WKS "Śląsk" i Wzgórze Gajowickie.

Ryc. 62. Zdjęcie lotnicze osiedla Eichborngarten na Grabiszynie od strony zachodniej (ujęcie II), Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1927 r.

Wg: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60057&tree%5BSammlungen%5D=&id=eb040a157ec4bce374b52f7b066e351b)

[institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60057&tree%5BSammlungen%5D=&id=eb040a157ec4bce374b52f7b066e351b](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60057&tree%5BSammlungen%5D=&id=eb040a157ec4bce374b52f7b066e351b) [dostęp 14.12.2017 r.]

Dokument: Eichborn-Siedlung in Breslau-Gräbschen, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1927 r., fotografia lotnicza

Datowanie: 1927 r.

Lokalizacja: źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, nr inw. 60054

źródło reprodukcji: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60054&tree%5BSammlungen%5D=16&id=36f4db8ba6172ac7f4d2cc7248b4dc34)

[institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60054&tree%5BSammlungen%5D=16&id=36f4db8ba6172ac7f4d2cc7248b4dc34](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60054&tree%5BSammlungen%5D=16&id=36f4db8ba6172ac7f4d2cc7248b4dc34) [dostęp 14.12.2017 r.]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia osiedle Eichborngarten na Grabiszynie od strony południowej. Po prawej stronie fotografii widoczna rekultywacja Wzgórza Gajowickiego i budowa Stadionu WKS "Śląsk". Plac Srebrny zajęty pod ogrody działkowe. Po obu stronach nasypu kolejowego ścieżki spacerowe – zupełnie nowe odcinki (strona zewnętrzna) i zmienione (strona wewnętrzna, gdzie przeniesiono ścieżkę na wał ziemny na wysokości Stadionu WK "Śląsk"). Na jego zewnętrznym stoku, między ul. Inżynierską i ul. Makową szpaler drzew. Przy al. gen. J. Hallera teren restauracji Gaststätte Gartenschönheit zapewniającej zaplecze gastronomiczno-rozrywkowe oraz fragment dawnego kompleksu sportowego (niem. *Sportplatz Schlesien*) obecnie osiedle "Ogrody Hallera".

Zbliżone ujęcie przedstawia fotografia: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60055&tree%5BSammlungen%5D=16&id=1848dab92ff120ef60f9cda0fe90f540)

[institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60055&tree%5BSammlungen%5D=16&id=1848dab92ff120ef60f9cda0fe90f540](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60055&tree%5BSammlungen%5D=16&id=1848dab92ff120ef60f9cda0fe90f540)

Ryc. 63. Zdjęcie lotnicze osiedla Eichborngarten na Grabiszynie od strony południowej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1927 r.

Wg: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60054&tree%5BSammlungen%5D=16&id=36f4db8ba6172ac7f4d2cc7248b4dc34)

[institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60054&tree%5BSammlungen%5D=16&id=36f4db8ba6172ac7f4d2cc7248b4dc34](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60054&tree%5BSammlungen%5D=16&id=36f4db8ba6172ac7f4d2cc7248b4dc34) [dostęp 14.12.2017 r.]

Dokument: fotografia lotnicza *Eichborn-Siedlung in Breslau-Gräbschen, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau*,

Datowanie: 1927 r.,

Lokalizacja:

źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, nr inw. 60492

źródła reprodukcji: www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60492&id=1c81cd5f8d0000f67ee440c0c7a4007d; www.fotopolska.eu/628963,foto.html [dostęp 14.12.2017 r.] oraz Eysymontt, Urban 2008 (zdjęcie nr. 88)

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia osiedle Eichborngarten na Grabiszynie od strony północnej. W lewej części fotografii nasyp kolejowy oraz Wzgórze Gajowickie w trakcie rekultywacji.

Wyraźnie widoczna ścieżka spacerowa po obu stronach nasypu. Uwagę zwraca szpaler drzew rosnących na skarpie nasypu od ul. Inżynierskiej do ul. Makowej oraz ciąg ogrodów działkowych posiadających osobne wyjścia na promenadę.

Ryc. 64. Zdjęcie lotnicze osiedla Eichborngarten na Grabiszynie od strony północnej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1927 r.

Wg: www.fotopolska.eu/628963,foto.html [dostęp 14.12.2017 r.]

Ryc. 65. Zdjęcie lotnicze osiedla Eichborngarten na Grabiszynie od strony północnej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1927 r.
Wg: www.fotopolska.eu/628963,foto.html [dostęp 14.12.2017 r.]

Dokument: Fotografia lotnicza: Eichborn-Siedlung in Breslau-Gräbschen, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 27.05.1929 r., fotografia lotnicza

Datowanie: 1929 r.,

Lokalizacja: źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, nr inw. 60060

źródło reprodukcji: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60060&tree%5BSammlungen%5D=16&id=133e9e983a6307245b1092aeed808424)

institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60060&tree%5BSammlungen%5D=16&id=133e9e983a6307245b1092aeed808424 [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia osiedle Eichborngarten na Grabiszynie od strony wschodniej. W prawym dolnym rogu fotografii fragment nasypu kolejowego ze ścieżkami spacerowymi. Uwagę zwraca szpaler drzew rosnących na skarpie nasypu od ul. Inżynierskiej do ul. Makowej oraz ciąg ogrodów działkowych posiadających osobne wyjścia na promenadę.

Ryc. 66. Zdjęcie lotnicze osiedla Eichborngarten na Grabiszynie od strony wschodniej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1929 r.

Wg: https://dolny-slask.org.pl/foto/356/Grabiszyn_Grabiszynek_zdjecia_lotnicze_Wroclaw_356230.jpg [dostęp 10.11.2017 r.]

Dokument: Fotografia lotnicza: Eichborn-Siedlung in Breslau-Gräbschen, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 27.05.1929 r., fotografia lotnicza

Datowanie: 1929 r.,

Lokalizacja: źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, nr inw. 60061

źródło reprodukcji: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60061&tree%5BSammlungen%5D=16&id=fcdc841cdc57ccec328b6b4109df5383)

institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60061&tree%5BSammlungen%5D=16&id=fcdc841cdc57ccec328b6b4109df5383 [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia osiedle Eichborngarten na Grabiszynie od strony wschodniej. W prawym dolnym rogu fotografii fragment Kopca Hardenberga w trakcie rekultywacji i ścieżka spacerowa wzdłuż nasypu kolejowego. Uwagę zwraca szpaler drzew rosnących na skarpie nasypu od ul. Inżynierskiej do ul. Makowej oraz ciąg ogrodów działkowych posiadających osobne wyjścia na promenadę.

Ryc. 67. Zdjęcie lotnicze osiedla Eichborngarten na Grabiszynie od strony wschodniej (ujęcie II), Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1929 r.

Wg: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60061&tree%5BSammlungen%5D=16&id=fcdc841cdc57ccec328b6b4109df5383)

institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60061&tree%5BSammlungen%5D=16&id=fcdc841cdc57ccec328b6b4109df5383 [dostęp 10.11.2017 r.]

Dokument: Fotografia lotnicza: Eichborn-Siedlung in Breslau-Gräbschen, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 13.08.1932 r., fotografia lotnicza

Datowanie: 1932 r.,

Lokalizacja: źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, nr inw. 60065

źródło reprodukcji: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60065&id=b79bfad03a90f0a3a30e2fbbce2e230c)

[institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60065&id=b79bfad03a90f0a3a30e2fbbce2e230c](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60065&id=b79bfad03a90f0a3a30e2fbbce2e230c) [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia osiedle Eichborngarten na Grabiszynie od strony południowej. W górnej części fotografii nasyp kolejowy wraz z obiektami towarzyszącymi: obecnym Stadionem WKS "Śląsk" i Wzgórzem Gajowickim. Uwagę zwraca szpaler drzew na skarpie nasypu od ul. Inżynierskiej do ul. Makowej.

Ryc. 68. Zdjęcie lotnicze osiedla Eichborngarten na Grabiszynie od strony południowej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1932 r.

Wg: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60065&id=b79bfad03a90f0a3a30e2fbbce2e230c)

[institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60065&id=b79bfad03a90f0a3a30e2fbbce2e230c](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60065&id=b79bfad03a90f0a3a30e2fbbce2e230c) [dostęp 10.11.2017 r.]

Dokument: Fotografia lotnicza: Eichborn-Siedlung in Breslau-Gräbschen, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 13.08.1932 r.

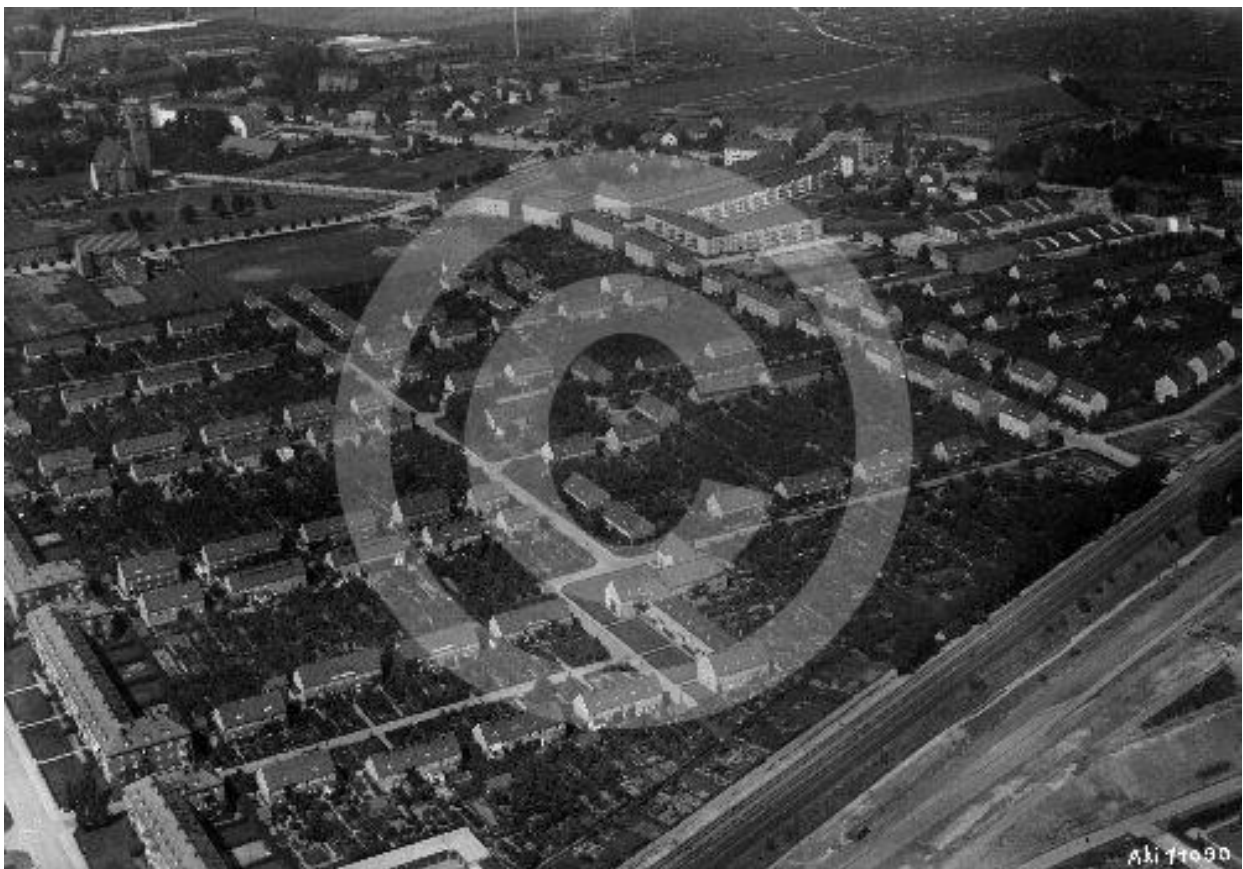
Datowanie: 1932 r.,

Lokalizacja: źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, zespół: Hansa-Luftbild, nr inw. 60064

źródło reprodukcji: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60064&id=1485860f8041db87cd7c46b14b0e8565)

institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60064&id=1485860f8041db87cd7c46b14b0e8565 [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia osiedle Eichborngarten na Grabiszynie od strony wschodniej. W prawym dolnym rogu fotografii fragment Wzgórza Gajowickiego i ścieżka spacerowa wzdłuż nasypu kolejowego. Uwagę zwraca szpaler drzew rosnących na skarpie nasypu od ul. Inżynierskiej do ul. Makowej oraz ciąg ogrodów działkowych posiadających osobne wyjścia na promenadę.

Ryc. 69. Zdjęcie lotnicze osiedla Eichborngarten (*Eichborngarten Siedlung*) od strony wschodniej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1932 r.

Wg: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60064&id=1485860f8041db87cd7c46b14b0e8565)

institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60064&id=1485860f8041db87cd7c46b14b0e8565 [dostęp 10.11.2017 r.]

2.3.3. Osiedle przy ulicach Kruczej / Stalowowolskiej i Wzgórze Gajowickie

Dokument: Fotografia lotnicza: Eichborn-Siedlung in Breslau-Gräbschen, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 27.05.1929 r., fotografia lotnicza

Datowanie: 1929 r.,

Lokalizacja: źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, nr inw. 60493

źródło reprodukcji: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60493&id=130706ee3e7a27d96e3b885d2647558a)

[institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60493&id=130706ee3e7a27d96e3b885d2647558a](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60493&id=130706ee3e7a27d96e3b885d2647558a) [dostęp 10.11.2017 r.] oraz Eysymontt, Urban 2008 (zdjęcie nr. 90)

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia fragment Gajowic i Grabiszyna. Przez środek fotografii przebiega ul. Krucza, przy której znajduje się Wzgórze Gajowickie w trakcie rekultywacji. Po prawej stronie fragment k obecnego Stadionu WKS "Śląsk" podczas budowy. Po zewnętrznej stronie wału kolejowego osiedle Eichborngarten na Grabiszynie. Uwagę zwraca szpaler drzew na skarpie nasypu od ul. Inżynierskiej do ul. Makowej.

Ryc. 70. Zdjęcie lotnicze Gajowic i osiedla Nad Kwaśnym Źródłem, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1929 r.

Wg: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60493&id=130706ee3e7a27d96e3b885d2647558a)

[institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60493&id=130706ee3e7a27d96e3b885d2647558a](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60493&id=130706ee3e7a27d96e3b885d2647558a) [dostęp 10.11.2017 r.]

Dokument: Fotografia lotnicza: Siedlung Sauerbrunn in Breslau von SO, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 13.08.1932 r., fotografia lotnicza

Datowanie: 1932 r.,

Lokalizacja: źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, nr inw. 60636

źródło reprodukcji: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60636&id=38e9eb3b3256eb13d29fa963cf867ee0)

institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60636&id=38e9eb3b3256eb13d29fa963cf867ee0 [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia fragment osiedla Gajowice między al. gen. J. Hallera i ul. Grabiszyńską. Po prawej stronie kompleks obecnego Stadionu WKS "Śląsk" Plac Srebrny. Po budowie stadionu ścieżka spacerowa biegnąca wzdłuż nasypu kolejowego została wyniesiona na wał ziemny, na którym wzniesiono trybunę. Nieco niżej, przy ul. Kruczej widoczny fragment Wzgórza Gajowickiego po rekultywacji. Plac Srebrny pełni funkcję ogrodów działkowych. Przy budowie stadionu zachowano dawny szpaler drzew.

Ryc. 71. Zdjęcie lotnicze Gajowic, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1932 r.

Wg: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60636&id=38e9eb3b3256eb13d29fa963cf867ee0)

institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60636&id=38e9eb3b3256eb13d29fa963cf867ee0 [dostęp 10.11.2017 r.]

Dokument: Fotografia lotnicza: Siedlung Sauerbrunn in Breslau von Osten, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 13.08.1932 r., fotografia lotnicza

Datowanie: 1932 r.,

Lokalizacja: źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, nr inw. 60637

źródło reprodukcji: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60637&id=4beb79695311824cd490ae81d3072d77)

[institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60637&id=4beb79695311824cd490ae81d3072d77](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60637&id=4beb79695311824cd490ae81d3072d77) [dostęp 10.11.2017 r.] oraz

http://www.fotopolska.eu/Wroclaw/u149352,ul_Krucza.html [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia fragment Gajowic i Grabiszyna. Przez środek fotografii przebiega ul. Krucza, przy której znajduje się Wgórze Gajowickie po rekultywacji. Po prawej stronie fragment kompleksu obecnego Stadionu WKS "Śląsk" z trybuną na wale ziemnym, po którego koronie poprowadzono ścieżkę spacerową. Po zewnętrznej stronie wału kolejowego osiedle *Eichborngarten* na Grabiszynie.

Ryc. 72. Zdjęcie lotnicze Gajowic i Grabiszyna, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1932 r.
Wg: www.fotopolska.eu/Wroclaw/u149352,ul_Krucza.html [dostęp 10.11.2017 r.]

Dokument: Rejon Stadionu WKS "Śląsk" i Wzgórza Gajowickiego na zdjęciu lotniczym lat 40. XX wieku

<http://www.fotopolska.eu/1102023,foto.html> [dostęp 10.11.2017 r.]

Datowanie: 1944 r. (za autorem wpisu)

Lokalizacja: Zdjęcie przedstawia rejon Wzgórza Gajowickiego w latach 40. XX w. Widoczna ścieżka biegnąca wzdłuż Stadionu WKS "Śląsk" i jej kontynuacja na południe między TOW a Wzgórzem Gajowickim.

Ryc. 73. Rejon Stadionu WKS "Śląsk" i Wzgórza Gajowickiego na zdjęciu lotniczym lat 40. XX wieku
Wg: <http://www.fotopolska.eu/1102023,foto.html> [dostęp 10.11.2017 r.]

2.3.4. Rejon Parku Grabiszyńskiego

Dokument: rejon Parku Grabiszyńskiego na powojennej fotografii lotniczej

Datowanie: 1947 r.

Lokalizacja: źródło reprodukcji: <https://dolny-slask.org.pl/6466205,foto.html?idEntity=3461628> [dostęp 11.12.2017]

Komentarz: Za autorem wpisu: *Zdjęcie zostało zrobione na wystawie publicznej na Wrocławskim Rynku w dniu 26.06.2009 . Organizator wystawy " Wrocław 1947 aerial photographs fotografie lotnicze . Podpisał Rafał Dutkiewicz . " VIA NOVA " Instytut Pamięci Narodowej "*

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia osiedle Grabiszynek, dawny kompleks sportowy klubu PaFaWag (obecnie teren osiedla "Ogrody Halera"), część Parku Grabiszyńskiego oraz rozległe tereny ogrodów działkowych. W prawym górnym rogu widoczny fragment traktu biegnący wzdłuż kompleksu sportowego, który zakryty jest w dalszym biegu przez gęste zadrzewienia.

Ryc. 74. Rejon Parku Grabiszyńskiego na powojennej fotografii lotniczej.

Wg: <https://dolny-slask.org.pl/6466205,foto.html?idEntity=3461628> [dostęp 11.12.2017]

Ryc. 75. Fragment fotografii przedstawiającej rejon Parku Grabiszyńskiego.
Wg: <https://dolny-slask.org.pl/6466205,foto.html?idEntity=3461628> [dostęp 11.12.2017]
Powiększony fragment poprzedniej fotografii przedstawiający odcinek traktu pieszego od ul. Hallera wzdłuż kompleksu sportowego (obecnie teren osiedla "Ogrody Hallera").

2.3.5. Rejon Parku Południowego

Dokument: fotografia lotnicza *Südpark Breslau-Krietern mit Restaurant Umgebungsbahn Wiesenthal*, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau,

Datowanie: 1924 r.

Lokalizacja:

źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, nr inw. 59921

źródło reprodukcji: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?id=1e1b9769dc6e463eb0b4fcc1bd5c7274&searchfield_parameter=)

institut.de/bildkatalog/index/pic?id=1e1b9769dc6e463eb0b4fcc1bd5c7274&searchfield_parameter=

Źródło reprodukcji: www.dolny-slask.org.pl/900322,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia osiedle Borek. W dolnej części zewnętrzny stok nasypu kolejowego, wzdłuż którego biegnie Promenada Hugo Richtera. Przy skrzyżowaniu z al. Karkonoską dwa rozszerzenia: po lewej stronie ulicy rozległy zieleniec z aleją biegnącą w kierunku południowym do ul. Sowiej oraz po prawej niewielki skwer ze Słupem Stulecia stojący przed budynkiem Fundacji Burgfeldhaus. Uwagę zwraca brak zieleni wysokiej na nasypie na odcinku kilkudziesięciu metrów na wysokości wzgórza w Parku Południowym, co wskazuje na kształtowanie otwarcia widokowego w kierunku południowym. Zaplecze gastronomiczno-rozrywkowe dla spacerowiczów zapewniały widoczne na fotografii: restauracja Kühna i établissement zur "Grünen Aue" Krieten (lewy dolny róg), Reichelts Gast & Kaffe - Haus. Zum Wiesenthal (na rogu ul. Krzyckiej i Powstańców Śląskich) oraz restauracja Haasego w Parku Południowym. Komunikację między oboma stronami nasypu zapewniały dwa wiadukty kolejowe przy ul. Krzyckiej i ul. Powstańców Śląskich/al. Karkonoskiej.

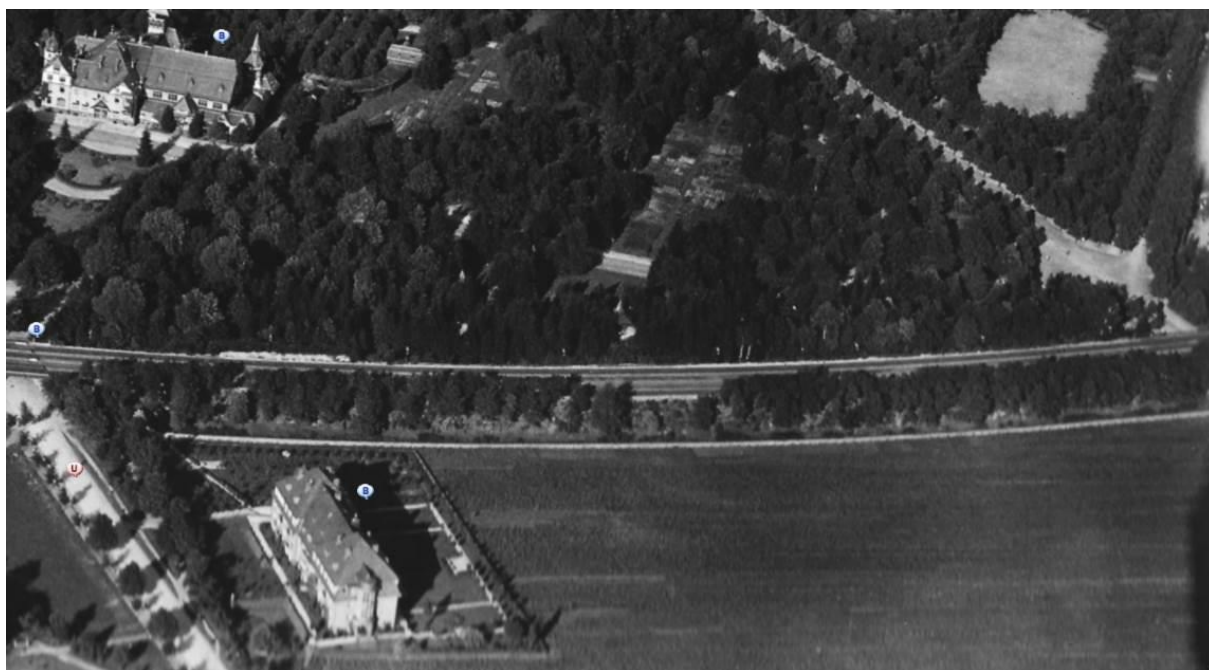

Ryc. 76. Zdjęcie lotnicze Parku Południowego (Südpark) i Promenady Hugo Richtera (Hugo-Richter-Weg). Wg: www.dolny-slask.org.pl/900322,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

Ryc. 77. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawionego na Ryc.67. przedstawiający odcinek Traktu Hugo Richtera w rejonie ul. Krzyckiej.

Wg: www.dolny-slask.org.pl/900322,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

Ryc. 78. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawionego na Ryc.67. przedstawiający odcinek Traktu Hugo Richtera w rejonie ul. Karkonoskiej.

Wg: www.dolny-slask.org.pl/900322,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

Dokument: Südpark Breslau-Krietern, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 22.08.1924 r., fotografia lotnicza

Datowanie: 1924 r.

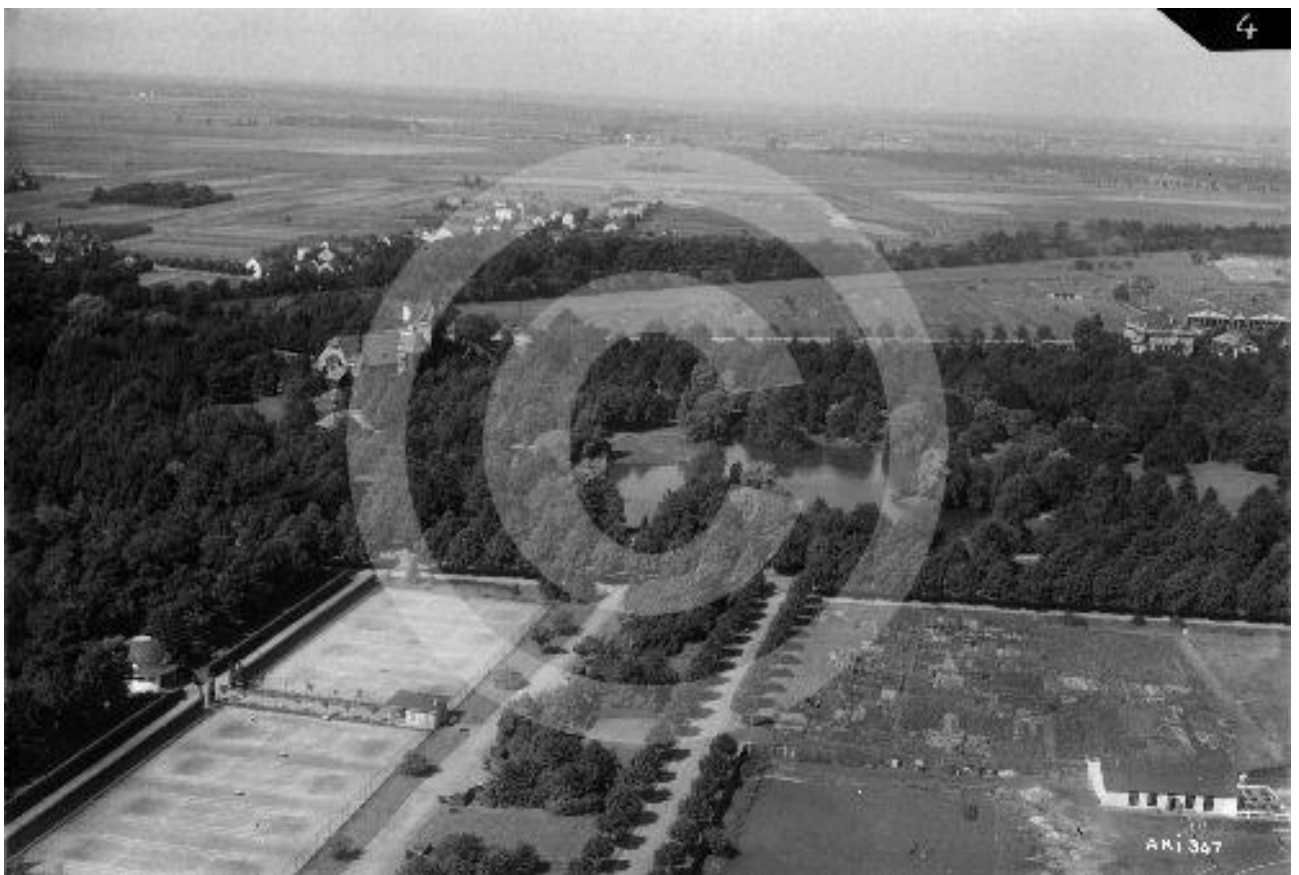
Lokalizacja:

źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, nr inw. 59923

źródło reprodukcji: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=59923&tree%5BSammlungen%5D=16&id=bb729a240f58ad88d4e91fad8a78226c)

institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=59923&tree%5BSammlungen%5D=16&id=bb729a240f58ad88d4e91fad8a78226c [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia Park Południowy od północnego-wschodu. W górnej części fotografii wewnętrzna strona nasypu kolejowego gęsto porośnięty zielenią, wzdłuż którego biegnie ścieżka spacerowa. Dzięki wczesnej porze wykonania fotografii, zieleń odsłania więcej szczegółów ze struktury skarpy nasypu kolejowego np. niezidentyfikowanej budowli na zachód od ul. Krzyckiej.

Ryc. 79. Zdjęcie lotnicze Parku Południowego i terenów sportowych, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1924 r.

Wg: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=59923&tree%5BSammlungen%5D=16&id=bb729a240f58ad88d4e91fad8a78226c)

institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=59923&tree%5BSammlungen%5D=16&id=bb729a240f58ad88d4e91fad8a78226c [dostęp 10.11.2017 r.]

Dokument: *Südpark Breslau-Krietern*, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 22.08.1924 r., fotografia lotnicza

Datowanie: 1924 r.

Lokalizacja:

źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, nr inw. 59922

źródło reprodukcji: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=59922&tree%5BSammlungen%5D=16&id=91ab82a786bdbccd20aa63772937bfc0)

[institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=59922&tree%5BSammlungen%5D=16&id=91ab82a786bdbccd20aa63772937bfc0](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=59922&tree%5BSammlungen%5D=16&id=91ab82a786bdbccd20aa63772937bfc0)

źródło reprodukcji: www.dolny-slask.org.pl/601855,foto.html?idEntity=3461913 [dostęp 30.10.2017]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia Park Południowy od strony południowej. W lewym dolnym rogu fotografii Promenada Hugo Richtera z widocznymi regularnymi nasadzeniami młodych drzew. Po lewej stronie widoczny fragment wzgórza widokowego z pawilonem z otwarciem widokowym w kierunku południowym.

Ryc. 80. Zdjęcie lotnicze Parku Południowego i fragmentu Promenady Hugo Richtera, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1924 r.

Wg: www.dolny-slask.org.pl/601855,foto.html?idEntity=3461913 [dostęp 30.10.2017]

Dokument: *Südpark Breslau-Krietern*, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 24.04.1925 r., fotografia lotnicza

Datowanie: 1925 r.

Lokalizacja:

źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, nr inw. 59924

źródło reprodukcji: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=59924&tree%5BSammlungen%5D=16&id=caa79d56bc14b4991f2958bc5561c49c)

[institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=59924&tree%5BSammlungen%5D=16&id=caa79d56bc14b4991f2958bc5561c49c](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=59924&tree%5BSammlungen%5D=16&id=caa79d56bc14b4991f2958bc5561c49c) [dostęp 10.11.2017 r.]

Źródło reprodukcji: http://fotopolska.eu/Park_Poludniowy_Wroclaw?f=578381-foto [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia Park Południowy od północnego-wschodu. W górnej części fotografii wewnętrzna strona nasypu kolejowego gęsto porośnięty zielenią, wzdłuż którego biegnie ścieżka spacerowa. Dzięki wczesnej porze wykonania fotografii, zieleni odsłania więcej szczegółów ze struktury skarpy nasypu kolejowego np. niezidentyfikowanej budowli na zachód od ul. Krzyckiej.

Ryc. 81. Zdjęcie lotnicze Parku Południowego, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1925 r.
Wg: http://fotopolska.eu/Park_Poludniowy_Wroclaw?f=578381-foto [dostęp 10.11.2017 r.]

Dokument: *Rundfunksender Breslau von West*, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1926 r., fotografia lotnicza

Datowanie: 1926 r.

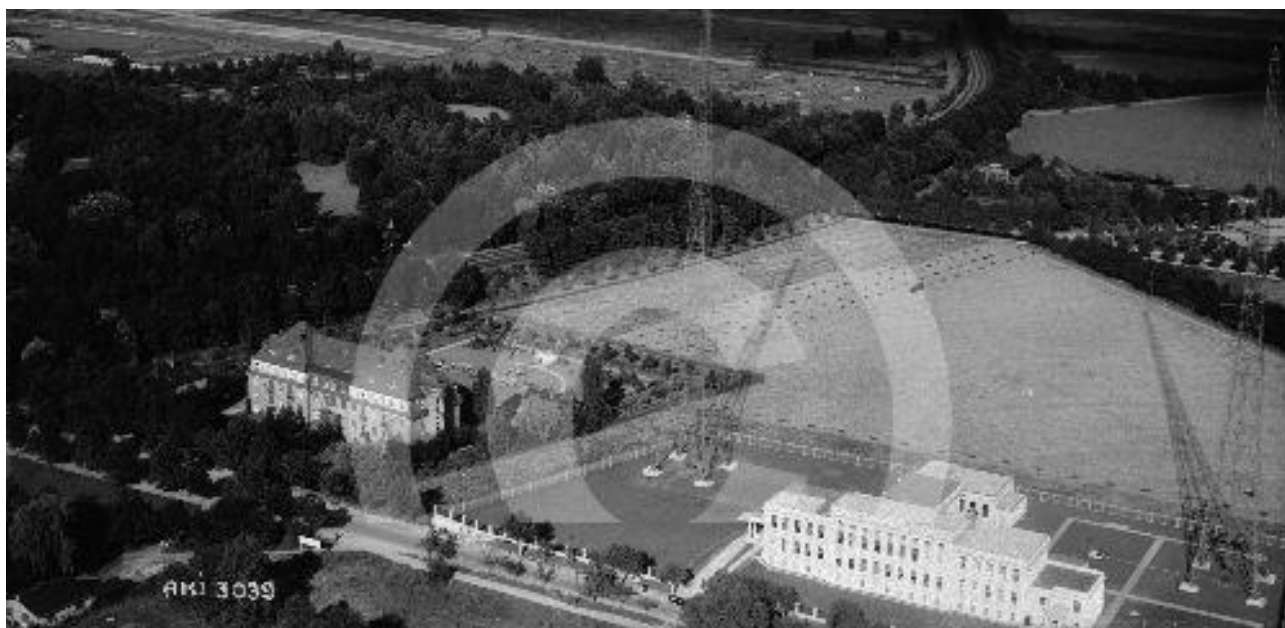
Lokalizacja:

źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, nr inw. 60303

źródło reprodukcji: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60303&tree%5BSammlungen%5D=16&id=e929f2dd90fea25ce5af4f75c839f05e)

institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60303&tree%5BSammlungen%5D=16&id=e929f2dd90fea25ce5af4f75c839f05e [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia południowy skraj Parku Południowego oraz Promenadę Hugo Richtera. W górnej części fotografii zewnętrzny stok nasypu kolejowego, wzdłuż którego biegnie ścieżka spacerowa obsadzona młodymi okazami drzew. Uwagę zwraca wyraźna przerwa w pasie zieleni wysokiej na nasypie na odcinku kilkudziesięciu metrów na wysokości wzgórza widokowego w Parku Południowym, co wskazuje na kształtowanie otwarcia widokowego w kierunku południowym. W lewym dolnym rogu, przy skrzyżowaniu z al. Karkonoską dwa rozszerzenia: po lewej stronie ulicy fragment rozległego zielenieńca (obecnie częściowo zajęty przez pętlę tramwajową) oraz po prawej obecny zieleniec przy siedzibie TVP Wrocław ze Słupem Stulecia. Tuż za nim teren fundacji Burgfeldhaus Breslau. W prawym górnym rogu Wzgórze Skórnik z pawilonem widokowym oraz północny fragment rozciągających się u jego podnóża dawnych terenów sportowo-rekreacyjnych przy ulicach Koszyckiej / Agrestowej (niem. *Körner Wiese*). Uwagę zwraca brak zieleni na południowym stoku Wzgórza Skórnik, co wskazuje na kształtowanie otwarcia widokowego w kierunku południowym.

Ryc. 82. Zdjęcie lotnicze Parku Południowego i Promenady Hugo Richtera, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1926 r.

Wg: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60303&tree%5BSammlungen%5D=16&id=e929f2dd90fea25ce5af4f75c839f05e)

institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=60303&tree%5BSammlungen%5D=16&id=e929f2dd90fea25ce5af4f75c839f05e [dostęp 10.11.2017 r.]

Dokument: Südpark Breslau-Krietern, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1928 r., fotografia lotnicza

Datowanie: 1928 r.

Lokalizacja:

źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, nr inw. 59926

źródło reprodukcji: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=59926&tree%5BSammlungen%5D=16&id=aba03f9397c699ad4008a90e4d6b956e)

institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=59926&tree%5BSammlungen%5D=16&id=aba03f9397c699ad4008a90e4d6b956e

źródło reprodukcji: www.dolny-slask.org.pl/3375658,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia Park Południowy od strony północnej. W górnej części fotografii widoczna wewnętrzna strona nasypu kolejowego, gęsto porośnięta zielenią. W prawym górnym rogu dwa rozszerzenia przy al. Karkonoskiej: obecny zieleniec przy siedzibie TVP Wrocław ze Słupem Stulecia. Uwagę zwraca wyraźna przerwa w pasie zieleni wysokiej na nasypie na odcinku kilkudziesięciu metrów na wysokości wzgórza widokowego w Parku Południowym. W lewym górnym rogu fragment zieleni buforowej otaczającej dawne tereny sportowo-rekreacyjne przy ulicach Koszyckiej / Agrestowej.

Ryc. 83. Zdjęcie lotnicze Parku Południowego od strony północnej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1928 r.

Wg: www.dolny-slask.org.pl/3375658,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

Dokument: fotografia lotnicza Südpark Breslau-Krietern, Luftbildfirmen

Aerokartographisches Institut Breslau,

Datowanie: 1932 r.

Lokalizacja:

źródło oryginału: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Institut der Leibniz-Gemeinschaft w Marburgu, nr inw. 59927

źródło reprodukcji: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=59927&tree%5BSammlungen%5D=16&id=ffdd1df879a2d1fbb6a073c46c485af)

institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=59927&tree%5BSammlungen%5D=16&id=ffdd1df879a2d1fbb6a073c46c485af [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia Park Południowy od strony południowej. W dolnej części fotografii zewnętrzna strona nasypu kolejowego, wzdłuż którego biegnie Promenada Hugo Richtera. Przy skrzyżowaniu z al. Karkonoską rozległy zieleniec obecnie w części zajęty przez pętlę tramwajową Krzyki przecięty ścieżką łączącą wiadukt z ul. Sowią i établissement zur "Grünen Aue" Krietern. W prawym dolnym rogu fragment obecnego zieleńca przy siedzibie TVP Wrocław ze Słupem Stulecia.

Ryc. 84. Zdjęcie lotnicze Parku Południowego od strony południowej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1932 r.

Wg: [www.herder-](http://www.herder-institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=59927&tree%5BSammlungen%5D=16&id=ffdd1df879a2d1fbb6a073c46c485af)

institut.de/bildkatalog/index/pic?searchfield_parameter=59927&tree%5BSammlungen%5D=16&id=ffdd1df879a2d1fbb6a073c46c485af [dostęp 10.11.2017 r.]

2.3.6. Fabryka chemiczna "Silesia" - obecnie Wzgórze Gajowe

Dokument: fotografia lotnicza Zakładów Chemicznych "Silesia"

Datowanie: 1920 r.

Lokalizacja:

źródło oryginału: *Die Stadt Breslau und die Eingemeindung ihres Erweiterungs Gebietes.*

Denkschrift des Magistrats, Stadtrat Dr Fuchs Stadtbaudirektor Behrendt, Breslau 1925

źródło reprodukcji: www.fotopolska.eu/14054,obiekt.html?f=43920-foto [dostęp 15.12.2017 r.]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia Zakłady Chemiczne "Silesia" (*Chemische Fabrik Silesia*) od strony południowej. W dolnej części fotografii część nasypu kolejowego i bocznica TOW biegnąca do fabryki.

Ryc. 85. Zdjęcie lotnicze nieistniejących Zakładów Chemicznych "Silesia"- obecnie Wzgórze Gajowego, 1920 r.
Wg: www.fotopolska.eu/14054,obiekt.html [dostęp 15.12.2017 r.]

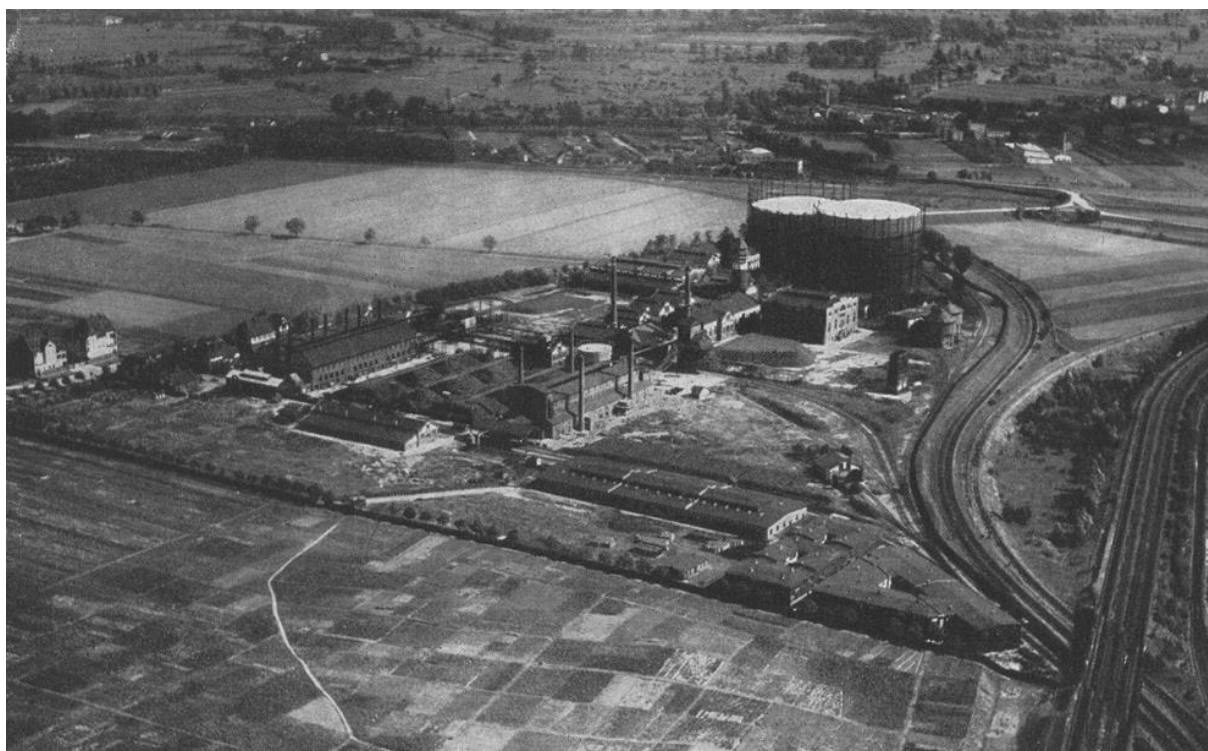
2.3.7. Gazownia Tarnogaj

Dokument: fotografia lotnicza Gazowni Tarnogaj

Datowanie: 1924 r.

Lokalizacja: źródło reprodukcji: www.fotopolska.eu/9428,obiekt.html?f=133078-foto [dostęp 15.12.2017 r.]

Komentarz: Zdjęcie lotnicze przedstawia tereny dzisiejszego Wzgórza Tarnogajskiego i znajdujące się powyżej Gazowni Tarnogaj (*Städtische Gaswerk Dürrgoy*). Z lewej strony fotografii widoczne miejsce przecięcia TOW z linią kolejową do Kobierzyc. Widoczna także ścieżka i towarzyszący jej szpaler drzew między TOW, a ul. Gazową.

Ryc. 86. Zdjęcie lotnicze Gazowni Tarnogaj, 1924 r.

Wg: www.fotopolska.eu/9428,obiekt.html?f=133078-foto [dostęp 15.12.2017 r.]

2.4. Plany i koncepcje zespołów zabudowy i przestrzeni publicznych

W niniejszym rozdziale przedstawiono wybór archiwaliów ze zbiorów Muzeum Architektury – Archiwum Budowlanego Miasta Wrocławia.

2.4.1. Stadion WKS „Śląsk”

Dokument: *Abgeänderter Bebauungsplan für das Gelände zwischen Kopisch-, Charlotten-, Gabitz-, Kürassier-Straße, Güter-Umgehungs-Eisenbahn und Gräbschener Straße in 2 Blättern. Blatt 1. Plan zagospodarowania rejonu Stadionu WKS "Śląsk".*

Datowanie: ?

Lokalizacja: Muzeum Architektury - Sygnatura MAT-VI-31350

<http://ma.wroc.pl/pl/archiwum-budowlane/75194/> [dostęp 15.12.2017 r.]

Komentarz: Plan przedstawiający zagospodarowanie terenów w rejonie Stadionu WKS "Śląsk". Obszar zaprojektowany jako spójny teren zieleni wraz z Pl. Srebrnym, ścieżką wzdłuż TOW (widoczne jej ukształtowanie na niewielkim nasypie oraz zakończenie na Pl. Srebrnym) oraz pobliskimi ogrodami działkowymi.

Ryc. 87. Plan zagospodarowania rejonu Stadionu WKS "Śląsk"

Wg: <http://ma.wroc.pl/pl/archiwum-budowlane/75194/> [dostęp 15.12.2017 r.]

2.4.2. Osiedle Grabiszyn i Osiedle „przy Kwaśnym Źródle”

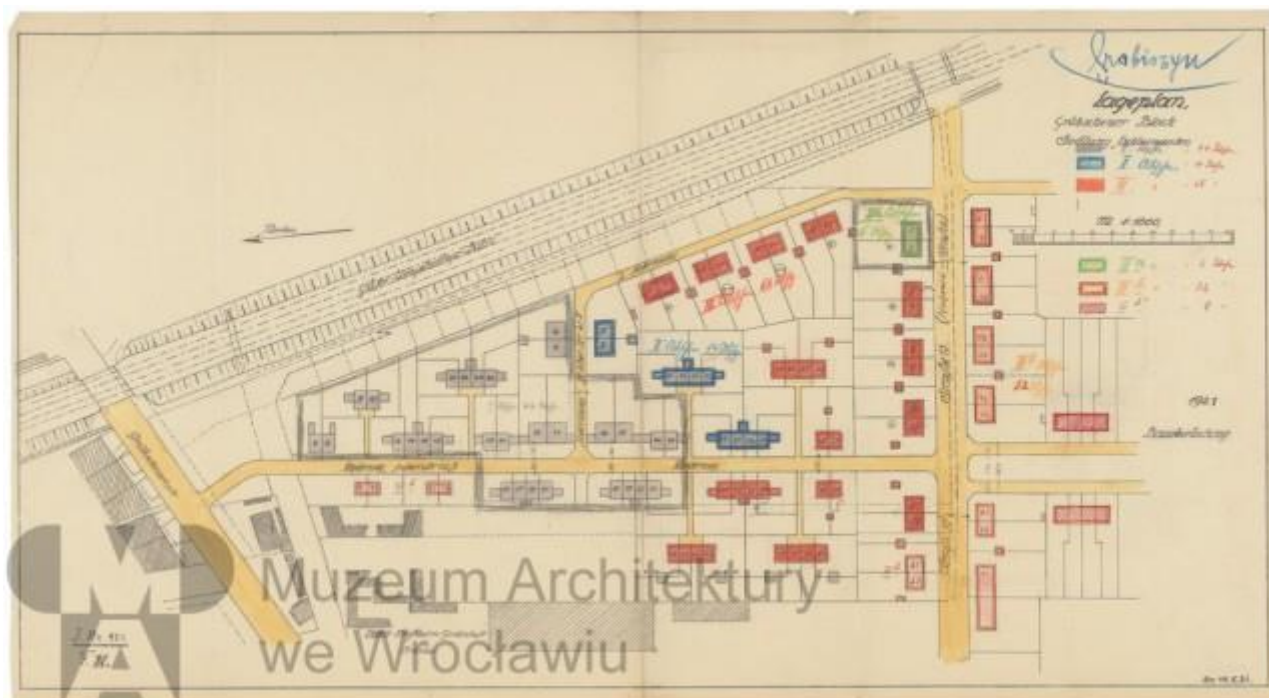
Dokument: *Siedlung Eichborngarten. Gräbschener Block*. Osiedle Eichborngarten. Blok Grabiszyński.

Datowanie: ?

Lokalizacja: Muzeum Architektury - Sygnatura MAt-AB-75719

<http://ma.wroc.pl/pl/archiwum-budowlane/30194/> [dostęp 15.12.2017 r.]

Komentarz: Plan osiedla Eichborngarten na Grabiszynie. Widoczny ciąg pieszy wzdłuż nasypu kolejowego, łączący ul. Grabiszyńską oraz Inżynierską.

Ryc. 88. Osiedle Eichborngarten na Grabiszynie.

Wg: <http://ma.wroc.pl/pl/archiwum-budowlane/30194/> [dostęp 15.12.2017 r.]

Dokument: Siedlung Eichborngarten. Bebauungsplan, 1926 r., fotografia planu

Datowanie: 1926 r.

Lokalizacja:

źródło oryginału: Siedlung und Stadtplanung in Schlesien, Heft 1 : Breslau, Magistrat der Hauptstadt

Breslau, Druck von Grass, Barth und Comp. (W. Friedrich), Breslau 1926, s. 36

źródło reprodukcji: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/doccontent?id=38837 [dostęp 15.12.2017 r.]

Komentarz: Plan sytuacyjny przedstawia osiedle Eichborngarten zaprojektowany według koncepcji Paula Heima i Alberta Kemptera. Zadrzewiona aleja ze ścieżką wzdłuż nasypu kolejowego, łączącą ul. ul. Grabiszyńską, Inżynierską oraz al. gen. J. Hallera, wskazuje na zamierzenie zachowania idei Promenady Hugo Richtera.

Ryc. 89. Plan sytuacyjny osiedla Eichborngarten, 1926 r.

Wg: www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/doccontent?id=38837 [dostęp 15.12.2017 r.]

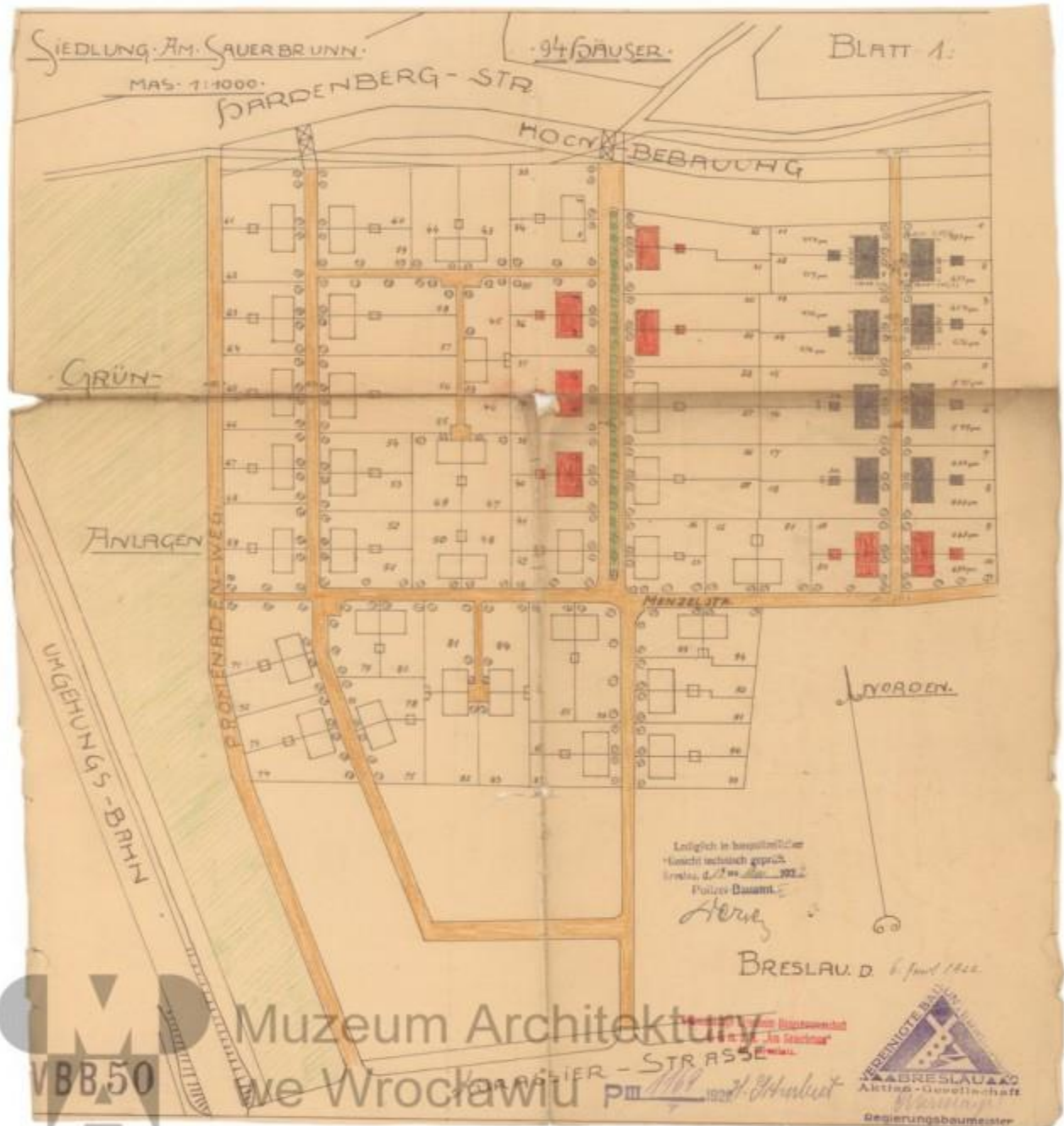
Dokument: *Siedlung am Sauerbrunn*. Osiedle "przy Kwaśnym źródle" Am Sauerbrunn IV B.A.
Domy bliźniacze trzyrodzinne

Datowanie: 1922 [?]

Lokalizacja: Muzeum Architektury - Sygnatura MAt-AB-86541

<http://ma.wroc.pl/pl/archiwum-budowlane/30194/> [dostęp 15.12.2017 r.]

Komentarz: Plan osiedla "przy Kwaśnym Źródle". Widoczny założenie zieleni Wzgórza Gajowickiego oraz ścieżka spacerowa między nim a TOW.

Ryc. 90. Plan osiedla "przy Kwaśnym Źródle".

Wg: <http://ma.wroc.pl/pl/archiwum-budowlane/28337/> [dostęp 15.12.2017 r.]

Dokument: *Abgeänderte Bebauungsplan für das Gelände zwischen Kopisch-, Charlotten-, Gabitz-, Kürassier-Straße, Güter-Umgehungs-Eisenbahn und Gräbschener Straße in 2 Blättern. Blatt 1. Plan zagospodarowania rejonu Wzgórza Gajowickiego i osiedla "przy Kwaśnym Źródle".*

Datowanie: ?

Lokalizacja: Muzeum Architektury - Sygnatura MAt-VI-31351

<http://ma.wroc.pl/pl/archiwum-budowlane/75195/> [dostęp 15.12.2017 r.]

Komentarz: Plan przedstawiający zagospodarowanie terenów w rejonie Wzgórza Gajowickiego i osiedla "przy Kwaśnym Źródle". Widoczne ukształtowanie terenu zieleni Wzgórza Gajowickiego wraz z szerokim ciągiem pieszym wzdłuż wschodniej granicy oraz system skwerów i zieleńców wewnątrzosiedlowych.

Ryc. 91. Plan zagospodarowania rejonu Wzgórza Gajowickiego i osiedla "przy Kwaśnym Źródle".

Wg: <http://ma.wroc.pl/pl/archiwum-budowlane/75195/> [dostęp 15.12.2017 r.]

2.4.3. Górka Skarbowców

Dokument: Grabiszyniek - projekt "miasta-ogrodu" - tereny wokół Górki Skarbowców oraz przy ulicach Stolarskiej i Ślusarskiej.

Datowanie: luty 1937 ,

Lokalizacja: Źródło reprodukcji: LZW 2013 s. 481; www.dolny-slask.org.pl/3460306,foto.html [dostęp 15.12.2017 r.]

Komentarz: Plan zagospodarowania obszaru Górki Skarbowców i osiedla przy ul. Stolarskiej wg projektu F.Hahnla. Projekt zrealizowano w całości z niewielkimi zmianami.

Ryc. 92. Plan zagospodarowania obszaru Górki Skarbowców i osiedla przy ul. Stolarskiej wg projektu F.Hahnla, 1937 r.

Wg: www.dolny-slask.org.pl/3460306,foto.html [dostęp 15.12.2017 r.]

2.4.4. Rejon ul. Krzyckiej

Dokument: Plan zabudowy w skali 1:1000 dla rejonu obecnej ul. Krzyckiej

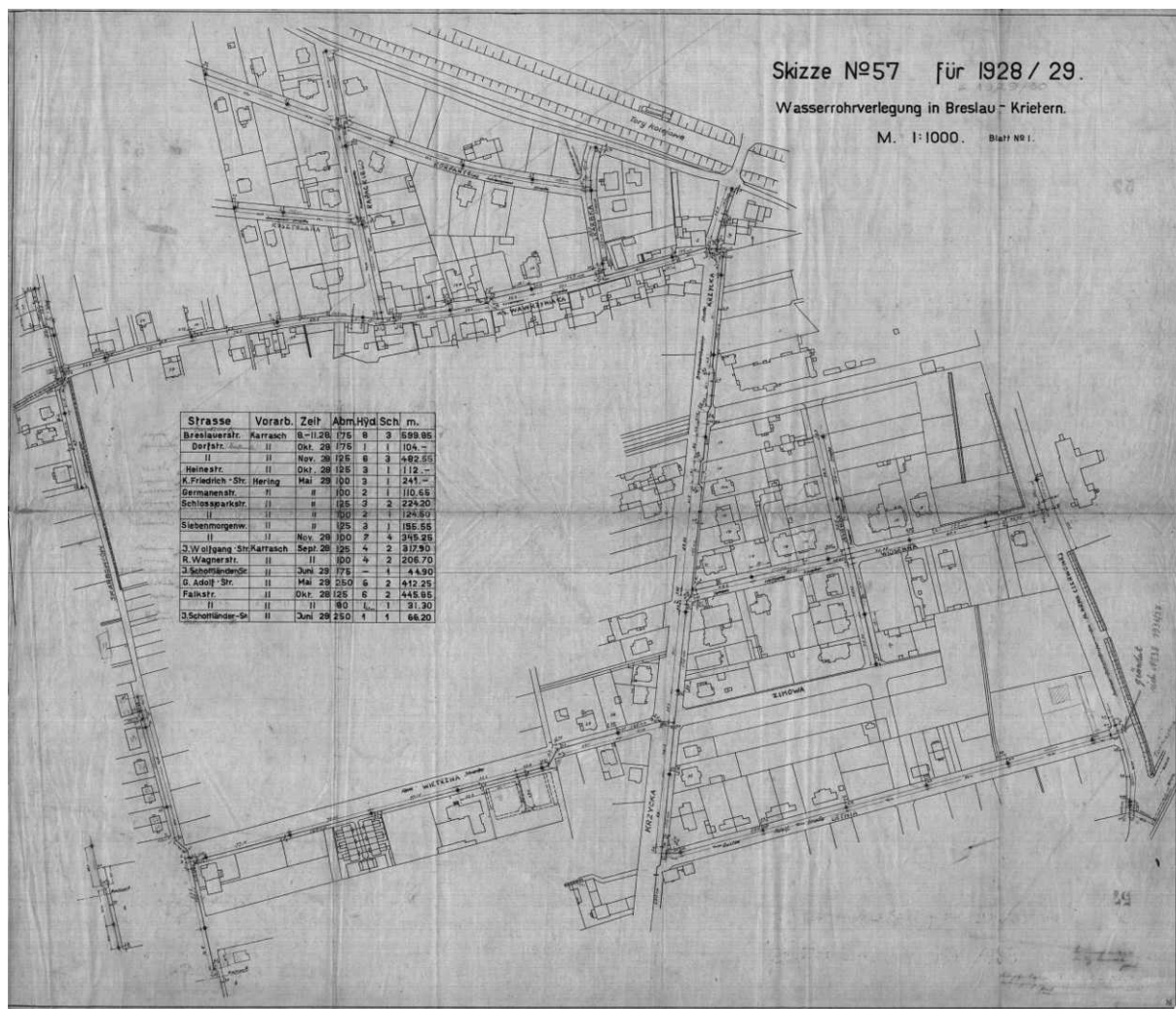
Datowanie: ?

Lokalizacja:

Źródło oryginału:

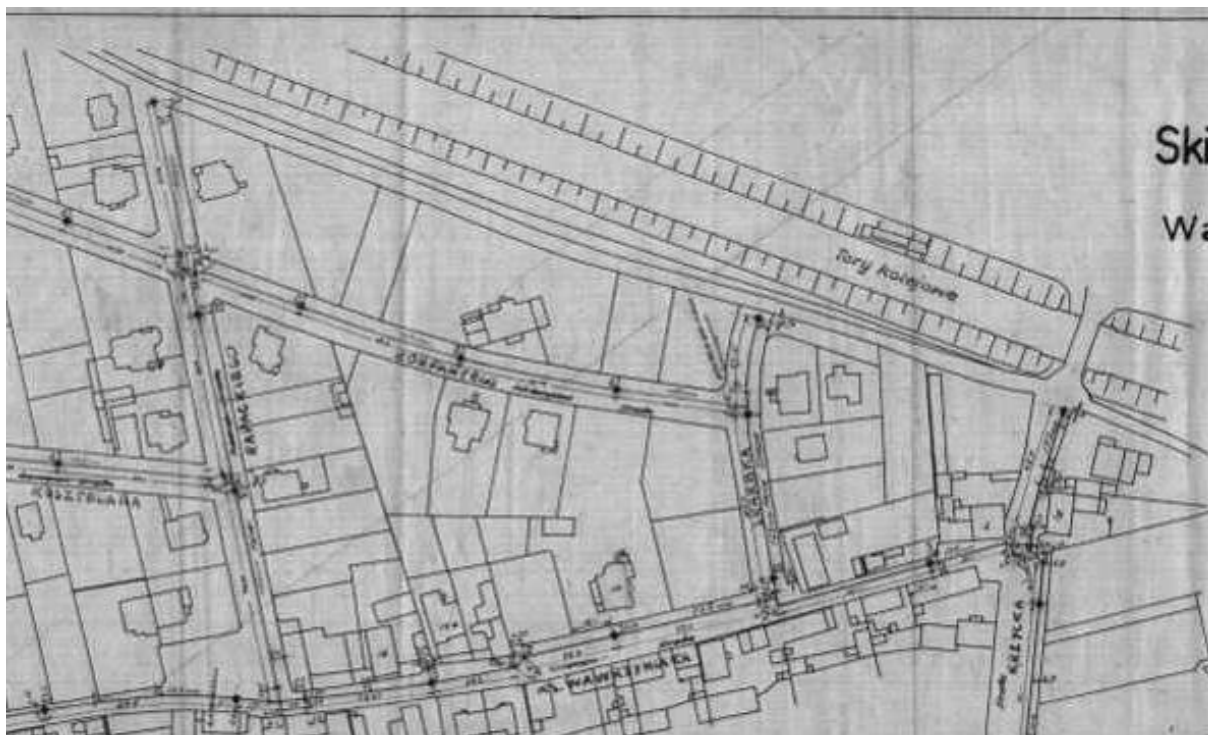
Źródło reprodukcji

Komentarz: Plan zagospodarowania obrazuje szczegółowe rozplanowanie zabudowy w rejonie obecnej ul. Krzyckiej.

Ryc. 93. Plan zabudowy w skali 1:1000 dla rejonu obecnej ul. Krzyckiej

Wg. www.fotopolska.eu [dostęp: 11.11.2017 r.]

Ryc. 94. Plan zabudowy w skali 1:1000 dla rejonu obecnej ul. Krzyckiej – fragment rejonu Promenady Krzyckiej

Wg. www.fotopolska.eu [dostęp: 11.11.2017 r.]

2.4.5. Park Południowy i towarzyszące fragmenty Promenady

Dokument: Fragment planu Parku Południowego

Datowanie: ok.1920 r.

Lokalizacja: Źródło reprodukcji: LZW 2013 s. 506; www.fotopolska.eu/649859,foto.html [dostęp 15.12.2017 r.]

Komentarz: Fragment przedstawiający kompleks sportowy wybudowany w latach 1892-1895 r. jako część założenia parkowego. Pierwotny plan aranżacji widoczny we współczesnym układzie zieleni.

Ryc. 95. Fragment planu Parku Południowego przedstawiający zespół obiektów sportowych będących częścią założenia parkowego.

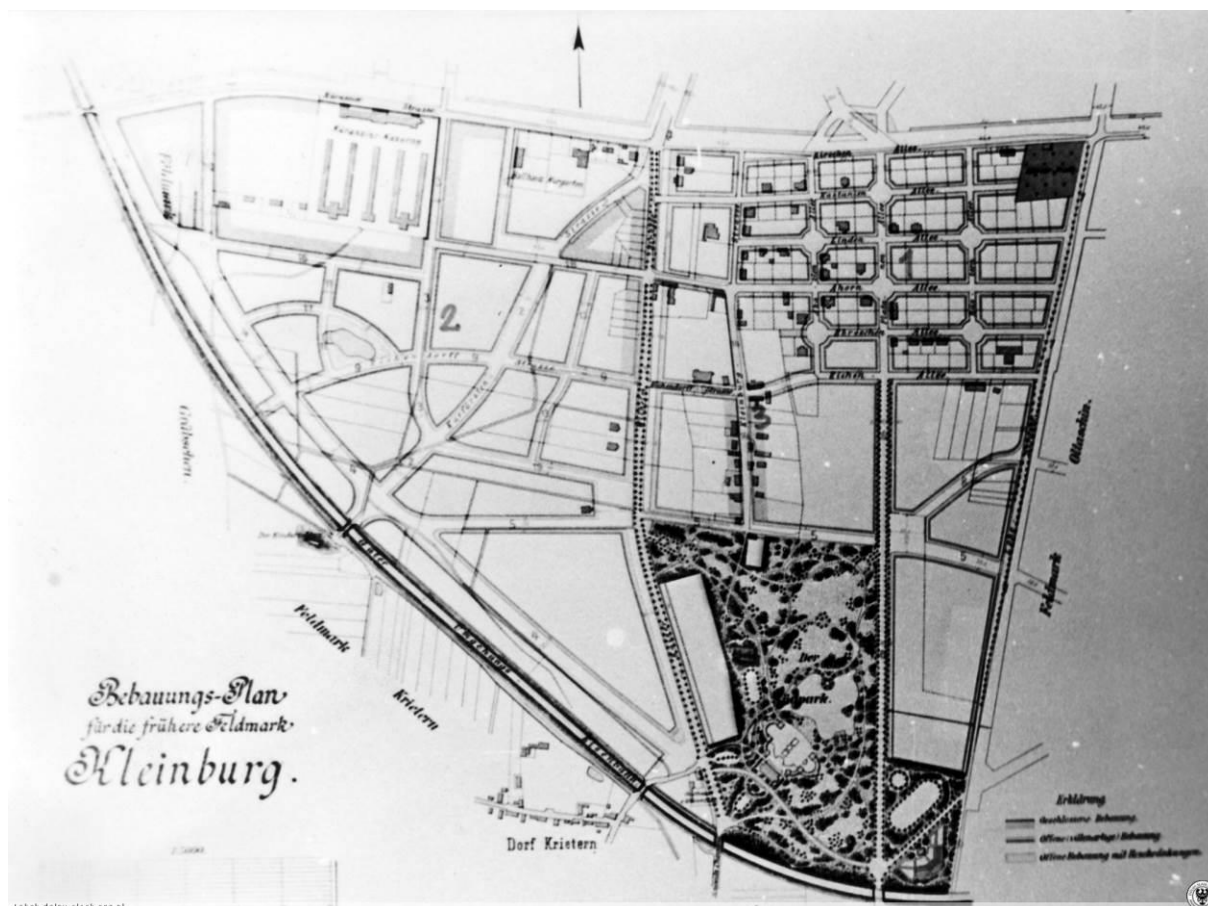
Wg: www.fotopolska.eu/649859,foto.html [dostęp 15.12.2017 r.]

Dokument: Plan zabudowy osiedla Borek

Datowanie: 1898 r.

Lokalizacja: www.dolny-slask.org.pl/3856702,foto.html?idEntity=562764 [dostęp: 15.12.2017 r.]

Komentarz:

Ryc. 96. Plan zabudowy osiedla Borek, 1898 r.

Wg: www.dolny-slask.org.pl/3856702,foto.html?idEntity=562764 [dostęp: 15.12.2017 r.]

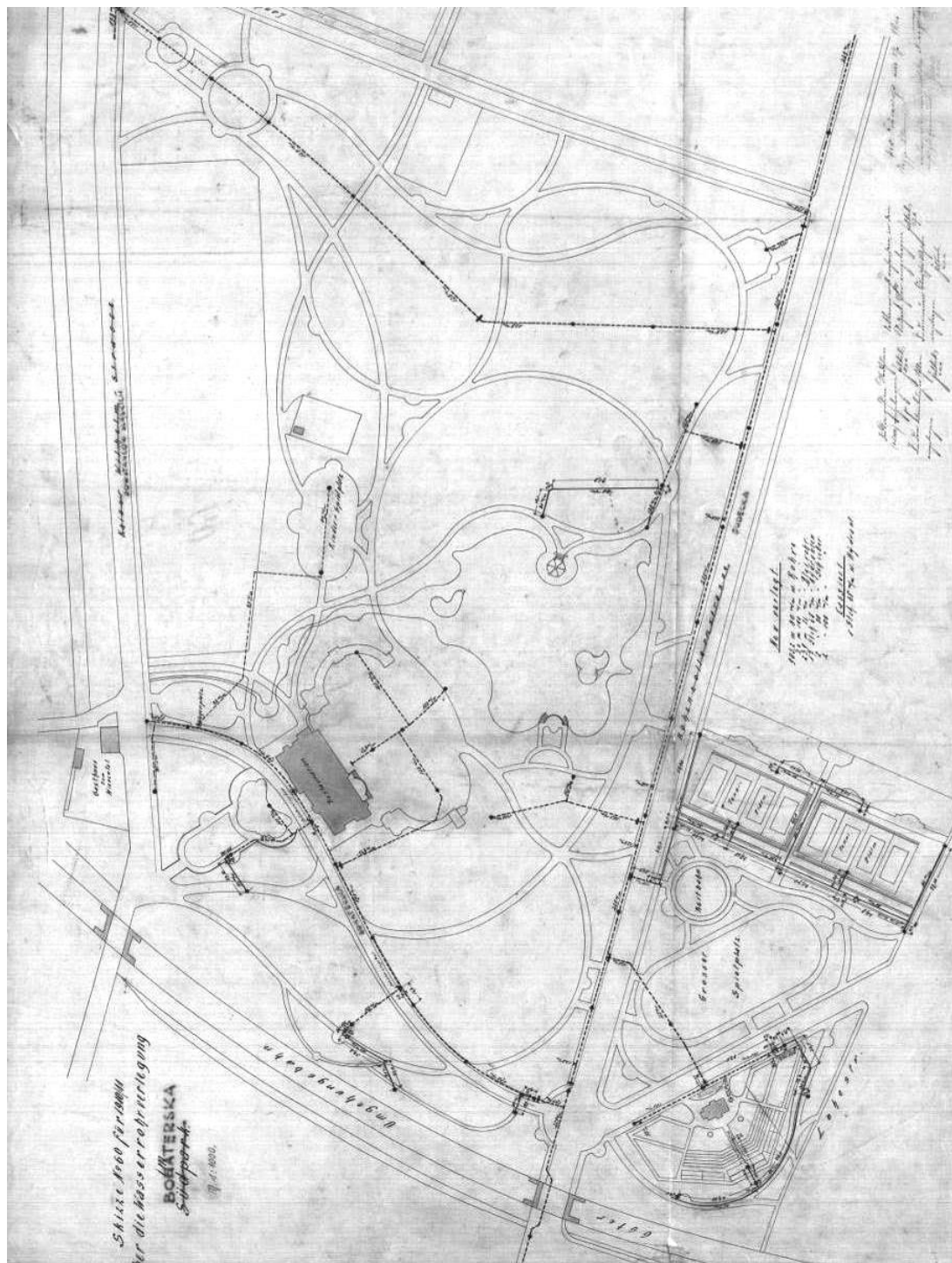
Dokument: Park Południowy na planie sieci wodociągowej

Datowanie: 1910 - 1911 r.

Lokalizacja:

Źródło reprodukcji: www.dolny-slask.org.pl/971839,foto.html [dostęp: 15.12.2017 r.]

Komentarz:

Ryc. 97. Park Południowy na planie sieci wodociągowej, 1910 - 1911 r.

Wg: www.dolny-slask.org.pl/971839,foto.html [dostęp: 15.12.2017 r.]

2.5. Przekazy ikonograficzne

2.5.1. Górka Skarbowców

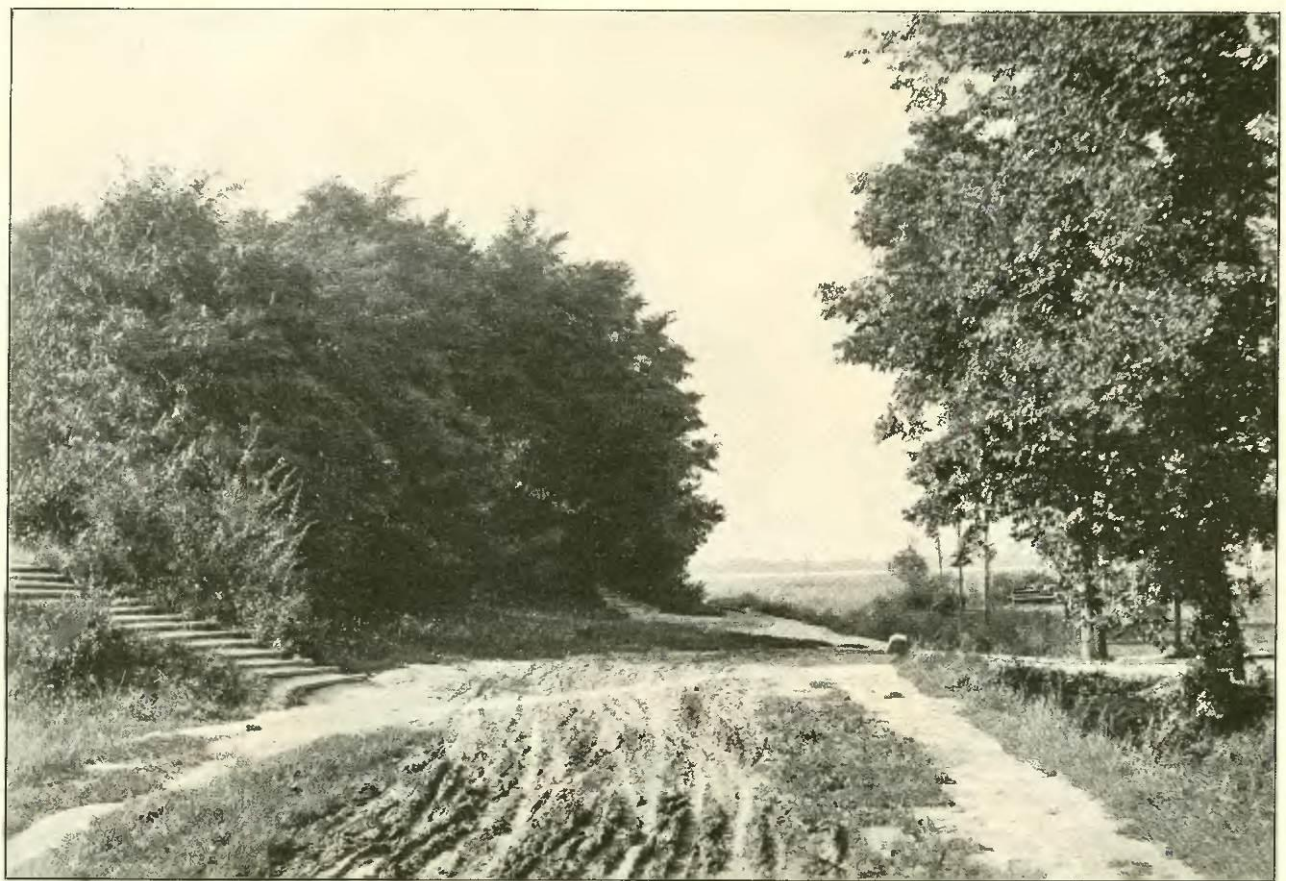
Dokument: Fotografia obrazująca wzniesienie Mała Sobótka. Eduard van Delden, *Am Kinderzobten*, pocz. XX w.

Datowanie: ok. 1908 r.

Lokalizacja: źródło oryginału: Hugo Kretschmer, Breslauer Verschönerungsverein 1893-1906, Druck von Grass, Barth & Comp. (W. Friedrich), Breslau 1908, s. 5.

źródło reprodukcji: www.jbc.jelenia-gora.pl/dlibra/doccontent?id=1864 [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Fotografia przedstawia widok u podnóża Górki Skarbowców w kierunku północno-zachodnim. Na zboczu wzgórza, widocznym po lewej stronie znajdują się kamienne schody prowadzące na jego szczyt. W głębi drugi ciąg schodów. Centralna ścieżka gruntowa biegnąca w kierunku północnym z otwarciem widokowym na wiejski krajobraz okolic Wrocławia. Po prawej stronie zadrzewienia, pomiędzy którymi rozpięte jest przejście nad rowem melioracyjnym odprowadzającym wodę do Grabiszynki. W tle widoczna jest dalsza część promenady, przy której stoi ławka.

Ryc. 98. Widok na ścieżkę spacerową i Górkę Skarbowców, Eduard van Delden, pocz. XX w.

Wg: www.jbc.jelenia-gora.pl/dlibra/doccontent?id=1864 [dostęp 10.11.2017 r.]

2.5.2. Rejon ulicy Krzyckiej i Parku Południowego

Dokument: Breslau. Fernsicht vom Südp.-Rest. nach Krietern, 1910 r., pocztówka

Datowanie: 1910 r.

Lokalizacja:

źródło reprodukcji: www.dolny-slask.org.pl/800081,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Pocztówka przedstawia widok z wieży restauracji Haasego (*Haase Restaurant*) w Parku Południowym (*Süd Park*) w kierunku południowo-zachodnim. Na pierwszym planie oś poprzeczna parku z ozdobnym parterem kwiatowym. W centralnej części fotografii nasyp kolejowy wraz z zadrzewieniami, wzdłuż którego biegnie Promenada Hugo Richtera (*Hugo-Richter-Weg*). W tle zabudowa przedmieść na Krzykach (restauracji Kühna (*Kühn's Restaurant*), wille przy ul. Wiosennej i Krzyckiej) i Klecinie (na horyzoncie komin cukrowni oraz wieża pałacu *Schottländers*).

Ryc. 99. Pocztówka z 1910 r. przedstawiająca przedstawia widok z wieży restauracji Haasego.

Wg: www.dolny-slask.org.pl/800081,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

Dokument: Fotografia wykonana po 1945 r. przez nieznanego autora

Datowanie: ok 1945 r.

Lokalizacja:

źródło reprodukcji: www.eurazvitiye.org/publication/20150127 [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Fotografia przedstawia radziecką ekipę filmową odpoczywającą przy wiadukcie kolejowym przy ul. Krzyckiej od strony Parku Południowego. W tle budynek gospody *Gasthaus Johannis Garten*. Fotografia pokazuje zniszczenia w obrębie Promenady Hugo Richtera.

Ryc. 100. Radziecka ekipa filmowa odpoczywająca przy wiadukcie przy ul. Krzyckiej, ok. 1945 r.
Wg: www.eurazvitiye.org/publication/20150127 [dostęp 10.11.2017 r.]

Dokument: Wyrok na miasto, reż. Janusz Chodnikiewicz, Wytwórnia Filmowa „Czołówka” i Telewizja Polska, Wrocław 1969, kadr filmowy (zdjęcia z 1945 r.)

Datowanie: ok 1945 r.

Lokalizacja:

źródło reprodukcji: www.dolny-slask.org.pl/747975,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Kadr filmowy przedstawia widok na wiadukt kolejowy nad ul. Krzycką w trakcie pożaru. Fotografia pokazuje zniszczenia w obrębie Promenady Hugo Richtera.

Wyrok na miasto

Ryc. 101. Pożar przy wiadukcie na ul. Krzyckiej, ok. 1945 r.

Wg: www.dolny-slask.org.pl/747975,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

2.5.3. Rejon Al. Karkonoskiej

Dokument: Eduard van Delden i Heinrich Götz, ok. 1901 r., fotografia

Datowanie: 1901 r.

Lokalizacja:

źródło oryginału: Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Oddział Zbiorów Graficznych, sygn. 734

źródło reprodukcji: www.wroclaw.fotopolska.eu/28898,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Fotografia przedstawia widok z al. Karkonoskiej na Słup Stulecia. Na pierwszym planie fotografii obecny zieleniec przy siedzibie TVP Wrocław oraz kamienny pomnik w formie słupa na szerokim 8-bocznym cokole tworzącym ławkę. Po lewej stronie, wzdłuż al. Karkonoskiej, młode drzewa z palikami i niskimi słupkami (potykaczami) chroniącymi podstawę drzewek przed uszkodzeniami mechanicznymi. Dalej niewielki zieleniec przecięty swobodnie wijącą się ścieżką biegnącą w kierunku północnym do nasypu kolejowego i Promenady Hugo Richtera. Mieści się przy niej drewniana ławka w stylu Edwina Lutyensa. Teren obsadzony jest młodymi egzemplarzami drzew i krzewów (liściastych i iglastych), które od strony wschodniej tworzą nasadzenia buforowe oddzielające skwer od otwartego pola. W tle kolejowa Towarowa Obwodnica Wrocławia, wzdłuż której biegnie ścieżka spacerowa obsadzona aleją młodych drzew. Za nasypu wylania się restauracja Haasego w Parku Południowym.

Ryc. 102. Widok z al. Karkonoskiej na Słup Stulecia oraz Promenadę Hugo Richtera, Eduard van Delden i Heinrich Götz, ok. 1901 r.

Wg: www.wroclaw.fotopolska.eu/28898,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

Dokument: Eduard van Delden, *An der Jahrhundertsäule (Schweidnitzer Chaussee)*, pocz. XX w., fotografia

Datowanie: ok. 1906 r.

Lokalizacja: Hugo Kretschmer, *Breslauer Verschönerungsverein 1893-1906*, Druck von Grass, Barth & Comp. (W. Friedrich), Breslau 1908, s. 6.

źródło reprodukcji: www.jbc.jelenia-gora.pl/dlibra/doccontent?id=1864 [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Fotografia przedstawia widok na obecny zieleniec przy siedzibie TVP Wrocław spod nasypu kolejowego Towarowej Obwodnicy Wrocławia w kierunku południowym. Centralną część fotografii zajmuje swobodnie wijąca się ścieżka łącząca Promenadę Hugo Richtera z al. Karkonoską. Widok akcentuje Słup Stulecia. Zróżnicowana gatunkowo roślinność wysoka (drzewa i krzewy, liściaste i iglaste) rosnąca po obu stronach ścieżki tworzy malownicze grupy.

Ryc. 103. Widok na ścieżkę i Kamień Stulecia, Eduard van Delden, pocz. XX w
Wg: www.jbc.jelenia-gora.pl/dlibra/doccontent?id=1864 [dostęp 10.11.2017 r.]

2.5.4. Wzgórze Skórnik

Dokument: Eduard van Delden, *Riemannhöhe*, pocz. XX w., fotografia

Datowanie: ok. 1906 r.

Lokalizacja:

źródło oryginału: Hugo Kretschmer, *Breslauer Verschönerungsverein 1893-1906*, Druck von Grass,

Barth & Comp. (W. Friedrich), Breslau 1908, s. 7.

źródło reprodukcji: www.jbc.jelenia-gora.pl/dlibra/doccontent?id=1864;

www.fotopolska.eu/Gora_Partynicka_Wroclaw?f=642497-foto [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Fotografia przedstawia widok z Promenady Hugo Richtera na Wzgórze Riemanna. W lewej części fotografii ścieżka gruntowa ze szpalerem drzew umocniona krawężnikami i barierami w formie (kamiennych?) słupów o wys. ok. 1 m. Ścieżka łączy się z zachodnim wejściem na Wzgórze Skórnik (*niem. Riemannhöhe*) widoczym po prawej stronie. Drodze prowadzącej na jego szczyt towarzyszy ławka z malowniczą parą drzew. Wzgórze wieńczy punkt widokowy z altaną w formie tradycyjnej bramy o konstrukcji szkieletowej (fachwerk), dwusłupowej, dźwigającej czterospadowy daszek zwieńczony dwoma iglicami, pomiędzy którymi rozpięta jest płytką z napisem „Riemannhöhe”. Sposób obsadzenia wzgórza drzewami i krzewami wyraźnie wskazuje na dążenie do zachowania otwarcia widokowego w kierunku południowym.

Ryc. 104. Widok z Promenady Hugo Richtera na Wzgórze Riemanna, Eduard van Delden, pocz. XX w.
Wg: www.fotopolska.eu/Gora_Partynicka_Wroclaw?f=642497-foto [dostęp 10.11.2017 r.]

2.6. Niezrealizowane projekty oraz koncepcje

2.6.1. Stadion WKS "Śląsk"

Dokument: Makieta Parku Ludowego według projektu Richarda Konwiarza 1927 r.
Volkspark Breslau-Gräbschen / Aufnahme nach dem Modell / Architekt: Richard Konwiarz, Stadtweiterungsamt Breslau,

Datowanie: 1927 r.

Lokalizacja:

źródło oryginału: Zwei Breslauer Sportplätze, [w:] „Wasmuths Monatshefte für Baukunst und Städtebau”, nr 11, Hefte 9, Berlin 1927, s. 353

źródło reprodukcji: www.digital.zlb.de/viewer/resolver?urn=urn:nbn:de:kobv:109-opus-9464 [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Makieta przedstawia częściowo zrealizowany projekt Grabiszyńskiego Parku Sportu autorstwa Richarda Konwiarza. Zadrzewiona aleja ze ścieżką wzdłuż nasypu kolejowego wskazuje na zamierzenie zachowania idei Promenady Hugo Richtera. Park miał się składać ze stadionu piłkarskiego z trybuną, boiska placu zabaw dla dzieci, piaskownic, amfiteatru, pętli tramwajowej i otaczającej wszystko zieleni. Projekt zrealizowano częściowo ze znacznymi zmianami.

Uwagi: fotografia makiety w innym ujęciu znajduje się w: Siedlung und Stadtplanung in Schlesien, Heft 1 : Breslau, Magistrat der Hauptstadt Breslau, Druck von Grass, Barth und Comp. (W. Friedrich), Breslau 1926, s. 21

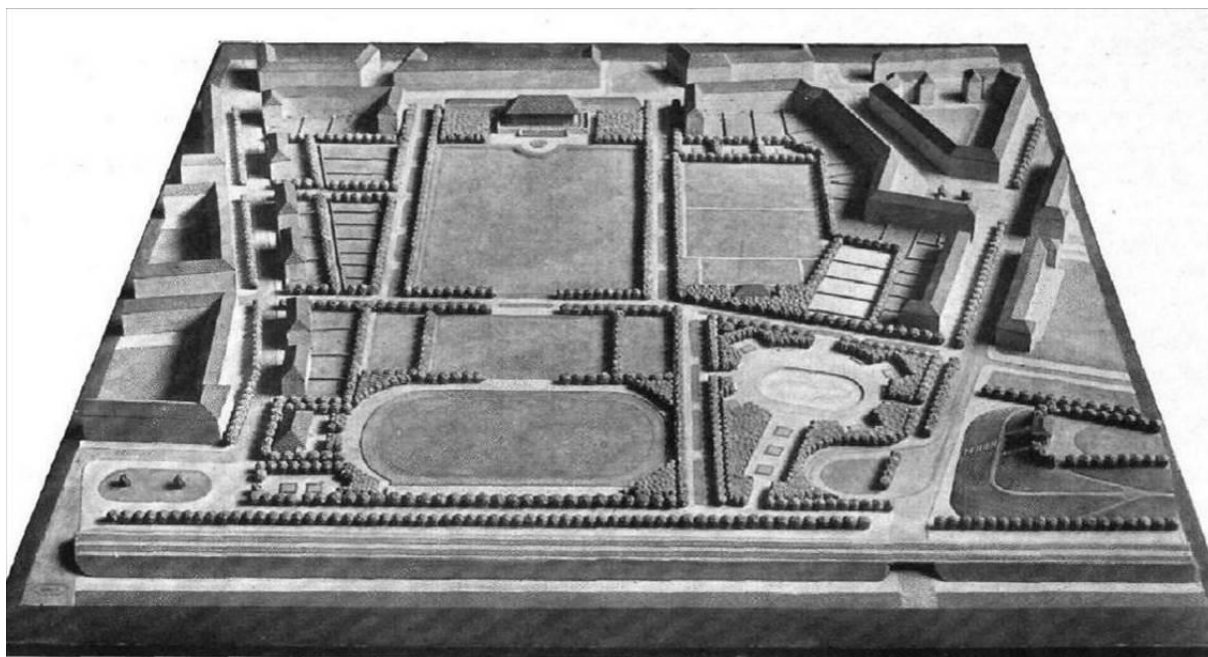

Abb. 1 | Volkspark Breslau-Gräbschen / Aufnahme nach dem Modell | Architekt: Richard Konwiarz, Stadtweiterungsamt Breslau

Ryc. 105. Makieta Grabiszyńskiego Parku Sportowego, 1927 r.

Wg: www.digital.zlb.de/viewer/resolver?urn=urn:nbn:de:kobv:109-opus-9464 [dostęp 10.11.2017 r.]

Dokument: Koncepcja Parku sportowego przy ul. Oporowskiej - Richard Konwiarz, Volkspark am Sauerbrunn, 1928 r., rysunek tuszem

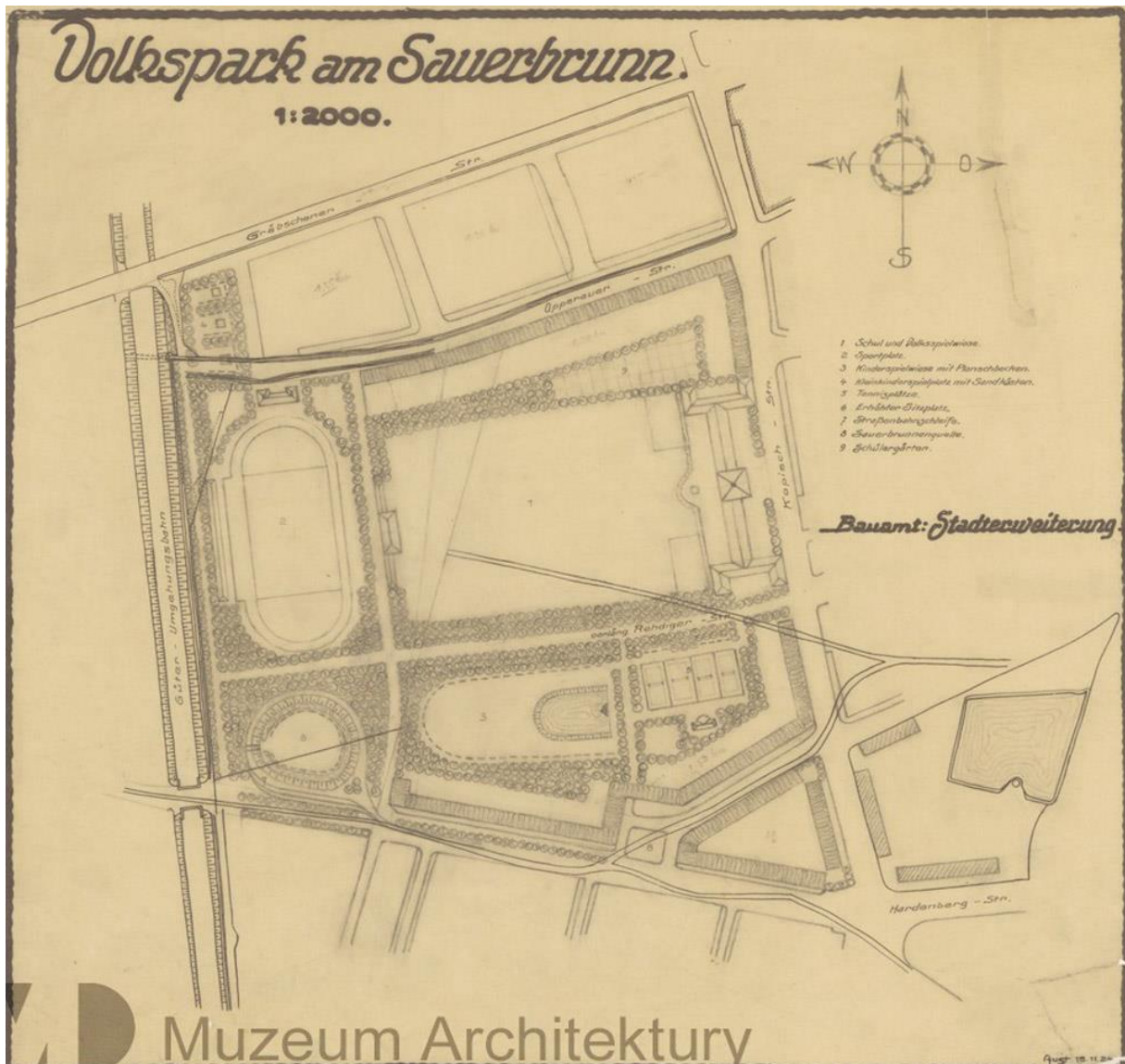
Datowanie: 1928 r.

Lokalizacja:

źródło oryginału: Muzeum Architektury we Wrocławiu, Archiwum Budowlane Miasta Wrocławia, sygn. TP 1288, 28137.

źródło reprodukcji: www.dolny-slask.org.pl/4957590,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Rysunek przedstawia niezrealizowany projekt Grabiszyńskiego Parku Sportu autorstwa Richarda Konwiarza. Zadrzewiona aleja ze ścieżką wzdłuż nasypu kolejowego wskazuje na zamierzenie zachowania idei Promenady Hugo Richtera.

Ryc. 106. Projekt Grabiszyńskiego Parku Sportowego, 1928 r.

Wg: www.dolny-slask.org.pl/4957590,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

2.6.2. Górka Skarbowców

Dokument: Koncepcja (niezrealizowana) górki saneczkowej we wschodniej części Parku Grabiszyńskiego autorstwa Franza Hahnla, 1934 r., rysunek kredką

Datowanie: wrzesień 1934 r.

Lokalizacja:

Źródło oryginału: Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Kartografia Wrocławia, sygn. 2479

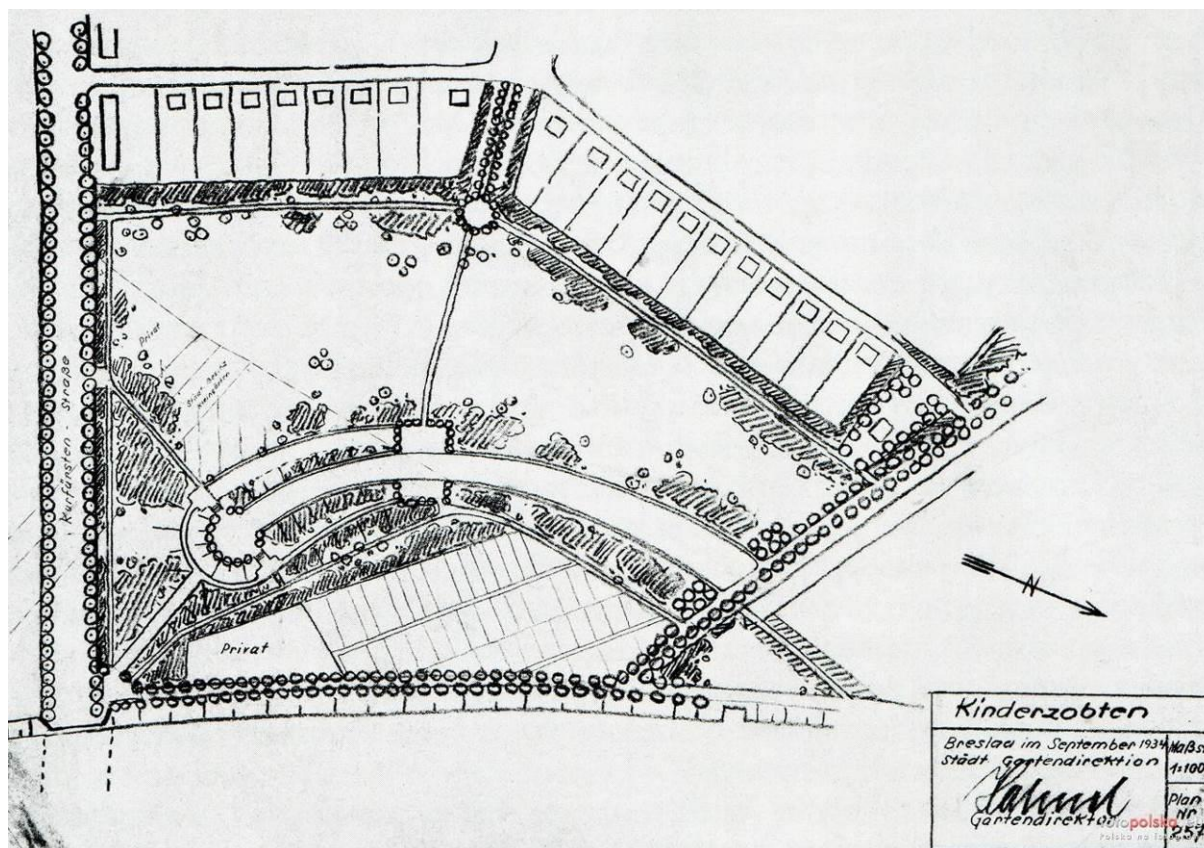
Źródło reprodukcji:

www.wroclaw.fotopolska.eu/Wroclaw/b20404,Gorka_Skarbowcowbr_Mala_Sobotka.html
[dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Rysunek przedstawia niezrealizowaną koncepcję górki saneczkowej w rejonie Górki Skarbowców (dawniej Małej Sobótki *Kinderzobten*) jako parku w „mieście-ogrodzie”, autorstwa Franza Hahnla. Pomysł zrealizowano w mniej regularnej formie trzy wg. projektu tegosamego autora opracowanego trzy lata później.

W odniesieniu do Promenady materiał przedstawia koncepcje kształtowania:

- ciągów alejowych wzdłuż TOW,
- strefy wejściowej przy wiadukcie kolejowym (obec. ul. Raławicka),
- Placu nad Grabiszynką wraz z zagospodarowaniem jego otoczenia,
- ciągu alejowego od Placu nad Grabiszynką do zespołu zabudowy (niezrealizowany).

Ryc. 107. Niezrealizowany projekt Górki Skarbowców, 1934 r.

Wg: www.wroclaw.fotopolska.eu/Wroclaw/b20404,Gorka_Skarbowcowbr_Mala_Sobotka.html
[dostęp 10.11.2017 r.]

2.6.3. Rejon Parku Południowego

Dokument: Projekt für die Südpark-Erweiterung, 1920 r., światłodruk, farby wodne

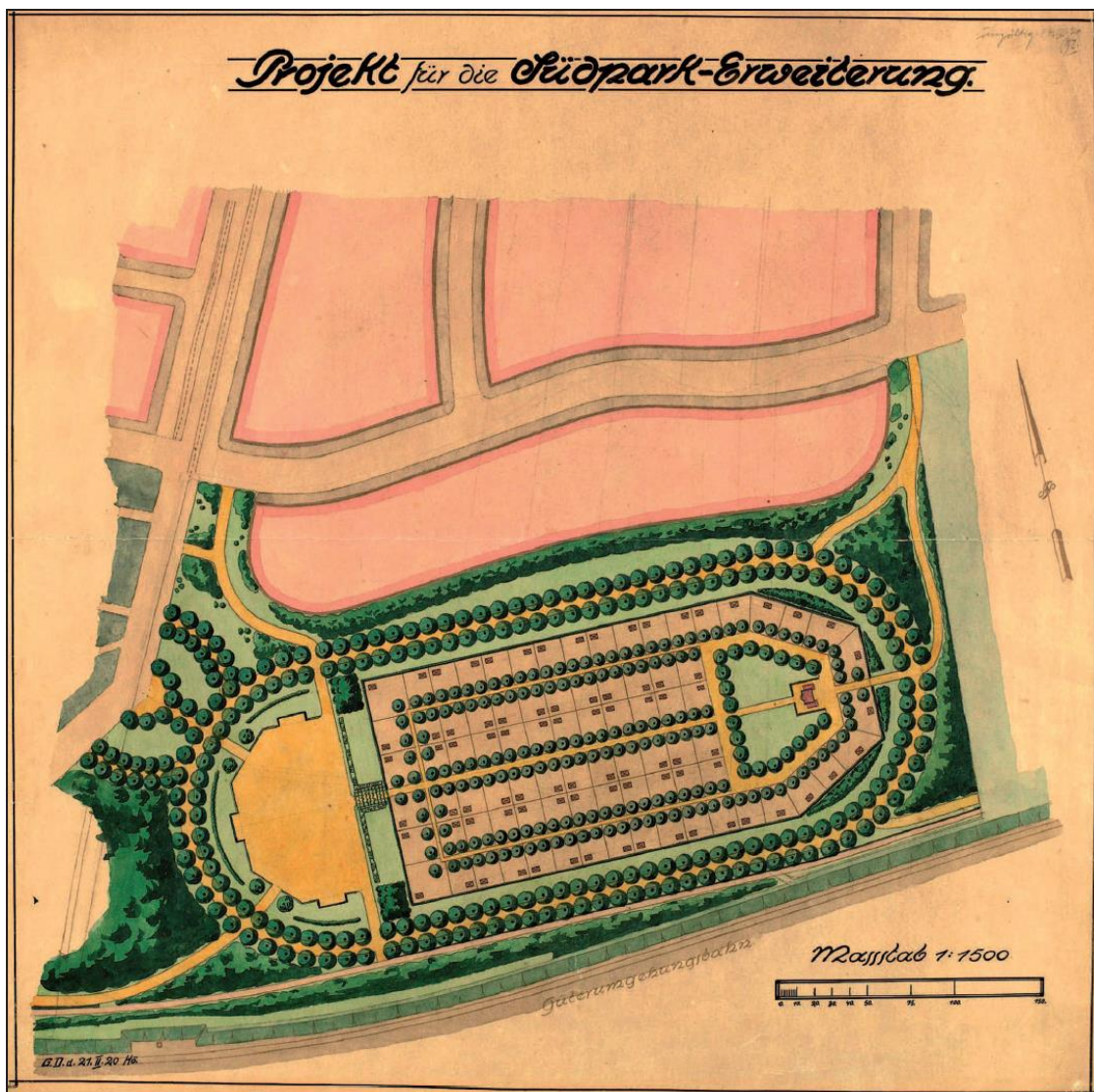
Datowanie: 1920 r.

Lokalizacja:

źródło oryginału: Muzeum Architektury we Wrocławiu, Archiwum Budowlane Miasta Wrocławia, sygn. TP 1163, 25656

źródło reprodukcji: Gryniewicz-Balińska K., Historyczne ogrody działkowe Wrocławia jako element planowego systemu zieleni miejskiej, [w:] *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki PAN*, t. 60, z. 1. Warszawa 2015, s. 64

Komentarz: Plan przedstawia niezrealizowany projekt powiększenia Parku Południowego o zespół ogrodów działkowych. Zadrzewiona aleja ze ścieżką wzdłuż nasypu kolejowego od ul. Ślęznej w kierunku ul. Spiskiej, wskazuje na zamierzenie zachowania idei Promenady Hugo Richtera.

Ryc. 108. Niezrealizowany projekt powiększenia Parku Południowego, 1920 r.

Wg: Gryniewicz-Balińska K., Historyczne ogrody działkowe Wrocławia jako element planowego systemu zieleni miejskiej, [w:] *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki PAN*, t. 60, z. 1. Warszawa 2015, s. 64

2.6.4. Rejon Wzgórza Gajowego

Dokument: Projekt wykonania stoku narciarskiego i toru saneczkowego w miejscu dzisiejszego Wzgórza Gajowego

Datowanie: 1938 r.

Lokalizacja: www.wroclaw.fotopolska.eu/650043,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Ilustracja przedstawia niezrealizowany projekt rewaloryzacji południowej części obszaru dawnej fabryki chemicznej "Silesia" (obec. Teren Wzgórza Gajowego).

Ryc. 109. Projekt wykonania stoku narciarskiego i toru saneczkowego w miejscu dzisiejszego Wzgórza Gajowego, 1938 r.

Wg: www.wroclaw.fotopolska.eu/650043,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

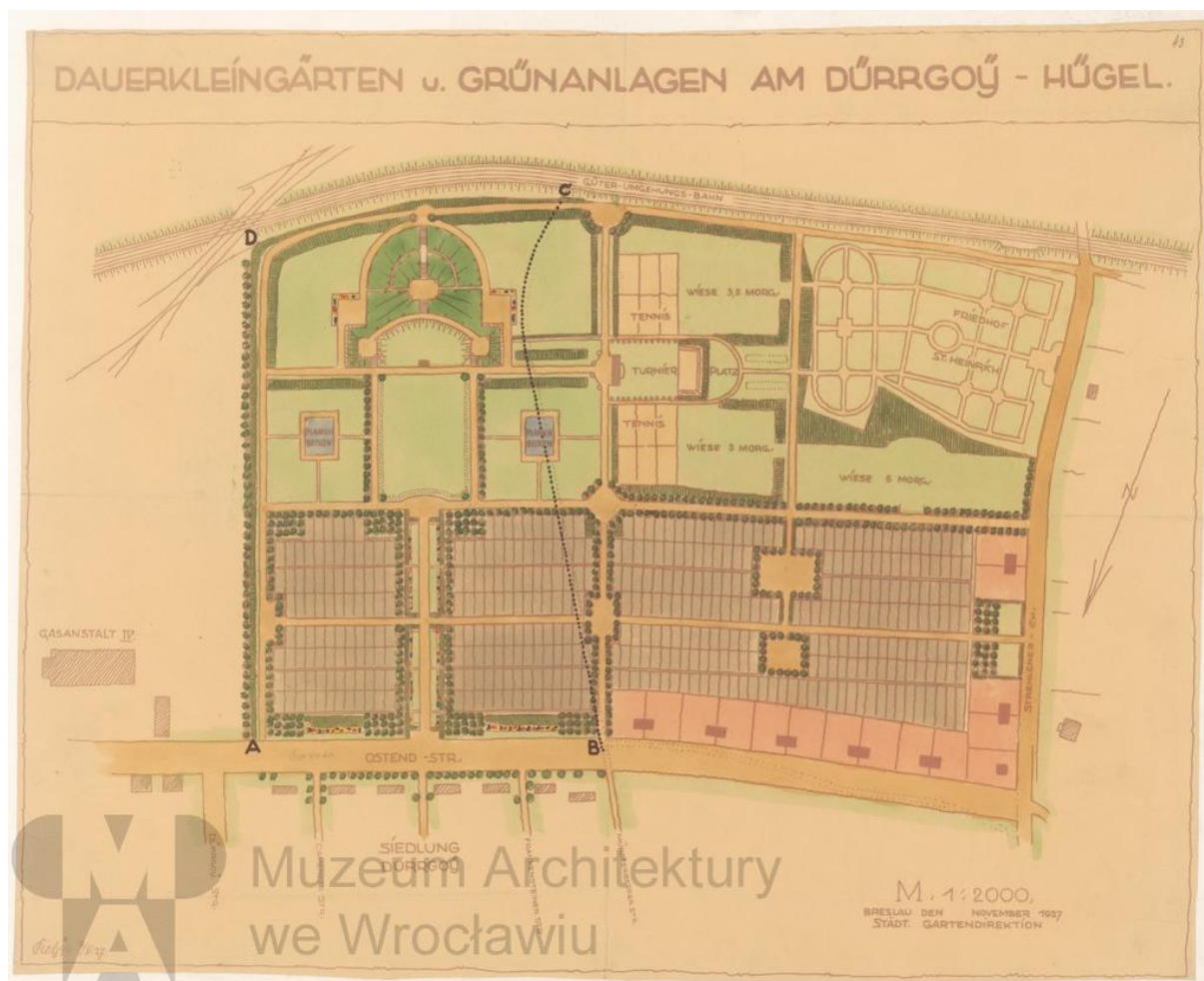
2.6.5. Rejon Wzgórza Tarnogajskiego

Dokument: Niezrealizowany projekt kompleksu sportowego na Wzgórzu Tarnogajskim miejscu dzisiejszego Wzgórza Tarnogajskiego,

Datowanie: 1927 r.

Lokalizacja: www.wroclaw.fotopolska.eu/650042,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Niezrealizowany projekt F.Hahna przedstawiający kompleks obiektów sportowych między cmentarzem, a Gazownią Tarnogaj. Widoczny zachowany w koncepcji szpaler drzew do ul. Gazowej oraz ścieżka spacerowa z placami wejściowymi wzdłuż TOW.

Ryc. 110. Niezrealizowany projekt kompleksu sportowego w miejscu dzisiejszego Wzgórza Tarnogajskiego, 1927 r.

Wg: www.wroclaw.fotopolska.eu/650042,foto.html [dostęp 10.11.2017 r.]

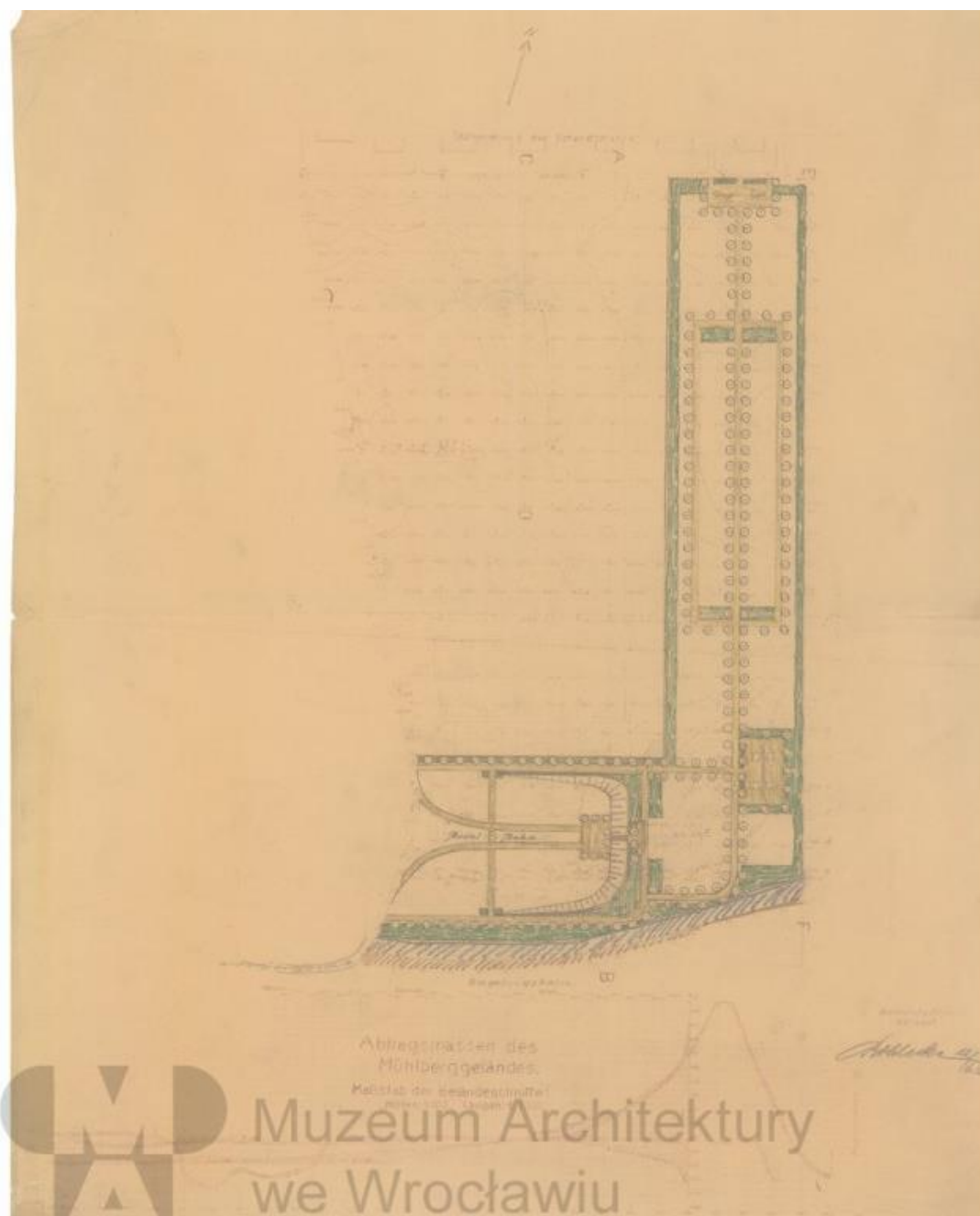
Dokument: Niezrealizowany projekt zagospodarowania terenu obec. Wzgórza Tarnogajskiego

Datowanie: ?

Lokalizacja: Muzeum Architektury - Sygnatura MAt-VI-28158

<http://ma.wroc.pl/pl/archiwum-budowlane/72092/> [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Niezrealizowana koncepcja zagospodarowania "górki śmieciowej" w miejscu obecnego Wzgórza Tarnogajskiego. Projekt zakładał utworzenie terenu wypoczynkowo - rekreacyjnego z torem saneczkowym oraz siecią ścieżek i towarzyszących im alei i szpalerów.

Ryc. 111. Niezrealizowany projekt zagospodarowania terenu obecnego Wzgórza Tarnogajskiego.

Widoczne przeznaczenie wzniesienia na tor saneczkowy (*Rodel Bahn*), wyznaczony układ ścieżek (m.in. wzdłuż TOW) oraz towarzyszące im aleje i szpalery.

Wg: <http://ma.wroc.pl/pl/archiwum-budowlane/72092/> [dostęp 10.11.2017 r.]

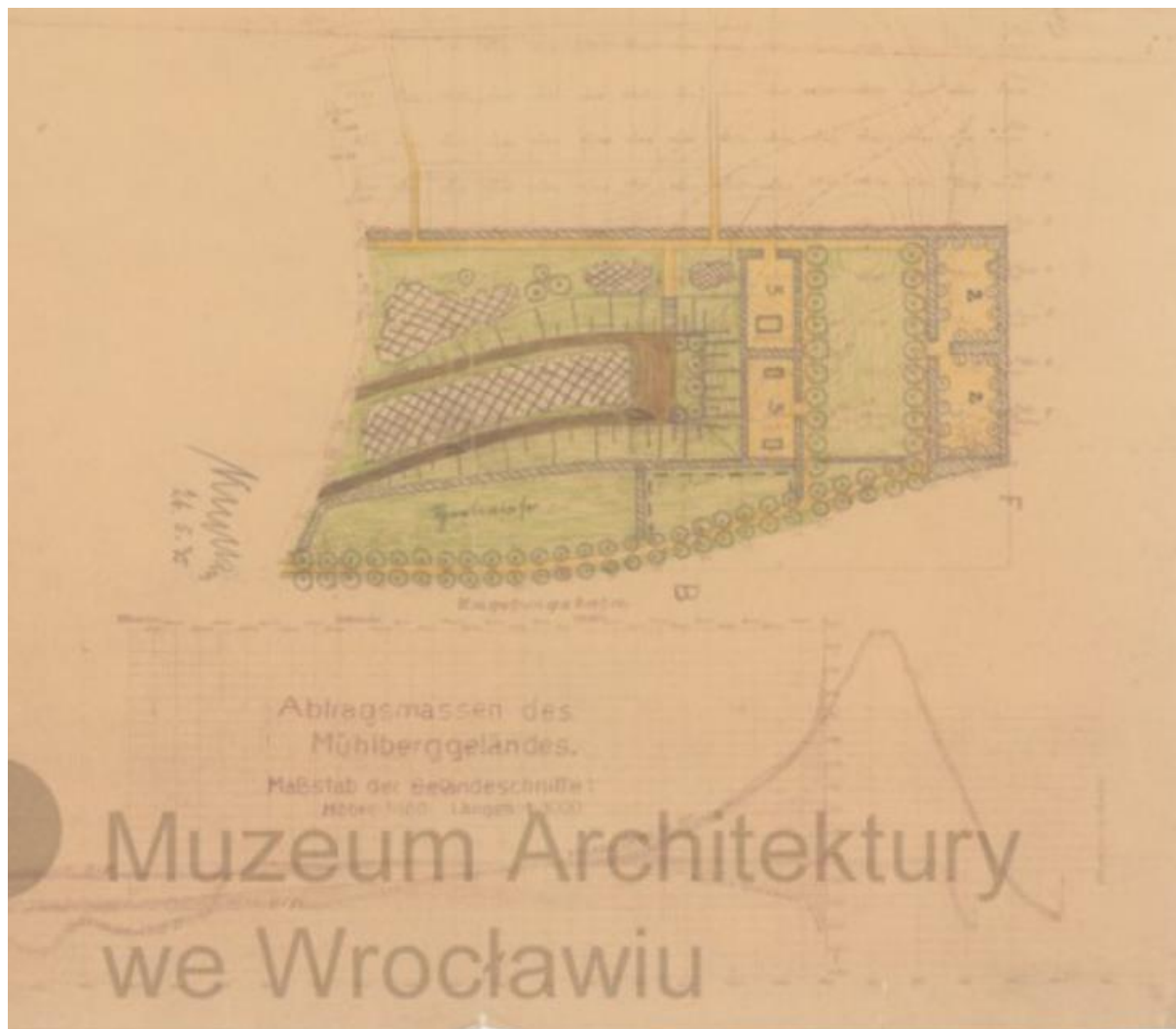
Dokument: Niezrealizowany projekt zagospodarowania terenu obec. Wzgórza Tarnogajskiego

Datowanie: ???

Lokalizacja: Muzeum Architektury - Sygnatura MAt-VI-28185

<http://ma.wroc.pl/pl/archiwum-budowlane/72130/> [dostęp 10.11.2017 r.]

Komentarz: Niezrealizowana koncepcja zagospodarowania "górkę śmieciowej" w miejscu obecnego Wzgórza Tarnogajskiego. Projekt podobnie jak poprzedni zakładał utworzenie terenu wypoczynkowo - rekreacyjnego z torem saneczkowym. Widoczne w koncepcji przekształcenie ścieżki i szpaleru drzew wzdłuż TOW w aleję.

Ryc. 112. Niezrealizowany projekt zagospodarowania terenu obecnego Wzgórza Tarnogajskiego. Widoczny planowany tor saneczkowy oraz aleja wzdłuż TOW.

Wg: <http://ma.wroc.pl/pl/archiwum-budowlane/72130/>

3. Współczesne zdjęcia lotnicze Promenady Krzyckiej

Poniżej przedstawiono wybrane zdjęcia lotnicze autorstwa Grzegorza Kiliana, wykonane w latach 2010-2015 (www.kilian.wroclaw.pl).

Ryc. 113. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką (rejon ul. Grabiszyńskiej) w kierunku południowym.

Autor: Grzegorz Kilian, (www.kilian.wroclaw.pl).

Na pierwszym planie widnieje węzeł kolejowy, wraz z przecięciem TOW z linią kolejową w kierunku Dworca Świebodzińskiego. Drugi plan przedstawia zabudowania zakładów przemysłowych „Hutmen”. W oddali ujęto zabudowę osiedla Grabiszyn.

Ryc. 114. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północno-wschodnim.

Autor: Grzegorz Kilian, (www.kilian.wroclaw.pl).

Na pierwszym planie widnieje zabudowa osiedla Grabiszynek. Na drugim planie ujęto rozległy płat terenów zieleni, na który składają się: Park Grabiszyński/Górka Skarbowców, ogrody działkowe oraz ciąg zieleni na nasypie Towarowej Obwodnicy Wrocławia, towarzyszący Promenadzie Krzyckiej.

Ryc. 115. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północno-zachodnim.

Autor: Grzegorz Kilian, (www.kilian.wroclaw.pl).

Na pierwszym planie od strony lewej: ciąg zieleni wzdłuż Towarowej Obwodnicy Wrocławia, skrzyżowanie ul. Powstańców Śląskich z ul. Krzycką oraz Park Południowy. Zdjęcie dobrze ilustruje

różnorodność terenów zieleni i przestrzeni rekreacyjnych wzdłuż planowanej Promenady Krzyckiej: (między innymi Kompleks Sportowy WKS „Śląsk” i korty tenisowe „Krzycka Park”).

Ryc. 116. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północno-zachodnim.

Autor: Grzegorz Kilian, (www.kilian.wroclaw.pl).

Na pierwszym planie ujęto zabudowę mieszkaniową osiedla Krzyki. Z prawej strony zielony ciąg Towarowej Obwodnicy Wrocławia, a na ostatnim planie: Górka Skarbowców oraz Park Grabiszyński.

Ryc. 117. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku wschodnim.

Autor: Grzegorz Kilian, (www.kilian.wroclaw.pl).

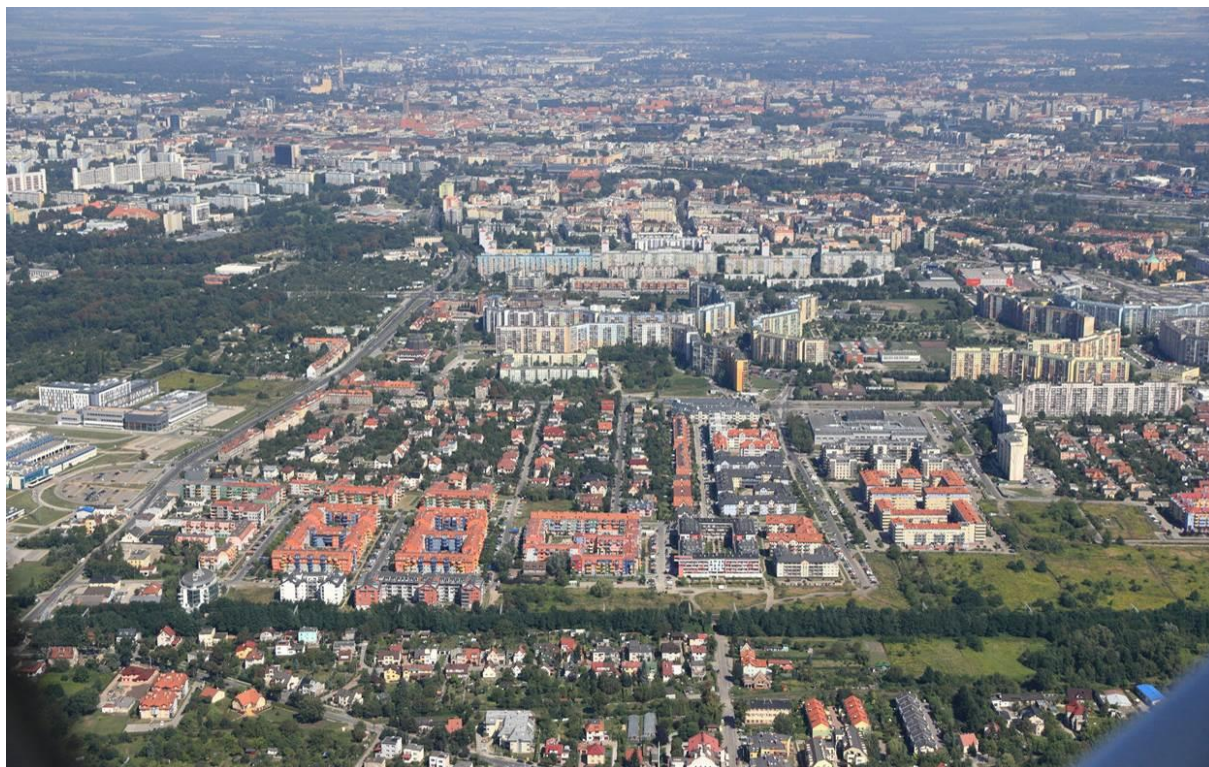
Na pierwszym planie widnieją zabudowania Uniwersyteckiego Szpitala Klinicznego. Drugi plan przedstawia zabudowę mieszkaniową osiedla Gaj. W oddali uwidoczniło Wzgórze Gajowe oraz cmentarz parafialny Ducha Świętego. Z prawej strony kadru ciąg Towarowej Obwodnicy Wrocławia.

Ryc. 118. . Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północnym.

Autor: Grzegorz Kilian, (www.kilian.wroclaw.pl).

Pierwszy plan prezentuje nasyp TOW, wraz z przylegającymi terenami zieleni, między innymi zieleniec między ulicami Orawską / Motylkową będący elementem historycznego założenia Promenady. Na drugim planie widnieją ogrody działkowe R.O.D. „Oaza” oraz zespół zabudowy Uniwersyteckiego Szpitala Klinicznego.

Ryc. 119. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północnym.

Autor: Grzegorz Kilian, (www.kilian.wroclaw.pl).

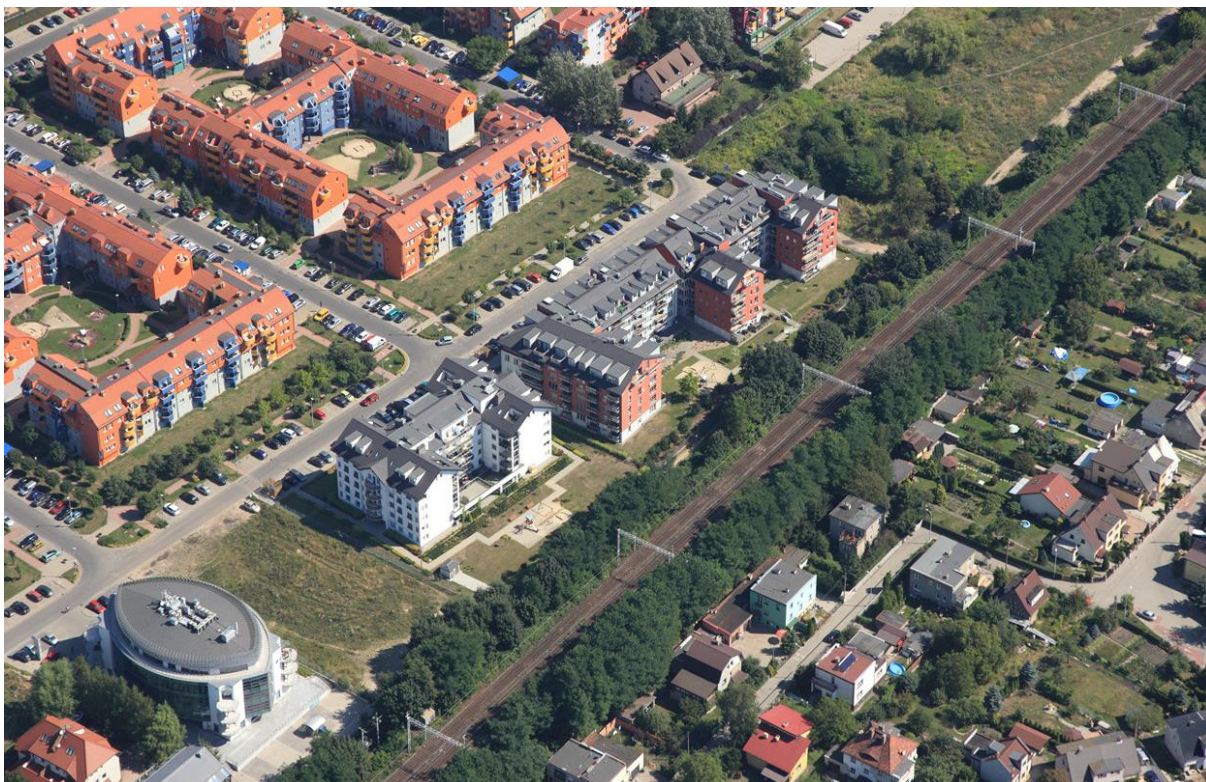
Na pierwszym planie ujęto zabudowę mieszkaniową osiedla Wojszyce oraz nasyp Towarowej Obwodnicy Wrocławia. Drugi plan przedstawia zabudowę mieszkaniową osiedla Gaj. Po prawej stronie fotografii uchwyciono teren nieurządzony na południe od ulicy Kłodzkiej, planowany jako teren zieleni urządzonej w MPZP nr 437.

Ryc. 120. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północno-wschodnim.

Autor: Grzegorz Kilian, (www.kilian.wroclaw.pl).

Na pierwszym planie widnieje linia kolejowa (Towarowa Obwodnica Wrocławia) wraz z zielenią towarzyszącą. Na drugim planie ujęto zabudowa mieszkaniowa osiedla Gaj. Po prawej stronie fotografii uchwyciono teren nieurządzony na południe od ulicy Kłodzkiej.

Ryc. 121. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północno-wschodnim.

Autor: Grzegorz Kilian, (www.kilian.wroclaw.pl).

Na zdjęciu przedstawiono linię kolejową (Towarowa Obwodnica Wrocławia) wraz z zielenią towarzyszącą z towarzyszącą oraz zabudowę mieszkaniową zlokalizowaną przy ul. Kukuczki.

Ryc. 122. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku wschodnim.

Autor: Grzegorz Kilian, (www.kilian.wroclaw.pl).

Na pierwszym planie widnieć teren nieurządzony na południe od ulicy Kłodzkiej. W oddali ujęto Wzgórze Gajowe oraz cmentarz parafialny Ducha Świętego stanowiący historyczny element Hugo-Richter-Weg. Prawa strona fotografii przedstawia R.O.D. „Azalia”.

Ryc. 123. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku południowo-wschodnim. Autor: Grzegorz Kilian, (www.kilian.wroclaw.pl). Na pierwszym widnieje Wzgórze Gajowe. Na drugim planie cmentarz parafialny Ducha Świętego. Prawa strona fotografii przedstawia nasyp TOW oraz R.O.D. „Jedność”.

Ryc. 124. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północnym. Autor: Grzegorz Kilian, (www.kilian.wroclaw.pl). Na pierwszym planie widnieje nasyp TOW wraz z wiaduktem nad ul. Bardzką. Na drugim planie uwidoczniło Wzgórze Gajowe oraz cmentarz parafialny Ducha Świętego.

Ryc. 125. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północno-wschodnim.
Autor: Grzegorz Kilian, (www.kilian.wroclaw.pl).

Na pierwszym planie ujęto nasyp TOW z towarzyszącą Promenadą Krzycką oraz wiadukt nad ul. Bardzką. Drugi plan przedstawia cmentarz parafialny Ducha Świętego.

Ryc. 126. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku południowym.
Autor: Grzegorz Kilian, (www.kilian.wroclaw.pl).

Na pierwszym planie widnieć cmentarz parafialny Ducha Świętego stanowiący historyczny element Hugo-Richter-Weg. Na drugim planie ujęto nasyp TOW wraz z wiaduktem nad ul. Bardzką. W oddali uchwycono R.O.D. „Azalia” oraz R.O.D. „Jedność”.

4. Konkluzje z badań

4.1. Kalendarium rozwoju przestrzennego obszaru opracowania

Efektom ustaleń niniejszego opracowania jest kalendarium rozwoju przestrzennego obszaru Promenady Krzyckiej, w którym wyszczególniono ważniejsze fakty z podziałem na trzy grupy:

- **inicjatywy polityczne i administracyjne**
- **inwestycje w zakresie infrastruktury**
- **inwestycje dotyczące terenów zieleni**

1875 – powstanie pierwszej koncepcji przebiegu Towarowej Obwodnicy Wrocławia (*Güterbahnumgehung*) – linii kolejowej umożliwiającej przejazd składów towarowych z ominięciem śródmieścia Wrocławia oraz budowę bocznic kolejowych do zakładów przemysłowych położonych po zachodniej stronie miasta.

1884 – otwarcie linii kolejowej z Wrocławia Głównego do Kobierzyc, wkrótce przedłużonej do Sobótki Zachodniej (obecnie linia 285)

1884,5 maja – podjęcie decyzji o ufortyfikowaniu Wrocławia poprzez m.in. budowę systemu schronów piechoty; w systemie tym bierną funkcję obronną miał pełnić nasyp obwodnicy kolejowej.

1891-1893 – budowa Towarowej Obwodnicy Wrocławia (*Güterbahnumgehung*); do 1892 r. – realizacja pierwszego odcinka TOW od Brochowa do Krzyków, do roku 1893 – realizacja odcinka Krzyki–Grabiszyn;

1891 – podpisanie umowy między magistratem Wrocławia a Julusem Schottländerem, właścicielem, właścicielem gruntów na terenie Partynic i Borka, w sprawie przekazania parcel pod park miejski – obecny Park Południowy

1892 – powierzenie projektu Parku Południowego Hugonowi Richterowi, dyrektorowi departamentu zieleni miejskiej w magistracie Wrocławia.

1893 – zagospodarowanie wzniesienia Mała Sobótka (*Kinder Zobten*) w bezpośrednim sąsiedztwie nasypu TOW na punkcje rekreacyjne

1894 – przedłużenie linii kolejowej Wrocław – Sobótka do Świdnicy.

1896,1 maja – otwarcie Towarowej Obwodnicy Wrocławia

1897 – poszerzenie Wrocławia o obszar wsi Borek (*Kleinburg*) wraz z obszarem Parku Południowego i fragmentem TOW

1897 – zagospodarowanie wzniesienia Skórnik w sąsiedztwie TOW na funkcje rekreacyjne

1904 – poszerzenie obszaru Wrocławia o obszar wsi Gai (*Herdain*) i Tarnogaj (*Dürrgoy*)

ok. 1905 – budowa zbiornika wodnego w sąsiedztwie Małej Sobótki

1907 – wytyczenie sieci dróg, obecnych ulic: Sokolej, Modlińskiej, Oksywskiej

ok. 1910 – urządzenie zieleńca przy obecnym pl. Anielewicza w obrębie nowo powstałej kolonii willowej Borek

1911 – włączenie do Wrocławia wsi Grabiszyn (*Gräbschen*)

1911 – w związku z wybuchem I wojny światowej: budowa 5 baterii artyleryjskich na nasypie obwodnicy kolejowej

ok. 1912 – urządzenie terenów sportowo-rekreacyjnych nazwanych „Polaną Körnera” (*Körner Wiese*) w okolicy Wzgórza Skórnik

1915 – otwarcie cmentarza parafii św. Henryka (*Friedhof St. Heinrich*), w miejscu obecnego cmentarza Ducha Świętego

1919, 31 lipca – uchwała magistratu Wrocławia dotycząca zakładania ogrodów działkowych

ok. 1924 – połączenie wzgórza Skórnik z sąsiednimi terenami zieleni

ok. 1925 – założenie ogrodów działkowych po zachodniej stronie nasypu TOW i na północ od cieków Grabiszynka (obecnie teren R.O.D. „Rezeda”, R.O.D. „Odpoczynek”);

1926 – otwarcie „parku sportowego” na Grabiszynie (*Sportpark Gräbschen*), będącego obecnie terenem stadionu WKS „Śląsk”

1928, 1 kwietnia – poszerzenie granic Wrocławia o obszar wsi Krzyki (*Krietern*), Partynice (*Hartlieb*) oraz grunty stanowiące północną część wsi Ołtaszyn i Wojszyce, leżące po północnej stronie nasypu TOW

1930 – założenie wysypiska w okolicy Górki Skarbowców

ok. 1932 – urządzenie kompleksu sportowego „Silesia” (w miejscu obecnego osiedla „Ogrody Hallera”) oraz zespołu ogrodów działkowych (obecnie R.O.D. „Rezeda”)

1934-35 – utworzenie „polany boreckiej” (terenu zieleni na między zabudową Centrum Handlowego „Borek” a nasypem kolejowym)

1937-38 – ukształtowanie góry saneczkowej ze wzniesienia Górki Skarbowców oraz rekultywowanego wysypiska, ukształtowanie wschodniej części Parku Grabiszyńskiego; budowa zbiornika wodnego (przy ul. Raławickiej)

4.2. Historyczne zasady rozplanowania obszaru

W odniesieniu do Promenady Krzyckiej jako komponowanego założenia, należy wyróżnić cztery fazy jej kształtowania, które były ściśle związane z funkcją przewodnią

Towarowa Obwodnica Wrocławia (TOW)

- zaplanowana na obszarze użytków rolnych, w oddaleniu od terenów zabudowy śródmiejskiej i podmiejskiej Wrocławia, zarazem na peryferiach obszarów wiejskich;
- wytyczona w miejscu obniżen terenowych – m.in. pasa łąk leżących wzdłuż cieków Grabiszynka po północnej stronie wsi Krzyki, pomiędzy lokalnymi wyniesieniami terenowymi;
- poprowadzona na wysokim nasypie – stanowiącym dobitny element krajobrazowy, który stał się barierą widokową i komunikacyjną, a zarazem „kręgosłupem” dla później urządzanego pasa terenów zieleni,
- zaopatrzenie nasypu w szereg tuneli i wiaduktów, położonych w linii istniejących dróg jezdnych oraz ważniejszych dróg śródpolnych – ich lokalizacja zdeterminowała sposób komunikowania „wewnętrznej” strony obwodnicy ze stroną „zewnętrzną”, zarazem sposób funkcjonowania późniejszej Promenady Krzyckiej;
- poprowadzenie wzdłuż nasypu kolejowego dróg gospodarczych – stały się one arteriami Promenady;
- ukształtowanie elementów infrastruktury kolejowej (posterunki bocznicowe, ujęcia wody z cembrowiną wykonaną z cegły, przepusty cieków wodnych) oraz bocznic (np. bocznicą prowadząca do dawnej fabryki chemicznej Silesia).

Towarowa Obwodnica Wrocławia jako element systemu Twierdzy Wrocław z lat ok. 1890-1914 i z czasu II wojny światowej

- traktowanie nasypu jako elementu obrony biernej, biegnącego na tyłach właściwych dzieł obronnych tj. fortów piechoty rozmieszczonych dość regularnie na gruntach podwrocławskich wsi;
- być może: traktowanie zadrzewień promenady jako bariery użytecznej do maskowania obiektów militarnych w razie działań wojennych;
- zaopatrywanie nasypu w elementy infrastruktury militarnej w czasie I wojny światowej (baterie artyleryjskie) i II wojny światowej (np. schron przy ul. Pawiej);
- kształtowanie sztucznych wzniesień jako punktów obserwacji przedpola;
- wyłączenie z trwałego zagospodarowania terenów przedpola Twierdzy Wrocław (do 1918 r.).

Promenada Krzycka jako komponowane założenie zieleni

- ukształtowanie terenów promenadowych jako zwartego ciągu zieleni – zgodnie z koncepcjami urbanistycznymi formułowanymi od końca XIX w., akcentującymi konieczność systemowego kształtowania terenów zieleni miasta;
- prowadzenie tras spacerowych w sposób racjonalny,
 - * w bezpośredniej bliskości nasypu kolejowego, po jego obu stronach, w postaci alei stanowiących zarazem wielofunkcyjny ciąg komunikacyjny (o funkcji gospodarczej, militarnej),
 - * z wykorzystaniem niewielkich trójkątnych „skrawków” dawnych parcel rolnych odciętych przez nasyp linii kolejowej – zagospodarowanie ich w postaci zieleńców;
 - * z wykorzystaniem usypisk ziemi (z czasu budowy TOW) – przekształcenie ich w pagórki widokowe będące akcentami całego założenia przestrzennego,
- zachowanie terenów otwartych wzdłuż TOW – łąk i polan, głównie w najniższych partiach terenu (okresowo podmokłych),
- zagospodarowanie Promenady postępowało stopniowo, począwszy od ciągów w rejonie Parku Południowego.

Ciąg linii kolejowej, jako strefa lokowania ogrodów dzierzawnych i terenów rekreacyjnych na obrzeżach Wrocławia (głównie na gruntach miejskich, w latach 20. i 30. XX wieku)

Kompozycję determinowały:

- przebieg granicy i struktura własności terenu - w pierwszej kolejności były kształtowane fragmenty terenu należące do magistratu,
- skrzyżowania z ciągami drogowymi, gdzie zakładano ozdobne skwery - stanowiły one swego rodzaju „miejsca węzłowe”,
- kształt i sposób zainwestowania sąsiednich parceli - na wybranych fragmentach ciąg drogowy poszerzano kosztem sąsiednich parceli budowlanych zakładając pasy zieleni lub skwery.

4.3. Walory kompozycyjne historycznego założenia promenadowego

Na podstawie przeprowadzonych studiów wyróżnić można następujące zasadnicze **cechy układu kompozycyjnego Promenady Krzyckiej**:

- układ linearny (podporządkowany biegowi linii kolejowej) w postaci pasów zieleni z akcentami przestrzennymi;
- nieregularny (podyktowany uwarunkowaniami) układ akcentów kompozycyjnych (zarazem funkcjonalnych):
 - * placów i skwerów (założeń zieleni przyległych do promenady jako jej integralne dopełnienie) – będących „łącznikami” promenady sąsiednimi obszarami (osiedlami, ogrodami działkowymi, terenami sportowymi, terenami parkowymi itd.),
 - * sztucznych wzniesień (kopców usypanych z nadmiaru materiałów budowlanych z nasypu kolejowego) – stanowiących punkty widokowe i lokalne dominanty krajobrazowe,
- rozwiązania formalne o charakterze naturalistycznym, w tym prostota form (wynikająca z kontekstu lokalizacyjnego – peryferyjnego położenia, przyjętej stylistyki, ograniczeń finansowych):
 - * w sposobie rozplanowania (ograniczenie do minimum przebiegu ciągów komunikacyjnych)
 - * w układzie nasadzeń wzdłuż arterii pieszych (szpalery drzew) oraz w partiach akcentowanych (skupiska nasadzeń o charakterze naturalistycznym – z rodzimymi gatunkami, komponowanymi na wzór zagajników),
 - * w formach małej architektury;
- kompozycyjne powiązanie promenady z sąsiedztwem wynikające z „wpisania” placów w starsze podziały parcelacyjne obszaru;
- w przeszłości: kompozycyjne powiązanie promenady z krajobrazem – dzięki urządzonym punktom widokowym i za sprawą nazwy obecnej Górki Skarbowców – Mała Sobótka (nawiązanie do dominanty krajobrazowej jaką stawowi Masyw Ślęzy).

Funkcje kompozycyjne promenady w układzie urbanistycznym Wrocławia,

- tworzy fragmentaryczny, ale monumentalny pierścień zieleni (oskrzydlający obszar zabudowy śródmiejskiej na $\frac{1}{4}$ obwodu);
- w przeszłości: tworzyła ciąg widokowy z sekwencją punktów widokowych – zapewniających wgląd na zabudowę miasta i jego krajobrazowe otoczenie, zarówno bliższe (zabudowa sąsiednich osad wiejskich) i dalekie (sylwety pasm górskich).

4.4. Wykaz terenów należących do historycznego układu Promenady

Poniżej przedstawiono wykaz obszarów proponowanych do włączenia w ramach idei rewaloryzacji i kształtowania Promenady Krzyckiej we Wrocławiu.

Tabela 1. Wykaz obszarów tworzących Promenadę Krzycką w ujęciu topograficznym

Nazwa głównej drogi przecinającej Promenadę – strefa lokowania głównych stref wejściowych	
Strona zachodnia / południowa:	Strona wschodnia / północna:
Pas drogowy ul. Grabiszyńskiej	
Zieleniec u zbiegu ulic Grabiszyńskiej / Bzowej	Plac Srebrny (niem. <i>Raabe Platz</i>)
Ciąg promenadowy grabiszynski , od ul. Grabiszyńskiej do ul. Hallera, po zachodniej stronie nasypu kolejowego	Ciąg promenadowy gajowicki , od ul. Grabiszyńskiej do ul. Hallera, po wschodniej stronie nasypu kolejowego
Zieleniec u zbiegu ulic Kruczej / Różanej	-- Teren Stadionu WKS "Śląsk" , przy ul. Oporowskiej, dawniej teren sportowy (niem. <i>Sportpark Gräbschen</i> , „Park sportowy Grabiszyn”) --
Zieleniec przy ul. Hallera 95	Wzgórze Gajowickie (niem. <i>Hardenberg – Hügel</i> , „Kopiec Hardenberga”), nazywane również Górką PaFaWag oraz Polana pod Wzgórzem Gajowickim
Pas drogowy ul. Hallera	
Ciąg promenadowy grabiszyniecki , od ul. Hallera do ul. Raławickiej	Ciąg promenadowy z „polaną borecką” , między ulicami Hallera i Saperów
Ciąg promenadowy grabiszyniecki (część południowa) , od osiedla „Ogrody Hallera” do ul. Raławickiej	Ciąg promenadowy borecki (część środkowa) , od ul. Saperów do ul. Raławickiej wraz z Placem na tyłach willi przy ul. Modlińskiej 68
Plac nad Grabiszynką , położony na ciągu promenadowym grabiszynieckim	Zieleniec na krańcu ul. Sokolej , położony na ciągu promenadowym boreckim
Skwer pod Górką Skarbowców;	Zieleniec u zbiegu ulic Modlińskiej / Raławickiej (niem. <i>Eichen Platz</i> , „Plac Dębowy”)
Pas drogowy ul. Raławickiej	
Skwer u zbiegu ulic Raławickiej / Skarbowców	Kompleks sportowy WKS "Śląsk" , przy ul. Raławickiej wraz z leżącą na jego obszarze historyczne „ Polany dawnej Grabiszynki ”, w historycznym biegu cieku Grabiszynka
Ciąg promenadowy krzycki , od ul. Raławickiej do ul. Krzyckiej	Kompleks sportowy "Krzycka Park" (założony na gruntach miejskich)
Pas drogowy ul. Krzyckiej	
Ciąg promenadowy partynicki , między ul. Krzycką a ul. Agrestową, obejmujący: bezimienną aleję, ul. warsztatową i część ul. Koszyckiej oraz położony w części kwartału ulic Krzyckiej, Sowiej i al. Karkonoskiej	Ciąg promenadowy przy pętli autobusowej Borek , od ul. Krzyckiej do ul. Powstańców Śląskich

Nazwa głównej drogi przecinającej Promenadę – strefa lokowania głównych stref wejściowych	
Strona zachodnia / południowa:	Strona wschodnia / północna:
Zieleniec z pętlą tramwaju nr 2, 6 i 7 (pętla Krzyki)	Ciąg promenadowy przy Wzgórzu Bendera – południowa część Parku Południowego leżąca pomiędzy ul. Waligórskiego a nasypem kolejowym, w jej obrębie Wzgórze Bendera (niem. <i>Benderhöhe</i>)
Zieleniec przy siedzibie TVP Wrocław – położony na północnym krańcu al. Karkonoskiej	Wariantowo: południowa część pasa drogowego ul. Waligórskiego
Pas drogowy ul. Wyścigowej / Ślężnej	
Częściowo: Plac u zbiegu ulic Wyścigowej i Koszyckiej	Zieleniec z pętlą tramwaju nr 9 i 15 , część historycznego areału Parku Południowego, położona między ul. Ślężną a nasypem kolejowym
Ciąg promenadowy oltaszyński , od ul. Agrestowej do ul. Świt;	Ciąg promenadowy gajowski (zachodni) , od ul. Sudeckiej do ul. Borowskiej
Zieleniec ze Wzgórzem Skórnik (niem. <i>Riemannhöhe</i>), zwanym też [niewłaściwie] Górką Partynicką	Zieleniec przy ul. Spiskiej (historyczny);
Dawny teren sportowo-rekreacyjny przy ulicach Koszyckiej / Agrestowej (niem. <i>Körner Wiese</i> , obecnie teren w większej części zajęty przez ogrody działkowe R.O.D. „Gaj”, R.O.D. „Pod Gruszą”	Zieleniec przy ul. Motylkowej (historyczny);
Teren nieużytków przy ul. Koszyckiej , z terenem dawnego zieleńca zwanego <i>Weidner-Platz</i>	System niewielkich jedenastu placików wydzielonych wzdłuż powyższego ciągu promenadowego (kosztem sąsiednich terenów – głównie ogrodów działkowych) na potrzeby budowy systemu kanalizacji.
Zieleniec między ulicami Orawską / Motylkową (niem. <i>Bismarck Platz</i> , „Plac Bismarcka”)	
Ciąg promenadowy wojszycki , od ul. Świt do ul. Grota-Roweckiego	
Pas drogowy ul. Borowskiej / Gen. Grota Roweckiego	
Zaproponowano rozpatrzenie alternatywnego biegu Promenady w rejonie Wojszyc.	Ciąg promenadowy gajowski (wschodni) , od ul. Borowskiej do ul. Bardzkiej
	Tereny zieleni przy ul. Kukuczki / Kłodzkiej , planowane w MPZP
	Obszar Wzgórza Gajowego , utworzonego po 1945 r. w miejscu dawnej fabryki chemicznej „Silesia” (niem. <i>Chemische Fabrik Silesia</i>)
	Ciąg promenadowy tarnogajski , od ul. Bardzkiej do ul. Ziębickiej
Pas drogowy ul. Bardzkiej	
-	Ciąg promenadowy tarnogajski , od ul. Bardzkiej do ul. Ziębickiej
-	Obszar Wzgórza Tarnogajskiego
Pas drogowy - Południowy odcinek ulicy Gazowej	

Ryc. 127. Rysunek 6. Struktura funkcjonalno-przestrzenna Promenady Krzyckiej – wykaz terenów budujących ciąg promenadowy.

Wykaz obszarów tworzących Promenadę Krzycką w ujęciu topograficznym

PAS DROGOWY UL. GRABISZYŃSKA

1. Zieleniec u zbiegu ulic Grabiszyńskiej/ Bzowej
2. Ciąg promenadowy grabiszyński zachodni (od ul. Grabiszyńskiej do ul. Hallera)
3. Zieleniec u zbiegu ulic Kruczej/ Różanej
4. Zieleniec przy ul. Hallera 95

ZACHÓD
POŁUDNIE

5. Plac Srebrny
6. Ciąg promenadowy gajowicki (od ul. Grabiszyńskiej do ul. Hallera)
7. Teren Stadionu WKS „Słask”
8. Wzgórze Gajowickie

PAS DROGOWY HALLERA

ZACHÓD
POŁUDNIE

9. Ciąg promenadowy grabiszyński (od ul. Hallera do ul. Racławickiej)
10. Plac nad Grabiszynką
11. Skwer pod Górką Skarbowców

Wschód
Północ

12. Ciąg promenadowy z „polaną Boreką” (pomiędzy ul. Hallera a ul. Saperów)
13. Ciąg promenadowy borecki (od ul. Saperów do ul. Racławickiej)
14. Zieleniec na krańcu ul. Sokolej
15. Zieleniec u zbiegu ulic Modlińskiej/ Racławickiej

PAS DROGOWY UL. RACŁAWICKA

ZACHÓD
POŁUDNIE

16. Skwer u zbiegu ulic Racławickiej/ Skarbowców
17. Ciąg promenadowy krzycki (od ul. Racławickiej do ul. Krzyckiej)
18. Zieleniec z pętłą tramwaju nr 2, 6 i 7 (pętla Krzyki)
19. Zieleniec przy siedzibie TVP Wrocław

Wschód
Północ

20. Kompleks sportowy WKS „Słask” przy ul. Racławickiej z „Polanami dawnej Grabiszynki”
21. Kompleks sportowy „Krzycka Park”
22. Ciąg promenadowy przy Wzgórzu Bandera

PAS DROGOWY UL. WYŚCIGOWEJ/ SŁĘŻNEJ

ZACHÓD
POŁUDNIE

23. Plac u zbiegu ulic Wyścigowej/ Koszyckiej
24. Ciąg promenadowy ołtaszyński (od ul. Agrestowej do ul. Świt)
25. Zieleniec ze Wzgórzem Skórnik
26. Dawny teren sportowo-rekreacyjny przy ul. Koszyckiej/ Agrestowej
27. Teren nieużytków przy ul. Koszyckiej
28. Zieleniec między ulicami Orawską/ Motylkową
29. Ciąg promenadowy wojszyski (od ul. Świt do ul. Grot-Roweckiego)

Wschód
Północ

30. Zieleniec z pętłą tramwaju nr 9 i 15
31. Ciąg promenadowy gajowicki (od ul. Sudeckiej do ul. Borowskiej)
32. Zieleniec przy ul. Spiskiej
33. Zieleniec przy ul. Motylkowej

PAS DROGOWY UL. BOROWSKA/ GEN. GROTA ROWECKIEGO

ZACHÓD
POŁUDNIE

34. Ciąg promenadowy gajowicki (od ul. Borowskiej do ul. Bardzkiej)
35. Tereny zieleni przy ul. Kukuczki
36. Obszar Wzgórza Gajowickiego

PAS DROGOWY UL. BARDZKA

Wschód
Północ

37. Ciąg promenadowy tarnogajski (od ul. Bardzkiej do ul. Ziębickiej)
38. Obszar Wzgórza Tarnogajskiego

LEGENDA

- postulowany obszar Promenady Krzyckiej wraz z towarzyszącymi terenami zieleni
- ciąg pieszy Promenady Krzyckiej
- tereny zieleni towarzyszącej, powiązane funkcjonalnie z Promenadą
- obszar alternatywnego rozwiązania przebiegu Promenady z uwzględnieniem planowanych terenów zieleni na Wojszycach oraz projektowanej linii kolejowej w kierunku Kobierzyc
- planowany przebieg ciągu pieszego Promenady Krzyckiej w rejonie Wojszyc

Tereny Zieleni z SIP Wrocławia

- Parki, Zieleńce, Skwery
- Ogrody działkowe

Nowe tereny zieleni wskazane w Studium

- Historyczne tereny zieleni
- Projektowane tereny zieleni
- Tereny sportu i rekreacji

Rozpoznanie i analiza zasobów krajobrazu kulturowego Promenady Krzyckiej we Wrocławiu a potrzeby jej rewitalizacji

Lokalizacja obiektu: pasy drogowe i tereny zieleni wzdłuż południowej obwodnicy kolejowej Wrocław - pomiędzy ulicą Grabiszyńską a Wzgórzem Gajowickim

Zlecienniodawca: Gmina Wrocław

Pracownia: Pracownia Architektury Krajobrazu i Urbanistyki
ul. Świdnicka 20, 54-110 Wrocław, tel. 71 73 10 11 12
e-mail: pracownia@paw.krakow.pl, tel. 71 73 10 11 12

DWORNICZAK
architektura krajobrazu

Rysunek 6. Struktura funkcjonalno-przestrzenna Promenady Krzyckiej - wykaz terenów budujących ciąg promenadowy

Autorzy: Lukasz Dworniczak, Artur Kwiatkowski (red.)

0 100 200 m

5. Bibliografia, informacje o autorach i spisy

Bibliografia

Bińkowska 2006 – Iwona Bińkowska, *Natura i miasto. Publiczna zieleń miejska we Wrocławiu od schyłku XVIII do początku XX wieku*. Wrocław: Muzeum Architektury we Wrocławiu 2006

Bogdanowski 1994 - Janusz Bogdanowski, *Metoda jednostek i wnętrz architektoniczno-krajobrazowych (JARK - WAK) w studiach i projektowaniu (podstawowe wiadomości)*, Kraków 1994 (wyd. 3.)

Bogdanowski 1996 – Janusz Bogdanowski, *Projekt standardowego opracowania problematyki ochrony wartości kulturowych krajobrazu i środowiska w studium do planu i w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego*. Warszawa: Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu – Narodowa Instytucja Kultury 1996 (Studia i Materiały Ośrodka Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, seria: Krajobrazy, Nr 12(24))

Dworniczak, Kwaśniewski 2014 – Łukasz Dworniczak, Artur Kwaśniewski, *Studia i analizy środowiska kulturowego dawnego założenia zamkowego w Karłowicach (gm. Popielów, woj. Opolskie)*, Tom III *Zamek w Karłowicach na tle założenia osadniczego i dawnego arealu zamkowego. Analiza zasobów środowiska kulturowego i przyrodniczego*, Wrocław 2014, Raport serii SPR nr W1A/2015/S-004 w zbiorach Centrum Wiedzy i Informacji Naukowo-Technicznej przy Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej

Dworniczak, Kwaśniewski 2016 – Łukasz Dworniczak, Artur Kwaśniewski, *Studia i analizy krajobrazu kulturowego miasta Brzeg na potrzeby utworzenia parku kulturowego*. Wrocław – Brzeg: 2016, maszynopis w zbiorach Urzędu Miasta i Gminy Brzeg – Biura Urbanistyki i Ochrony Środowiska

EKK - *Europejska Konwencja Krajobrazowa*, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r., Dz. U. 2006 Nr 14 Poz. 98, wersja cyfrowa: prawo.sejm.gov.pl/isap.nfs/download.xsp/WDU20060140098/O/D20060098.pdf (dostęp: 25.07.2017)

EW 2000 – *Encyklopedia Wrocławia*, pod redakcją Jana Harasimowicza. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie 2000

Eysymontt, Urban 2008 - Rafał Eysymontt, Thomas Urban, *Wrocław na fotografii lotniczej z okresu międzywojennego*. Wrocław: Via Nova 2008

Kwaśniewski 2016 – Artur Kwaśniewski, *Zamek Świny (pow. jaworski): Kwerenda oraz krytyczna analiza źródeł i opracowań nt. historii i architektury rezydencji. Konkluzje badawcze nt. przekształceń zamku i arealu zamkowego*. Wrocław 2016, maszynopis w zbiorach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków Delegatury w Legnicy

Kwaśniewski 2017 – Artur Kwaśniewski, *Studium historyczne nt. przemian krajobrazu kulturowego wsi Tarczyn (gm. Wleń)*. Wrocław, czerwiec-lipiec 2017, maszynopis w zbiorach fundacji OP ENHEIM.

LAW 2011 – *Leksykon Architektury Wrocławia*, pod redakcją Rafała Eysymontta, Jerzego Ilkosza, Agnieszki Tomaszewicz, Jadwigi Urbanik. Wrocław: Wydawnictwo Via Nowa 2011

LZW 2013 – *Leksykon Zieleni Wrocławia*, pod redakcją Iwony Bińkowskiej i Elżbiety Szopińskiej. Wrocław: Wydawnictwo Via Nowa 2013

Okólska 1999 – *Wrocław na planach XVI – XX wiek (...)*, pod redakcją Hanny Okólskiej. Wrocław: Muzeum Miejskie Wrocławia 1999

Ruchniewicz 2015 – Krzysztof Ruchniewicz, *Zapomniany obóz*, wpis na blogu z 26.05.2015, <http://krzysztofruchniewicz.eu/zapomniany-oboz/>

Pardela, Koluszek 2017 - Łukasz Pardela, Stanisław Koluszek, *Twierdza Wrocław 1890-1918*. Wrocław: VIA NOVA 2017

Szopińska 2014 – Elżbieta Szopińska, *Studium inwentaryzacyjno - analityczne zieleni miejskiej we Wrocławiu na potrzeby Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia*, maszynopis w zniarach Biura Rozwoju Wrocławia

Welc-Jędrzejewska i in. 2011 – Jolanta Welc-Jędrzejewska, Ewa Kulesza-Szerniewicz, Beata Makowska, Ewa Stieler, Elżbieta Jagielska, *Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Poradnik dla planistów oraz samorządów lokalnych*. Warszawa: Narodowy Instytut Dziedzictwa 2011, <http://www.nid.pl/upload/iblock/c5e/c5e81b48ef92a64a313d9ea02a31da61.pdf> (dostęp: 25.10.2016)

Informacje o autorach opracowania

dr inż. arch. krajobrazu Łukasz Dworniczak

Pracownik naukowo-dydaktyczny w Zakładzie Kształtowania Środowiska na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej (od 2014 r.), projektant terenów zieleni. Realizuje opracowania badawcze i studialno-projektowe z zakresu ochrony i gospodarowania krajobrazem oraz identyfikacji charakteru krajobrazu. W wolnym czasie podróżnik, webmaster i aktywista społeczny.

Więcej informacji: www.dworniczak.com

www.krajobraz.wroc.pl/pracownicy/lukasz-dworniczak

Kontakt: 500 013 574, lukasz.dworniczak@gmail.com

dr inż. arch. Artur Kwaśniewski

Pracownik naukowo-dydaktyczny w Zakładzie Kształtowania Środowiska na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej (od 1997 r.), zajmuje się historią architektury rezydencjonalnej, sztuki ogrodowej oraz krajobrazem kulturowym; w ramach badań naukowych i badań konserwatorskich przeprowadza kwerendy archiwalne, badania architektoniczne, sporządza studia i analizy krajobrazu kulturowego, programy użytkowania zabytków, opinie o oddziaływaniu na środowisko (w aspekcie kulturowym), analizy wartości zabytkowych budowli z wnioskami konserwatorskimi. Autor kilkudziesięciu artykułów naukowych i prac studialnych. Od 1999 roku kierownik Studiów Podyplomowych Architektura Krajobrazu na Politechnice Wrocławskiej.

Więcej informacji: www.krajobraz.wroc.pl/pracownicy/artur-kwasniewski

Kontakt: tel. (+48) 695 478 692, e-mail: artur.kwasniewski@pwr.edu.pl

dr, arch. krajobrazu Piotr Reda

Doktor nauk biologicznych(absolwent Wydziału Nauk Przyrodniczych Uniwersytetu Wrocławskiego), architekt krajobrazu(absolwent Podyplomowego Studium Architektury Krajobrazu na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej), pracownik Uniwersytetu Zielonogórskiego (kierownik ds. naukowych Ogrodu Botanicznego), członek Stowarzyszenia Architektury Krajobrazu z siedzibą w Krakowie (od 22.03.2014 r. Prezes Zarządu)

zrzeszonego w International Federation for Landscape Architects (IFLA) oraz European Landscape Contractors Association (ELCA), jeden z członków założycielskich Stowarzyszenia „Federacja Arborystów Polskich” z siedzibą we Wrocławiu, członek Polskiego Towarzystwa Dendrologicznego z siedzibą we Wrocławiu, członek Stowarzyszenia „Rada Ogrodów Botanicznych i Arboretów w Polsce”, członek Rady Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Lubuskiego, prowadzący działalność gospodarczą pod firmą Leaf Project Studio.

Kontakt: 601 553 704, p.reda@lps.com.pl

mgr inż. Maja Bauer

Absolwentka Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej, kierunku Gospodarka Przestrzenna.

Kontakt: 697 094 562, maj.bauer@gmail.com

mgr inż. arch. kraj. Jacek Kuśmierski pracownik Działu Ogrodowego Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, specjalista z zakresu ochrony i kształtowania krajobrazu. Autor interdyscyplinarnych prac badawczych *Murale. Przewodnik miejski – Wrocław i Twarzą do rzeki. Nadbrzeżne miasta Europy*. Jego praca dyplomowa magisterska *Promenada Hugo Richtera jako element systemu ścieżek spacerowych Wrocławia* została wyróżniona pięcioma nagrodami m.in. Towarzystwa Urbanistów Polskich, Stowarzyszenia Polskich Architektów Krajobrazu oraz Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS.

mgr inż. arch. krajobrazu Rita Pulikowska

Absolwentka Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu. Laureatka „Konkursu urbanistyczno-architektonicznego na opracowanie spójnego systemu zieleni miejskiej Gorzowa Wielkopolskiego” oraz „Konkursu na opracowanie koncepcji rewaloryzacji Parku Miejskiego w Kaliszu”. Projektantka zieleni. Miłośniczka górskich wędrówek i dzikiej przyrody.

Kontakt: 880 343 460, ritapulikowska@gmail.com

Spis ilustracji

Ryc. 1. Właściwy obszar opracowania na tle planu miasta (ortofotomapy) i współczesnych granic osiedli Wrocławia. Oprac. Karolina Hese na bazie danych geodezyjno-kartograficznych z SIP Wrocławia.....	7
Ryc. 2. Południowa część Wrocławia na rękopiśmiennej mapie topograficznej w skali 1:25.000 Urmesstischblatt.....	21
Ryc. 3. Południowa część Wrocławia z widocznymi wsiami Grabiszyn (<i>Gräbschen</i>), Borek (<i>Kleinburg</i>), Krzyki (<i>Krietern</i>), Wojszyce (<i>Woischwitz</i>) i Tarnogaj (<i>Dürgoy</i>).....	22
Ryc. 4. Południowa część Wrocławia z widocznymi wsiami Grabiszyn (<i>Gräbschen</i>), Borek (<i>Kleinburg</i>), Krzyki (<i>Krietern</i>), Wojszyce (<i>Woischwitz</i>) i Tarnogaj (<i>Dürgoy</i>).....	23
Ryc. 5. Południowa część Wrocławia niedługo przed budową TOW.....	24
Ryc. 6. Fragment mapy z ok 1884-1891 r. przedstawiający okolice wsi Krzyki i Borek.....	25
Ryc. 7. Plan Wrocławia przedstawiający stan realizacji TOW w roku 1895.....	26
Ryc. 8. Park Południowy z zaznaczonym planowanym przebiegiem TOW (<i>Güter-Eisenbahn</i>).	27
Ryc. 9. Plan południowej części Wrocławia przedstawiający zrealizowaną TOW oraz powstałe w jej biegu wzniesienia i tereny zieleni.	28
Ryc. 10. Kwaśne Źródło i znajdujące się przy nim obiekty na planie z 1897 r.	29
Ryc. 11. Przebieg TOW (<i>Güter-Umgehungs-Bahn</i>) w okolicach Parku Południowego.	29
Ryc. 12. Południowa część Wrocławia z zaznaczoną własnością miejską.	30

Ryc. 13. Zagospodarowanie Kwaśnego Źródełka na planie z 1901 r.	31
Ryc. 14. Plan z 1904 r. przedstawiający obszar opracowania wraz z nowymi terenami zieleni zaprojektowanymi wzdłuż <i>Hugo-Richter-Weg</i>	32
Ryc. 15. Niezachowany Plac Jesionowy (<i>Eschenplatz</i>) założony w 1901r. w okolicach dzisiejszego Placu Srebrnego.	33
Ryc. 16. Zieleniec u zbiegu ulic Modlińskiej / Raławickiej założony po wschodniej stronie nasypu.	33
Ryc. 17. Plan z 1907 r. przedstawiający obszar opracowania z zaznaczonymi kolejnymi terenami włączonymi w własność miejską.	34
Ryc. 18. System zieleńców założonych wzdłuż południowej strony TOW na planie z 1907 r.	35
Ryc. 19. Górka Skarbowców oraz zieleniec u zbiegu ulic Modlińskiej / Raławickiej przedstawione jako tereny miejskie na planie z 1907 r.	35
Ryc. 20. Plan południowej części Wrocławia z 1910 r. przedstawiający datowanie zabudowy.	36
Ryc. 21. Plac Srebrny oraz otaczające go zieleńce: nieistniejący Plac Jesionowy oraz zieleniec przy ul. Grabiszyńskiej na planie z 1910 r.	37
Ryc. 22. Zieleńce przy ul. Spiskiej i Motylkowej, przy północnej stronie TOW.	37
Ryc. 23. Plan południowej części Wrocławia z 1912 r., przedstawiający funkcje terenów zieleni założonych wzdłuż TOW.	38
Ryc. 24. Tereny pętli autobusowej i tramwajowej planowane jako tereny zieleni parkowej na planie z 1912 r.	39
Ryc. 25. Zróżnicowane funkcje terenów zieleni Górki Skarbowców i zieleńca u zbiegu ulic Modlińskiej / Raławickiej na planie z 1912 r.	39
Ryc. 26. Plan południowej części Wrocławia z 1913 r. z widocznym najstarszym odcinkiem (przyszłej) Promenady.	40
Ryc. 27. Najstarszy odcinek przyszłej Promenady (<i>Hugo-Richter-Weg</i>), biegnący po południowej stronie TOW na planie z 1913 r.	41
Ryc. 28. Zagospodarowanie Placu Srebrnego na planie z 1913 r.	41
Ryc. 29. Plan Wrocławia z ok. 1913 r. obrazujący rozwój terenów znajdujących się w północnym biegu TOW między ul. Grabiszyńską i ul. Hallera.	42
Ryc. 30. Północna część (przyszłej) Promenady.	43
Ryc. 31. Wschodnia część (przyszłej) Promenady.	43
Ryc. 32. Plan Wrocławia z 1920 r. obrazujący strefy budowlane oraz obecne i planowane zagospodarowanie terenu.	44
Ryc. 33. Odcinek (przyszłej) Promenady od ul. Grabiszyńskiej do ul. Hallera oraz tereny przeznaczone na rozwój zabudowy mieszkaniowej osiedla Grabiszyn i osiedla "przy Kwaśnym Źródle" na planie z 1920 r.	45
Ryc. 34. Tereny obecnego zieleńca ze Wzgórzem Skórnik i dawny teren sportowo-rekreacyjny przy ulicach Koszyckiej / Agrestowej (niem. <i>Körner Wiese</i>) oraz będące ich przedłużeniem w stronę Ołtaszyna projektowane założenie zieleni obejmujące Wzgórze Hugo Kretschmera na planie z 1920 r.	45
Ryc. 35. Plan z 1926 r. przedstawiający tereny zieleni towarzyszące przebiegowi TOW.	46
Ryc. 36. Osiedle Grabiszyn oraz tereny zieleni oddzielające je od TOW.	47
Ryc. 37. Rejon zieleńca ze Wzgórzem Skórnik na planie sekcijnym Wrocławia w skali 1:5 000 – część południowo-wschodnia.	48
Ryc. 38. Plan Wrocławia w skali 1:5 000 z 1930 r. – rejon ul. Grabiszyńskiej.	50
Ryc. 39. Plan Wrocławia w skali 1:5 000 z 1930 r. – rejon Stadionu WKS "Śląsk" przy ul. Oporowskiej.	51
Ryc. 40. Plan Wrocławia w skali 1:5 000 z 1930 r. – rejon ul. Hallera.	52

Ryc. 41. Plan Wrocławia w skali 1:5 000 z 1930 r. – rejon Górki Skarbowców.....	53
Ryc. 42. Plan Wrocławia w skali 1:5 000 z 1930 r. – rejon Parku Południowego.	54
Ryc. 43. Tereny zieleńca ze Wzgierzem Skórnik i dawnych terenów sportowo-rekreacyjnych przy ulicach Koszyckiej / Agrestowej przedstawione na mapie z 1930 roku.	55
Ryc. 44. Plan Wrocławia w skali 1:5 000 z 1930 r. – rejon obecnego zieleńca między ulicami Orawską / Motylkową	55
Ryc. 45. Plan Wrocławia z 1934 r. – obszar całej Promenady Krzyckiej.....	56
Ryc. 46. (powyżej) Plan Wrocławia z 1934 r. – obszar Promenady Krzyckiej w rejonie ulic Oporowskiej i Kruczej.	57
Ryc. 47. (z lewej strony) Plan Wrocławia z 1934 r. – rejon zbiornika wodnego kwaśne źródło.	57
Ryc. 48. Plan Wrocławia z 1934 r. – obszar Promenady Krzyckiej w rejonie Górki Skarbowców.	58
Ryc. 49. Plan Wrocławia z 1939 r. obrazujący przebieg Promenady	59
Ryc. 50. Zdjęcie lotnicze z ok. 1947 r. przedstawiające odcinek Promenady od Stadionu WKS "Śląsk" do ul. Raławickiej.	61
Ryc. 51. Fragment fotografii lotniczej z ok. 1947 r. przedstawiający TOW w rejonie Wzgórza Gajowickiego.	62
Ryc. 52. Fragment fotografii lotniczej z ok. 1947 r. przedstawiający TOW w rejonie obecnego osiedla "Ogrody Hallera" na fotografii widoczny znajdujący się dawniej w tym miejscu kompleks sportowy.	63
Ryc. 53. Fragment fotografii lotniczej z ok. 1947 r. przedstawiający TOW w rejonie Górki Skarbowców.	64
Ryc. 54. Zdjęcie lotnicze zakładów Kemna przy ul. Grabiszyńskiej , 1900-1910 r.	65
Ryc. 55. Powojenne zdjęcie lotnicze rejonu ulicy Grabiszyńskiej.	66
Ryc. 56. Fragment powojennej fotografii przedstawiającej rejon ulicy Grabiszyńskiej.....	67
Ryc. 57. Zdjęcie lotnicze Stadionu WKS "Śląsk" 1932-1934 r.	68
Ryc. 58. Rejon Placu Srebrnego i Stadionu WKS "Śląsk" na zdjęciu lotniczym lat 40. XX wieku.	69
Ryc. 59. Zdjęcie lotnicze powojennych zniszczeń okolic Stadionu WKS "Śląsk"	70
Ryc. 60. Fragment zdjęcia lotniczego powojennych zniszczeń okolic Stadionu WKS "Śląsk"	70
Ryc. 61. Zdjęcie lotnicze Wzgórza Gajowego i osiedla Eichborngarten na Grabiszynie od strony wschodniej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1925 r.	72
Ryc. 62. Zdjęcie lotnicze osiedla Eichborngarten na Grabiszynie od strony zachodniej (ujęcie II), Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1927 r.	73
Ryc. 63. Zdjęcie lotnicze osiedla Eichborngarten na Grabiszynie od strony południowej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1927 r.	74
Ryc. 64. Zdjęcie lotnicze osiedla Eichborngarten na Grabiszynie od strony północnej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1927 r.	75
Ryc. 65. Zdjęcie lotnicze osiedla Eichborngarten na Grabiszynie od strony północnej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1927 r.	76
Ryc. 66. Zdjęcie lotnicze osiedla Eichborngarten na Grabiszynie od strony wschodniej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1929 r.	77
Ryc. 67. Zdjęcie lotnicze osiedla Eichborngarten na Grabiszynie od strony wschodniej (ujęcie II), Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1929 r.	78
Ryc. 68. Zdjęcie lotnicze osiedla Eichborngarten na Grabiszynie od strony południowej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1932 r.	79
Ryc. 69. Zdjęcie lotnicze osiedla Eichborngarten (<i>Eichborngarten Siedlung</i>) od strony wschodniej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1932 r.	80

Ryc. 70. Zdjęcie lotnicze Gajowic i osiedla Nad Kwaśnym Źródłem, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1929 r.	81
Ryc. 71. Zdjęcie lotnicze Gajowic, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1932 r.	82
Ryc. 72. Zdjęcie lotnicze Gajowic i Grabiszyna, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1932 r.	83
Ryc. 73. Rejon Stadionu WKS "Śląsk" i Wzgórza Gajowickiego na zdjęciu lotniczym lat 40. XX wieku	84
Ryc. 74. Rejon Parku Grabiszyńskiego na powojennej fotografii lotniczej.	85
Ryc. 75. Fragment fotografii przedstawiającej rejon Parku Grabiszyńskiego.	86
Ryc. 76. Zdjęcie lotnicze Parku Południowego (Süd Park) i Promenady Hugo Richtera (Hugo-Richter-Weg).	87
Ryc. 77. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawionego na Ryc.67. przedstawiający odcinek Traktu Hugo Richtera w rejonie ul. Krzyckiej.	88
Ryc. 78. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawionego na Ryc.67. przedstawiający odcinek Traktu Hugo Richtera w rejonie ul. Karkonoskiej.	88
Ryc. 79. Zdjęcie lotnicze Parku Południowego i terenów sportowych, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1924 r.	89
Ryc. 80. Zdjęcie lotnicze Parku Południowego i fragmentu Promenady Hugo Richtera, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1924 r.	90
Ryc. 81. Zdjęcie lotnicze Parku Południowego, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1925 r.	91
Ryc. 82. Zdjęcie lotnicze Parku Południowego i Promenady Hugo Richtera, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1926 r.	92
Ryc. 83. Zdjęcie lotnicze Parku Południowego od strony północnej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1928 r.	93
Ryc. 84. Zdjęcie lotnicze Parku Południowego od strony południowej, Luftbildfirmen Aerokartographisches Institut Breslau, 1932 r.	94
Ryc. 85. Zdjęcie lotnicze nieistniejących Zakładów Chemicznych "Silesia"- obecnie Wzgórza Gajowego, 1920 r.	95
Ryc. 86. Zdjęcie lotnicze Gazowni Tarnogaj, 1924 r.	96
Ryc. 87. Plan zagospodarowania rejonu Stadionu WKS "Śląsk"	97
Ryc. 88. Osiedle Eichborngarten na Grabiszynie.	98
Ryc. 89. Plan sytuacyjny osiedla Eichborngarten, 1926 r.	99
Ryc. 90. Plan osiedla "przy Kwaśnym Źródle".	100
Ryc. 91. Plan zagospodarowania rejonu Wzgórza Gajowickiego i osiedla "przy Kwaśnym Źródle".	101
Ryc. 92. Plan zagospodarowania obszaru Górki Skarbowców i osiedla przy ul. Stolarskiej wg projektu F.Hahnla, 1937 r.	102
Ryc. 93. Plan zabudowy w skali 1:1000 dla rejonu obecnej ul. Krzyckiej	103
Ryc. 94. Plan zabudowy w skali 1:1000 dla rejonu obecnej ul. Krzyckiej – fragment rejonu Promenady Krzyckiej	104
Ryc. 95. Fragment planu Parku Południowego przedstawiający zespół obiektów sportowych będących częścią założenia parkowego.	105
Ryc. 96. Plan zabudowy osiedla Borek, 1898 r.	106
Ryc. 97. Park Południowy na planie sieci wodociągowej, 1910 - 1911 r.	107
Ryc. 98. Widok na ścieżkę spacerową i Górkę Skarbowców, Eduard van Delden, pocz. XX w.	108
Ryc. 99. Poczta z 1910 r. przedstawiająca przedstawia widok z wieży restauracji Haasego.	109

Ryc. 100. Radziecka ekipa filmowa odpoczywająca przy wiadukcie przy ul. Krzyckiej, ok. 1945 r.....	110
Ryc. 101. Pożar przy wiadukcie na ul. Krzyckiej, ok. 1945 r.....	111
Ryc. 102. Widok z al. Karkonoskiej na Słup Stulecia oraz Promenadę Hugo Richtera, Eduard van Delden i Heinrich Götz, ok. 1901 r.	112
Ryc. 103. Widok na ścieżkę i Kamień Stulecia, Eduard van Delden, pocz. XX w	113
Ryc. 104. Widok z Promenady Hugo Richtera na Wzgórze Riemanna, Eduard van Delden, pocz. XX w.....	114
Ryc. 105. Makieta Grabiszyńskiego Parku Sportowego, 1927 r.....	115
Ryc. 106. Projekt Grabiszyńskiego Parku Sportowego, 1928 r.	116
Ryc. 107. Niezrealizowany projekt Górki Skarbowców, 1934 r.	117
Ryc. 108. Niezrealizowany projekt powiększenia Parku Południowego, 1920 r.	118
Ryc. 109. Projekt wykonania stoku narciarskiego i toru saneczkowego w miejscu dzisiejszego Wzgórza Gajowego, 1938 r.....	119
Ryc. 110. Niezrealizowany projekt kompleksu sportowego w miejscu dzisiejszego Wzgórza Tarnogajskiego, 1927 r.....	120
Ryc. 111. Niezrealizowany projekt zagospodarowani terenu obecnego Wzgórza Tarnogajskiego.	121
Ryc. 112. Niezrealizowany projekt zagospodarowani terenu obecnego Wzgórza Tarnogajskiego.	122
Ryc. 113. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką (rejon ul. Grabiszyńskiej) w kierunku południowym.	123
Ryc. 114. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północno-wschodnim.	124
Ryc. 115. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północno-zachodnim.	124
Ryc. 116. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północno-zachodnim.	125
Ryc. 117. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku wschodnim... ..	126
Ryc. 118. . Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północnym. ..	126
Ryc. 119. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północnym. ..	127
Ryc. 120. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północno-wschodnim.	127
Ryc. 121. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północno-wschodnim.	128
Ryc. 122. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku wschodnim... ..	128
Ryc. 123. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku południowo-wschodnim.	129
Ryc. 124. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północnym. ..	129
Ryc. 125. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku północno-wschodnim.	130
Ryc. 126. Fotografia przedstawia widok na Promenadę Krzycką w kierunku południowym.	130
Ryc. 127. Rysunek 6. Struktura funkcjonalno-przestrzenna Promenady Krzyckiej – wykaz terenów budujących ciąg promenadowy.	136